

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI VE BU HAKKIN AVRUPA
İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ İLE TÜRK HUKUKUNA YANSIMASI**

MURAT KAYMAK

HAZİRAN 2019

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI VE BU HAKKIN AVRUPA
İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ İLE TÜRK HUKUKUNA YANSIMASI**

MURAT KAYMAK

HAZİRAN 2019

Tez Başlığı: Makul Sürede Yargılanma Hakkı Ve Bu Hakkın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İle Türk Hukukuna Yansımaları

Tezi Hazırlayan: **MURAT KAYMAK**

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Mehmet YAZICI
Enstitü Müdürü

Bu tezin yüksek lisans derecesi elde etmek için gerekli koşulları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Feriha Bilge TANRIBİLİR
Kamu Hukuku ABD Başkanı (Uhde)

Bu tez tarafımdan incelenmiş olup Yüksek Lisans Tezi olarak uygun bulunmuştur.

Doç. Dr. Uğur BAYILLIOĞLU
Tez Danışmanı

Tez Jüri Tarihi: 21/06/2019

Tez Jüri Üyeleri:

Doç. Dr. Uğur BAYILLIOĞLU (Çankaya Üniv.)

:

Doç. Dr. Cavid ABDULLAHZADE (Ankara Üniv.)

:

Dr. Öğr. Üyesi İlker KILIÇ (Çankaya Üniv.)

:

**ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE**

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, tez çalışmamda bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları bilimsel etik kurallar gözeterek ifade ettiğimi ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.
21.06.2019.

Ad Soyad: Murat KAYMAK

İmza:

ÖZET

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI VE BU HAKKIN AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ İLE TÜRK HUKUKUNA YANSIMASI

Murat KAYMAK

Yüksek Lisans Tezi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Uğur BAYILLIOĞLU

Haziran 2019, 161 sayfa

Adil yargılanma hakkının bünyesinde barındırmış olduğu en önemli ilkelerden birisi makul sürede yargılanma hakkıdır. AİHS'nin 6/1. maddesi ile açık bir biçimde ve Anayasamızın 36/1. maddesinde adil yargılanma hakkının zımni bir parçası olarak güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkı, hem medeni hak ve yükümlülükler için uyumsuzluklar hem de suç isnadının karara bağlanması açısından geçerlidir. Makul sürede yargılanma hakkının amacı, kişileri yargılama işlemlerinin sürüncemede kalmasına karşı korumak ve özellikle ceza davalarında suçlanan kişinin uzun süre davasının nasıl sonuçlandırılacağı endişesi ile yaşamasını önlemektir. Bu hak kişilere, davalarının makul süre içerisinde sonuçlandırılmasını isteme hakkı vermektedir. Gerek AİHM gerekse AYM tarafından makul süre yönünden tespit edilmiş kesin bir süre bulunmamaktadır. Nitekim her olayın kendine özgü farklılıkları olduğundan, yargılama süresinin makul olup olmadığı hususunda, davanın özellikleri dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmaktadır. AİHM ve AYM, yargılamanın makul sürede bitirilip bitirilmediği noktasında davanın karmaşıklığı, başvuru kişinin davranışları, yetkili makamların kusur ve ihmali, yapısal sorunlar ve uyumsuzluk konusunun başvuru yönünden önemi gibi belirli ölçütleri dikkate alarak değerlendirme

yapmaktadır. Ayrıca makul sürenin tespiti için sürenin başlangıç tarihi ile sona erdiği tarih belirlenmektedir. Bu durum, hukuk davalarında ve ceza davalarında farklılık göstermektedir. Makul süre, davaların çabucak sonuçlandırılmasını, özellikle her ne pahasına olursa olsun bir an evvel bitirilmesini hedefleyen bir ilke değildir. Amaç güvenli ve doğru bir şekilde yargılama yapılmasıdır. Makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmemesi için devletin gerekli tedbirleri alması gerekmektedir. Makul süre değerlendirmesinde davanın sonucu önemli ve etkili değildir. Yani dava makul süre içerisinde sonuçlanmış olsaydı dahi, neticenin değişmeyeceği iddiası, makul sürenin belirlenmesinde devlet lehine bir unsur olarak kabul edilmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Makul süre, Adil Yargılanma Hakkı, Gecikme, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Anayasa Mahkemesi.

ABSTRACT

RIGHT TO FAIR TRIAL WITHIN REASONABLE TIME AND ITS' REFLECTION ON EUROPEAN CONVENTION OF HUMAN RIGHTS AND TURKISH LAW

Murat KAYMAK

Master Thesis

Graduate School of Social Sciences

The Division of Public Law

Supervisor: Doç. Dr. Uğur BAYILLIOĞLU

June 2019, 161 pages

One of the most important principles of right to fair trial is right to fair trial within reasonable time. It's secured in ECHR 6/1 clearly and 36/1 of our constitution implicitly as a part of right to fair trial. This right is valid for both disputes arising from civil rights and obligations and conclude the criminal accusations. The purpose of the right to fair trial within reasonable time is protect people from abeyancy of judgement process, especially for the people who are accused with criminal charges. This right gives people right to demand in order to conclude their judgement process within reasonable time. The peremptory term of reasonable time is not regulated by ECHR and AYM. However, since every case have their own unique differences, features of the case is considered and assessed in order to determine if the judgement process is made in reasonable time. It is assessed according to how complicated the case is. The other key components are behaviour of the applicant, omission and negligence of competent authorities, structural problems, importance of the topic of dispute, etc. Furthermore, starting and ending time of the case is determined for determination of reasonable time. This situation differs from criminal and civil cases. The principle of reasonable time is not aiming to finish the case quickly. The objective is making

judgement in a right and reliable way. The state should take measures in order to prevent the violation of right to fair trial within reasonable time. Case result is not important and influential on assessment of reasonable time. Claims that result will not change even if the case is resulted within reasonable time is not accepted on behalf of the state about determination of reasonable time.

Keywords: Reasonable Time, Right to Fair Trial, Latency, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, Constitutional Court.

TEŞEKKÜR

Tez alıőmam boyunca kıymetli katkılarıyla bana ıőık tutan tez danıőmanım Do. Dr. Uğur Bayıllıoğlu'na, yine tez alıőmam sũresince bana desteklerini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan anneme, babama ve arkadaőlarıma sonsuz teőekkũrler.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL BULUNMADIĞINA İLİŞKİN SAYFA	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

ADİL YARGILANMA HAKKI VE KAPSAMI

1.1. HAK KAVRAMI HAKKINDA GENEL BİLGİLER	3
1.2. İNSAN HAKLARI KAVRAMI	5
1.2.1. İnsan Hakları Kavramı Hakkında Genel Bilgiler	5
1.2.2. İnsan Hakları İle İlgili Evrensel ve Bölgesel Düzenlemeler	8
1.3. ADİL YARGILANMA HAKKI	11
1.3.1. Kavram ve Genel Bilgiler	11
1.3.2. Adil Yargılanma Hakkının Tatbik Alanı	13
1.3.2.1. Genel Bilgiler	13
1.3.2.2. Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı	14
1.3.2.2.1. Genel Bilgiler	14
1.3.2.2.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/1. Maddesi Kapsamında Medeni Hak ve Yükümlülük Niteliğinde Kabul Edilen İşlemler	15
1.3.2.2.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/1. Maddesi Kapsamında Medeni Hak ve Yükümlülük Niteliğinde Kabul Edilmeyen İşlemler	18
1.3.2.2.4. Hak ve Uyuşmazlık Kavramları	19
1.3.2.3. Cezai Süreç Kavramı	20
1.3.2.3.1. Genel Bilgiler	20

1.3.2.3.2. Suçun Ulusal Hukuktaki Tasnifi.....	22
1.3.2.3.3. Suçun Niteliği.....	22
1.3.2.3.4. Fiile İlişkin Yaptırımın Niteliği ve Ağırlık Derecesi.....	24
1.3.3. Adil Yargılanma Hakkının Unsurları	26
1.3.3.1. Genel Bilgiler.....	26
1.3.3.2. Mahkemeye Başvurma Hakkı.....	27
1.3.3.3. Kanunla Kurulmuş, Bağımsız ve Tarafsız Mahkemede Yargılanma Hakkı.....	28
1.3.3.4. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı	31
1.3.3.4.1. Genel Bilgiler	31
1.3.3.4.2. Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri.....	33
1.3.3.4.3. Duruşmada Hazır Bulunma, Susma ve Kendini Suçlamama Hakkı.....	33
1.3.3.4.4. Delil Kuralları.....	35
1.3.3.4.5. Gerekçeli Karar Hakkı	35
1.3.3.5. Aleni Yargılanma Hakkı.....	37
1.3.3.6. Makul Sürede Yargılanma Hakkı.....	38
1.3.3.7. Masumiyet Karinesi	38
1.3.3.8. Sanığa Tanınan Asgari Güvenceler.....	40

BÖLÜM II

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI VE BU HAKKA İLİŞKİN OLARAK AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ İLE TÜRK HUKUKUNDA YER ALAN DÜZENLEMELER

2.1. MAKUL SÜRE KAVRAMI VE KAPSAMI	42
2.2. MAKUL SÜRENİN KABUL EDİLMESİNDEKİ MAKSAT	44
2.3. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ USUL EKONOMİSİ VE TEKSİF İLKESİ İLE BAĞLANTISI	46
2.4. YARGILAMADA MAKUL SÜRE İLE TUTUKLULUKTA MAKUL SÜRE AYRIMI	48
2.5. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASIYLA AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNE BAŞVURU YAPILABİLMESİ İÇİN GEREKLİ KOŞULLAR	49
2.5.1. Başvurucunun Makul Sürede Yargılanma Hakkı İhlal Edilmiş Bir Mağdur Olması.....	49

2.5.2. Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlaline Yönelik İç Hukukta Oluşturulmuş ve AİHM Tarafından da Etkinliği Kabul Edilmiş Olan Yolların Tüketilmiş Olması.....	51
2.5.3. Başvurunun Etkin İç Hukuk Yolunun Tüketilmesi Sonrasında 6 Ay İçinde Yapılmış Olması.....	52
2.5.4. Başvurucunun Uzun Yargılama Sebebiyle Uğradığı Zararın Önemli Nitelikte Olması	53
2.5.5. Mahkemenin Zaman Açısından Yetkisi.....	54
2.5.6. Mahkemenin Taleple Bağlılığı Durumu	55
2.6. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN MAKUL SÜRENİN BELİRLENMESİ BAĞLAMINDA DİKKATE ALDIĞI SÜRE	56
2.6.1. Ceza Davalarında Sürenin Başlangıcı ve Sonu	56
2.6.2. Hukuk Davalarında Sürenin Başlangıcı ve Sonu	57
2.6.3. İdari Yargılama Yönünden Sürenin Başlangıcı ve Sonu	59
2.7. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ	60
2.7.1. Davanın Karmaşıklığı	60
2.7.2. Başvurucunun Davranışları.....	62
2.7.3. Yetkili Makamların Tutum ve Davranışları	64
2.7.3.1. Yetkili Makamların Kusuru ve İhmali	64
2.7.3.2. Yapısal Sorunlar	66
2.7.4. Uyuşmazlık Konusunun Başvurucu Açısından Önemi	67
2.8. YARGILAMA FAALİYETİNİN MAKUL SÜRE İÇERİSİNDE SONUÇLANDIRILAMAMASI VE BU DOĞRULTUDA AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN 41. MADDESİ	69
2.9. TÜRK HUKUKUNDA MAKUL SÜRE	70
2.9.1. Genel Bilgiler	70
2.9.2. Anayasa'da Makul Süre	72
2.9.3. Medeni Usul Hukukunda Makul Süre	79
2.9.4. İdari Yargıda Makul Süre	80
2.9.5. Ceza Muhakemesi Kanunu'nda Makul Süreye Hizmet Eden.....	81
2.9.5.1. Uzlaştırma.....	81
2.9.5.2. Soruşturma Yapılmasına Yer Olmadığına Dair Karar	83

2.9.5.3. Kovuşturmaya Yer Olmadığına Dair Karar.....	84
2.9.5.4. Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi.....	87
2.9.5.5. Kesintisizlik İlkesi.....	88
2.9.5.6. İddianamenin Okunması Prensibinin Son Bulması.....	89
2.9.5.7. Sanığın Yokluğunda Duruşma Yapılması	90
2.9.5.8. Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS)	91

BÖLÜM III

GEÇİKME SORUNU VE TÜRK HUKUKUNDA YARGILAMANIN HIZLANDIRILMASI VE İŞ YÜKÜNÜN AZALTILMASINA DAİR DÜZENLEMELER

3.1. GEÇİKME SORUNU	93
3.1.1. Genel Olarak	93
3.2.2. Gecikme Sebepleri.....	94
3.2.2.1. Hâkimlerden ve Savcılardan Kaynaklanan Sebepler	94
3.2.2.2. Hâkimlerin ve Savcılarının Tayin ve Terfi Durumları	96
3.2.2.3. Avukatlardan Kaynaklanan Sebepler	98
3.2.2.4. Mahkemelerin İş Yükünün Fazla Olması.....	99
3.2.2.5. Tebligat Uygulamasından Kaynaklanan Sebepler	101
3.2.2.6. Teknik Sebepler	102
3.2.2.7. Bilirkişilerden ve Adli Tıp Kurumu'ndan Kaynaklanan Sebepler.....	104
3.2.2.8. Yasama Organından Kaynaklanan Sebepler	106
3.2.2.9. Makul Olmayan Sürelerle Savaşma Kültürü Eksikliği	107
3.2. TÜRK HUKUKUNDA YARGILAMANIN HIZLANDIRILMASI VE İŞ YÜKÜNÜN AZALTILMASINA DAİR DÜZENLEMELER	110
3.2.1. Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik.....	110
3.2.2. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Tesisine Hizmet Eden Yasal Düzenlemeler	114
3.2.2.1. 6217 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenlemeler.....	114
3.2.2.2. 650 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'de Yer Alan Düzenleme	116
3.2.2.3. 6352 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenlemeler.....	117
3.2.2.4. 6526 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenlemeler.....	118
3.2.2.5. 6572 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenlemeler.....	120

3.2.2.6. 3402 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenleme	121
3.2.2.7. 7036 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenlemeler	121
3.2.2.8. 5237 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenleme	123
3.2.2.9. Yargı Organları Dışındaki Kurumların Kimi Yargısal Konularda Yetkilendirilmesi ve Bu Bağlamda Yer Alan Yasal Düzenlemeler	124
3.2.2.10. 7155 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenleme	125
3.2.2.11. 7101 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenleme	125
3.2.3. Suç Olmaktan Çıkarma Hareketleri.....	127
3.2.4. Bireysel Başvuru Yolu	128
3.2.5. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu.....	133
SONUÇ	138
KAYNAKÇA	142

KISALTMALAR

a.e. : Aynı eser/yer

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AÜHFD : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

AÜSBFD : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

AYM : Anayasa Mahkemesi

bkz. : Bakınız

BM : Birleşmiş Milletler

C. : Cilt

CD. : Ceza Dairesi

CEPEJ : Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu

CGK. : Ceza Genel Kurulu

CMK : Ceza Muhakemesi Kanunu

CMUK : Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

HD. : Hukuk Dairesi

HMK : Hukuk Muhakemeleri Kanunu

HSK : Hâkimler ve Savcılar Kurulu

İİK : İcra ve İflas Kanunu

İÜHF : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi

İÜHFM : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

İYUK : İdari Yargılama Usulü Kanunu

KHK : Kanun Hükmünde Kararname

Komisyon : Avrupa İnsan Hakları Komisyonu

K.T : Karar Tarihi

Mahkeme : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Md. : Madde

No : Numara

p. : Paragraf

PTT : Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü

R.G. : Resmi Gazete

s. : Sayfa

S. : Sayı

SATURN : Yargısal Zaman Kullanım Analizi ve Çalışmalarına Dair Araştırma Ağı

SEGBİS : Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi

Sözleşme : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

TAAD : Türkiye Adalet Akademisi Dergisi

Taraf Devletler : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Taraf Devletler

Tazminat Komisyonu : Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCK : Türk Ceza Kanunu

TODAİE : Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

UYAP : Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve devamı

GİRİŞ

Son yıllarda insan hakları toplumsal değerlerin önüne geçmek suretiyle devamlı olarak karşımıza çıkmakta ve türlü mecralarda tartışılmaktadır. İnsan hakları problemi devletlerin iç hukuk problemi olmaktan çıkmış ve uluslararası düzleme oturmuştur. İnsan hakları ile alakalı olarak uluslararası boyutta, insanı merkeze alan ve denetim mekanizmaları ihdas eden birçok sözleşme imzalanmış bulunmaktadır.

Uluslararası düzenlemeler içerisinde geniş ve etkili bir denetim mekanizmasına sahip bulunan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, ihdas etmiş olduğu organları aracılığıyla, Taraf Devletlerin Sözleşme’de yer alan güvenceleri tatbik etmekten kaçınmalarına müsaade etmemekte ve böylece Taraf Devletleri kendisine uygun bir biçimde hareket etmeye zorlamaktadır. Bahsedilen durum, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne taraf olunması ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne başvuru yolunun kabul edilmiş olunması bağlamında ülkemiz bakımından da etkisini epey göstermiştir.

İnsanların herhangi bir suçlama isnadı ile karşı karşıya kalmaları durumunda yahut ihlal edildiğini düşündükleri haklarını hukuk yolu ile elde etme isteği içerisinde olmaları halinde, mahakemenin kapsayacağı zaman dilimini öngörebilmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, AİHS’nin 6/1. maddesi ile açık bir şekilde ve Anayasamızın 36/1. maddesinde adil yargılanma hakkının zımni bir parçası olarak güvence altına alınan makul sürede yargılanma hakkı çok mühim bir hak olarak göze çarpmaktadır.

Adil yargılanma, yalnızca yargılamanın adalete uygun bir neticeyle bitirilmesi anlamına gelmemektedir. Adil yargılanma hakkının tesisi için, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkemeye etkili bir başvuru hakkının tanınmış olması ve söz konusu mahkemenin de masumiyet karinesini gözeterek hakkaniyete uygun bir şekilde makul sürede yargılamayı sonuçlandırması gerekmektedir. Nitekim bu çalışmada, çalışmanın odak noktasını oluşturan ve ayrıntılı bir şekilde incelenecek olan makul sürede yargılanma hakkı dışında, adil yargılanma hakkının diğer unsurlarına da genel hatlarıyla değinilecektir.

Muhakemenin uzun bir müddet devam ettiği ve makul sürede yargılanma hakkının çoğu kez ihlal edildiği toplumlarda, bireylerin hukuk dışı yollara yönelmeleri söz konusu olabilecektir. Bundan ötürü, makul sürede yargılanma hakkı, hukukun bizzat varlık nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Öyleyse, bir toplumda adalete olan güvenin güçlü bir biçimde sağlanması ve sürdürülebilmesi için yargılamaların makul süre içerisinde sonuçlandırılması bir mecburiyettir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile Anayasa Mahkemesinin önüne gelen ihlal iddialarının önemli bir kısmını, makul sürede yargılanma hakkına yönelik şikâyetler oluşturmaktadır. 2000’li yılların başından itibaren AİHM tarafından ülkemiz aleyhine makul sürede yargılanma hakkının ihlaline dair verilen karar sayısı 2009 senesine kadar sürekli artış gösterirken, 2009 senesinden itibaren önemli ölçüde azalmıştır. Sözü edilen pozitif durumun oluşmasında, bu çalışmamızda bahsedeceğimiz yasal düzenlemeler ile hâkim, savcı ve personel sayısında gerçekleştirilen artışın etkisi bulunmaktadır.

Üç bölüm olarak düzenlenmiş bulunan “Makul Sürede Yargılanma Hakkı Ve Bu Hakkın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İle Türk Hukukuna Yansıması” adlı çalışmanın birinci bölümünde, genel hatlarıyla hak, insan hakları ve adil yargılanma hakkı kavramlarıyla adil yargılanma hakkının tatbik alanı ve adil yargılanma hakkının unsurları açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümdeyse, makul sürede yargılanma hakkı çeşitli yönlerden irdelenmeye ve makul sürede yargılanma hakkına dair AİHS çerçevesinde içtihatlarını oluşturan AİHM’nin kararları ile Türk Hukukundaki yaklaşım ortaya konmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümdeyse, yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmama sebeplerinden ve Türk Hukukunda yargılamanın hızlandırılması ve iş yükünün azaltılmasına yönelik yasal düzenlemeler ile atılan ve atılması gereken adımlardan bahsedilmeye çalışılmıştır.

BÖLÜM I

ADİL YARGILANMA HAKKI VE KAPSAMI

1.1. HAK KAVRAMI HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Hak sözcüğü, Arapça “hakk” sözcüğünden gelmektedir. Hukuk sözcüğü ise, hak sözcüğünün çoğulu olan “haklar” kavramını belirtmektedir¹. Hak ve hukuk kavramları birbirleriyle yakın bir ilişki içerisinde olmasına rağmen bu iki kavram henüz tek bir anlama kavuşmamıştır². Hak, hürriyetin somutlaştırılmış şekli olarak da ifade edilmektedir³. Başka bir anlatımla hak, hürriyetin sağlanması amacıyla kişiye Anayasa ve kanunlarla tanınmış yetkiler bütünüdür⁴. Hak, hukuken korunan ve faydalanılması hak sahibinin iradesine bırakılmış olan menfaatlerdir⁵. Günümüzde hak sözcüğü, bireylerin bazı davranışlarda bulunabilmesi yahut kimi ayrıcalıklardan yararlanabilmesi amacıyla hukuken tanınmış olan yetki veya özgürlük manasında kullanılmaktadır⁶. Ancak belirtilmesi gerekir ki hak kavramına ilişkin olarak yüzyıllardır çok fazla şey söylenmiş ve birçok teori ileri sürülmüştür⁷. Yüzyıllardır hak kavramına ilişkin olarak ortaya atılmış teoriler sınıflandırıldığında, hak bağlamında iki

¹ Mustafa Serhat Kaşıkara, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009, s. 13; Bilge Öztan, *Medenî Hukuk'un Temel Kavramları*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2010, s. 11.

² Ernest Hirsch, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, Çev.: Selçuk Baran (Veziroğlu), Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, 2001, s. 101.

³ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin Yayınevi, 2010, s. 110; Kemal Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin Yayınevi, 2010, s. 147; İbrahim Özden Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul, Alfa Yayınları, 1993, s. 12.

⁴ Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, s. 110; Gözler, *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, s. 147; Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Kuramlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1980, s. 187.

⁵ Öztan, *Medenî Hukuk'un Temel Kavramları*, s. 62.

⁶ Çetin Aşçıoğlu, *Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var*, Ankara, Adalet Matbaacılık, 1995, s. 37.

⁷ Hak kavramına ilişkin teoriler ve görüşler için bkz.: Adnan Güriz, “*Hak Kavramı*”, *Çağdaş Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramı İncelemeleri*, Ed.: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul, Alkım Yayınevi, 1997, s. 134 vd.; Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2009, s. 120-136; Mustafa Tören Yücel, *Hukuk Felsefesi*, Ankara, Afşar Matbaacılık, 2009, s. 130-131.

anlayışın temel alındığı görülmektedir. Bunlardan birincisi hakkın kaynağı olarak tabiatı belirten doğal hukuk anlayışı, ikincisi ise hakkın kaynağını devlete dayandıran pozitivist görüşür⁸.

Doğal hukuk görüşü bağlamında hak, kronolojik olarak hukuktan öncesine dayanmaktadır. Doğal hukuk görüşünü benimseyenlerin önemli bir kısmı, hukukun ve hakkın tespitinde, varsayımsal olarak ortaya konulmuş olan toplum sözleşmesine dayanırlar. Buna göre insanlar, toplumsal yaşama geçmeden evvel tabiat halinde yaşamakla birlikte, doğa ortamında tam ve sınırsız bir özgürlüğe sahip bulunuyordu. İlerleyen dönemde aralarında sözleşme yaparak devlet adı verilen siyasal topluluğu oluşturdular. Bu topluluğun oluşabilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi amacıyla yeterli ölçüde, ilk özgürlüklerinin bazılarında vazgeçtiler. Böyle bir varsayımın doğal neticesi olarak insanlar devletten önce, onun hukukundan üstün bazı haklara sahiptiler. Bundan ötürü devlet bu doğal haklara saygı göstermek mecburiyetindedir. Toplum sözleşmesiyle devlete, bireylerin vazgeçilmez ve devredilmez hak ve özgürlüklerini koruma görevi yüklenmiştir. Devletin toplum sözleşmesine aykırı davranması durumundaysa sözleşme bozulmuş olur ve halk itaat etme yükümlülüğünden kurtularak tabiat halinde zaten sahip bulunduğu özgürlükleri geri alır⁹. Doğal hukuk anlayışı, insanların zihinlerinde ve vicdanlarında yaşamaktadır. Bu hukuk büyük ölçüde tatbik edilemeyebilir yahut devletler tarafından benimsenmeyebilir fakat insan düşünmeye başladığından bu yana bu hukuku kendi kişiliğinde saklamış ve geliştirmiştir¹⁰. Tabii haklar, yazılı hukuktan önce gelen ve ondan üstün olan, insanın doğuştan sahip bulunduğu haklar olarak görülmektedir. Bu haklar insanlara devlet tarafından tanınmış haklar değildir. Devlet, kendisinden önce bulunan bu hakları tanıyarak, evrensel bir biçimde geçerli sayılması için gerekli önlemleri almakla görevlidir. Hiçbir sosyal ihtiyaç yahut gerekçe, geçici bir süre için dahi olsa, tabii hakları yok saymayı ve uygulamadan kaçınmayı haklı gösteremez¹¹.

⁸ Şentürk, C., Bayzit, T., “Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, **Ceza Hukuku Dergisi**, S. 17, Aralık 2011, s. 127.

⁹ İbrahim Özden Kaboğlu, *Dayanışma Hakları*, İstanbul, TODAİE Yayınları, 1996, s. 2; Hakan Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2008, s. 6; Şentürk / Bayzit, “Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, s. 127.

¹⁰ Ahmet Mumcu, Elif Küzeci, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara, Savaş Yayınevi, 2003, s. 7.

¹¹ Şeref Ünal, *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997, s. 29.

Pozitivist görüş bağlamında hak, ancak egemen güç tarafından belirlenen pozitif hukuktan kaynaklanabilir. Hak kavramının bir gerçekliği temsil etmediği görüşünde olan Jeremy Bentham'a göre; hukuk alanında egemen olan gücün emirleri ve gerçek kişilerin filleri bir gerçekliğe sahiptir. Haklar ve ödevlerse hukuk tarafından meydana getirilir¹². Pozitivist görüşün önemli temsilcilerinden Austin'e göre, her kanun bir hak yaratmaz; fakat her hak mutlaka bir kanun tarafından yaratılır. Doğal yahut ilahi bir takım haklardan söz edilebilir ancak hukuki açıdan kabul edilebilecek ve hukuki netice doğurabilecek haklar, yalnızca hukuk tarafından yaratılmış olanlardır¹³.

Daha önce de belirtildiği üzere, hak ve hukuk kavramları birbirleriyle yakın bir ilişki içerisinde. Ancak gerek hak kavramı gerekse hukuk kavramı hakkında tek bir tanım vermek mümkün değildir¹⁴. Geline son aşamada hak ve hukuk kavramlarının aynı anlama gelmediği görülmektedir¹⁵.

1.2. İNSAN HAKLARI KAVRAMI

1.2.1. İnsan Hakları Kavramı Hakkında Genel Bilgiler

İnsan hakları kavramı, insanın doğarken bazı haklarla beraber doğduğu ve bunlara devlet tarafından müdahale edilemeyeceği düşüncesinin bir yansıması olarak 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır¹⁶. Günümüzde, çağdaş bir devletin meşruiyet kriterini oluşturan insan hakları, değişik açılardan incelenebilecek çok disiplinli bir konudur¹⁷. İnsan hakları kavramı ile bütün insanlara tanınması gereken haklar anlatılmak istenmektedir¹⁸. İnsan hakları kavramı açısından bilinen en yaygın tanım, “insanın,

¹² Güriz, *Hukuk Felsefesi*, s. 127-128; Güriz, “*Hak Kavramı*”, *Çağdaş Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramı İncelemeleri*, s. 141; Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, s. 7; Şentürk / Bayzit, “*Makul Sürede Yargılanma Hakkı*”, s. 127.

¹³ Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, s. 7.

¹⁴ Hırş, *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, s. 101; Öztan, *Medenî Hukuk'un Temel Kavramları*, s. 11; Mustafa Tören Yücel, *Hukuk Sosyolojisi*, Ankara, Afşar Matbaacılık, 2008, s. 16.

¹⁵ Şentürk / Bayzit, “*Makul Sürede Yargılanma Hakkı*”, s. 126; Hukuk kavramı hakkında bkz.: Öztan, *Medenî Hukuk'un Temel Kavramları*, s. 11 vd.; Yücel, *Hukuk Sosyolojisi*, s. 13 vd.

¹⁶ Kaboğlu, *Dayanışma Hakları*, s. 1; Karakehya, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, s. 10.

¹⁷ Fatih Karaosmanoğlu, *İnsan Hakları*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011, s. 29.

¹⁸ A. Şeref Gözübüyük, Feyyaz Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2011, s. 3.

insan olmaktan kaynaklanan hakları” şeklindedir¹⁹. Fakat insan haklarının herkes tarafından kabul görmüş ortak ve değişmez bir tanımı bulunmamaktadır. İnsan hakları kavramı bağlamında pek çok tanımlama girişiminde bulunulmuştur²⁰. Tanımlamalar doğrultusunda gelişen ortak netice uyarınca, insan hakları dar ve geniş anlamda olmak üzere iki farklı şekilde ifade edilmiştir²¹. Geniş anlamda insan hakları kavramından insanın birey olmaktan kaynaklanan haklarının tümü anlaşılırken, dar anlamda insan hakları kavramından temel haklar anlaşılmaktadır²². İnsan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka geçmiş olan kısmını ifade eden temel hak ve hürriyetler kavramı, “olan” hakları anlatırken, insan hakları “olması gereken” ideal hakları anlatmaktadır²³.

Bir insan hakkının varlığından bahsedilebilmesi için yetki, talep ve tanınma-saygı gösterilme unsurlarının mevcut olması gerekir²⁴. Bir şeyi yapabilme yetkisi hakkın özüdür. Hak sahibi hakkın konusundan yararlanıp yararlanmamak açısından bir takdir yetkisine sahiptir. Kişi hakkını kullanmaya mecbur bırakılamaz. Eğer bir kimse için mecburiyet söz konusu ise, artık o kişinin hak sahibi olmasından bahsedilemez²⁵. Bütün haklar, sahibine olumlu yahut olumsuz bir talepte bulunma yetkisi verir. Bir hak başkalarına ya sırf bir kaçınma yükümlülüğü yükler, ya da kaçınmaya ilave olarak bir edim yükümlülüğü yükler²⁶. Bir hak iddiası, hakkın içeriğinden faydalanma yetkisinin genel ve özel olarak tanınmasını, ona saygı gösterilmesini istemek mecburiyetindedir. Hak sahibi, hakkını tanımayan ya da ihlal edenlere karşı yasal yollara başvurarak hakkın konusundan faydalanmasını fiilen

¹⁹ Tekin Akıllıoğlu, *İnsan Hakları -I- Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları No: 17, 1995, s. 1.

²⁰ Tanımlamalar açısından bkz.: Mumcu / Küzeci, *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, s. 12 vd.; Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 3 vd.; Halil Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2013 s. 23 vd.; Karaosmanoğlu, *İnsan Hakları*, s. 55 vd.; Bülent Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul, BDS yayınları, 1994, s. 16; Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004, s. 43; Durmuş Tezcan v.d., *İnsan Hakları El Kitabı*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2011, s. 33; Çelik, A., “Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı”, *Adalet Dergisi*, S. 30, Ocak 2008, s. 128-129; Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, s. 11 vd.

²¹ Tezcan v.d., *İnsan Hakları El Kitabı*, s. 33.

²² Şentürk / Bayzit, “Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, s. 128.

²³ Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, s. 15.

²⁴ Vahap Coşkun, *İnsan Hakları, Liberal Açından Bir Tahlil*, Ankara, Liberte Yayınları, 2006, s. 107.

²⁵ Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001, s. 130.

²⁶ Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 27.

sağlatabilir²⁷. Sırf bir ahlaki hak halinde ise, hakkı ihlal eden kişinin buna karşı koyabilmesi ahlaki iddiayla sınırlıdır²⁸.

İnsan hakları farklı ayrımlara tâbi tutulabilir. Birinci ayırım: Kişisel, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel haklar ayırımı; ikinci ayırım: Birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar ayırımı; üçüncü ayırım: Koruyucu haklar, isteme hakları ve katılma hakları ayırımı; dördüncü ayırım: Bireysel haklar, kolektif haklar ayırımı; beşinci ayırım: Şekli haklar, gerçek haklar ayırımıdır²⁹.

İnsan hakları ayırımı bağlamında en net ve diğer ayrımları da kapsayan, birinci, ikinci ve üçüncü kuşak insan hakları ayırımıdır. Birinci kuşak hakların ana özelliği, kişilere devletin karışamayacağı özel bir alan oluşturmasıdır. Bu haklar kişileri devlete karşı savunurken, devlete kişilerin özel alanına girmeme, karışmama yükümlülüğü yükler. Birinci kuşak hakları kullanabilmek açısından kişinin ihtiyaç duyduğu en önemli husus özgür olmaktır. Devlete düşen ise, kişiye karışmamak ve pasif bir tutum göstermektir³⁰. Birinci kuşak haklara örnek olarak; seçme ve seçilme hakkı, parti kurma hakkı, dernek kurma hakkı, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, kişi dokunulmazlığı ve yaşam hakkı, kişi özgürlüğü ve kişi güvenliği, düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü, eşitlik hakkı, inanç ve ibadet özgürlüğü, dilekçe hakkı, mülkiyet hakkı, tarafsız yargıç önünde yargılanma hakkı ve kamu hizmetine girme hakkı söylenebilir³¹. İkinci kuşak haklar ise, sosyal, ekonomik ve kültürel haklardır. Bu haklar, 18. yüzyılın sonlarında İngiltere’de başlayan sanayi devrimi neticesinde işçi sınıfının mücadelesi sonucu ortaya çıkmıştır. Ekonomik ve sosyal haklara örnek olarak; sosyal adaleti sağlama, sosyal güvenlik hakkı ve sağlık hakkı söylenebilir. Kültürel haklara örnek olarak; bilim hakkı, eğitim hakkı ve sanat hakkı söylenebilir. Söz konusu haklar, kişilere kanunlarla tanınabileceği gibi dayanağını uluslararası hukuktan da alabilir³². Üçüncü kuşak haklar, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra

²⁷ a.e.

²⁸ Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*, s. 131.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Tezcan v.d., *İnsan Hakları El Kitabı*, s. 75-80; Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 57-72.

³⁰ Tezcan v.d., *İnsan Hakları El Kitabı*, s. 77; Tezcan / Erdem / Sancakdar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, s. 61; Oktay Uygun, *İnsan Hakları Kuramı, İnsan Hakları Derlemeleri*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 22.

³¹ a.e.; Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 66.

³² Tezcan v.d., *İnsan Hakları El Kitabı*, s. 77; Tezcan / Erdem / Sancakdar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, s. 61; Uygun, *İnsan Hakları Kuramı, İnsan Hakları Derlemeleri*, s. 22.

uluslararası ilişkilerin gelişmesi ve pek çok uluslararası örgütün kurulması ile devletler üstü düzeyde gündeme gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda özellikle sömürgeci çıkan üçüncü dünya ülkelerinin baskısı etkili olmuştur. Üçüncü kuşak haklara örnek olarak; çevre hakkı, barış hakkı, ekonomik ve sosyal açıdan gelişme hakkı, halkların kendi durumlarını serbestçe belirleme hakkı ve herkesin insanlığın ortak malvarlığından yararlanma hakkı söylenebilir³³.

1.2.2. İnsan Hakları İle İlgili Evrensel ve Bölgesel Düzenlemeler

İnsan haklarının uluslararası alanda korunmasının güçlenmesi, uluslararası hukukun gelişimi açısından en önemli noktalardan birisini oluşturmaktadır. İnsan hakları hukuku, geçerliliğini ve hukuki bağlayıcılığını temin eden uluslararası hukukun ayrılmaz bir alt dalıdır³⁴. Hem Avrupa Birliği hem de diğer uluslararası kurumlar yönünden yapılan düzenlemelerden bazıları şunlardır: “BM Antlaşması”, “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”, “Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi”, “İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi”, “Avrupa Sosyal Şartı”, “İşkencenin, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezanın Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi”, “Evlilik Dışı Doğan Çocukların Hukukî Statüsüne Dair Avrupa Sözleşmesi”, “Çocukların Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi”, “Avrupa Temel Hakları Şartı”, “Arap İnsan Hakları Şartı”, “Asya İnsan Hakları Şartı”, “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”, “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”, “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme”, “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” ve “Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme”³⁵...

Yukarıda belirtilen düzenlemeler dışında, çalışmamızın konusunu da oluşturan bölgesel bir örgüt olan Avrupa Konseyi içerisinde kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi insan hakları bağlamında önemli bir yer teşkil etmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve bunu takip eden diğer uluslararası belgeler, uluslararası alanda

³³ Tezcan v.d., *İnsan Hakları El Kitabı*, s. 77; Tezcan / Erdem / Sancakdar, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, s. 61; Kaboğlu, *Dayanışma Hakları*, s. 10; Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, s. 29; Kalabalık, *İnsan Hakları Hukuku*, s. 68.

³⁴ Tezcan v.d., *İnsan Hakları El Kitabı*, s. 40 vd.

³⁵ Mustafa Gökşen, “AİHM Yargısında Adil Yargılanma Hakkı ve Makul Süre” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 17-18.

etkin ve gerçek bir korunma sağlayacak mekanizma öngörmemiştir. İnsan Hakları yönünden gerçek teminat Avrupa ülkeleri düzeyinde yürürlük kazanan ve bölgesel bir düzenleme olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile olmuştur³⁶.

AİHS, dayanmış olduğu hukuki ve siyasal temel ve kurumsal yapısı bağlamında Avrupa Konseyi'nin bir parçasıdır³⁷. Konsey, BM Genel Kurulu tarafından 1948'de kabul edilmiş olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde belirtilen kimi temel haklara bir güvence sağlamak düşüncesinden hareketle 1950 yılında Roma'da AİHS'i ya da bir diğer adıyla İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'ni imzaya açmıştır. Türkiye, 1953 yılında yürürlüğe giren bu sözleşmeyi 1 numaralı protokol ile birlikte 1954 yılında onaylamıştır³⁸.

Türkiye tarafından da onaylanmış bulunan ve 1998 yılında yürürlüğe giren 11 No'lu Protokol ve 2010 yılında yürürlüğe giren 14 No'lu Protokol ile değiştirilen son haline göre Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve bu sözleşmenin eki protokollerinde tanınan ve güvence altına alınmış olan haklar şunlardır:

Sözleşme'de, yaşama hakkı (Md.2), işkence yasağı (Md.3), kölelik ve zorla çalıştırma yasağı (Md.4), özgürlük ve güvenlik hakkı (Md.5), adil yargılanma hakkı (Md.6), cezaların yasallığı (Md.7), özel hayatın ve aile hayatının korunması (Md.8), düşünce, vicdan ve din hürriyeti (Md.9), ifade özgürlüğü (Md.10), dernek kurma ve toplantı hürriyeti (Md.11), evlenme hakkı (Md.12), etkili başvuru hakkı (Md.13) ve ayrımcılık yasağı (Md.14). yer almaktadır.

Ayrıca 1 No'lu Protokolde, mülkiyet hakkı (Md.1), eğitim hakkı (Md.2), serbest seçim hakkı (Md.3); 4 No'lu Protokolde, borçtan dolayı özgürlüğünden yoksun bırakılma yasağı (Md.1), serbest dolaşım ve ikamet hürriyeti (Md.2), vatandaşların sınır dışı edilmeleri yasağı (Md.3), yabancıların topluca sınır dışı edilmeleri yasağı (Md.4); 6 No'lu Protokolde, ölüm cezalarının barış zamanında kaldırılması (Md.1); 7 No'lu Protokolde, yabancıların sınır dışı edilmelerine ilişkin usuli güvenceler (Md.1), cezai konularda iki dereceli yargılanma hakkı (Md.2), adli hata halinde tazminat hakkı

³⁶ Hasan Tunç, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara, Nobel Yayınevi, 1999, s. 79.

³⁷ Mehmet Emin Çağırın, *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, Ankara, Platin Yayınları, 2006, s. 30.

³⁸ Mehmet Semih Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul, Beta Yayınları, 2003, s. 14; Tezcan v.d., *İnsan Hakları El Kitabı*, s. 64; Çelik, "Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı", s. 129; Çağırın, *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, s. 190.

(Md.3), aynı suçtan iki kez yargılanmama ve cezalandırılmama hakkı (Md.4), eşler arasında eşitlik (Md.5); 12 No'lu Protokolde, ayrımcılığın genel olarak yasaklanması (Md.1); 13 No'lu Protokolde ise, ölüm cezasının her durumda yasaklanması (Md.1) bulunmaktadır³⁹.

AİHS tarafından güvence altına alınmış olan hak ve hürriyetlerin gerçek manada korunmuş olmaları için, devletin bunlara müdahaleden kaçınması, diğer bir anlatımla bunların kullanımını engellememesi yetmemekte; fazla olarak kullanımlarını sağlayacak gerekli tedbirleri alması da gerekmektedir. AİHS doğrultusunda üstlenilen bu genel yükümün gereğini devletler yerine getirecekler, bireyin hak aramasını sağlayacak tedbirleri alacaklar ve mahkeme yolunu haksız biçimde tıkayan gereksiz engelleri ortadan kaldıracaklardır⁴⁰. Nitekim AİHS, koruyucu haklar ile siyasi haklara kendi içerisinde yer vermiş olup bu hakların korunmasının denetimi yönünde de üç organ ihdas etmiştir. Söz konusu organlar, Bakanlar Komitesi, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesidir⁴¹.

AİHS'de yer alan kurallar genel olarak soyut ifadeler barındırdığından, söz konusu ifadelerin somutlaştırılması Strasbourg organları, yani Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu yorumlarıyla mümkün olmaktadır⁴².

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin iç hukukumuzdaki yeri bağlamında Anayasamızın 90. maddesi önem teşkil etmektedir. Anayasa'nın 90/5. maddesinde yer alan *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz"*⁴³ hükmüne, 07/05/2004 tarih ve 5170 sayılı Kanunun 7. maddesi ile *"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek*

³⁹ Kemal Gözler, *İnsan Hakları Hukukuna Giriş*, Bursa, Ekin Yayınevi, 2017, s. 324-325.

⁴⁰ Gölcüklü, F., "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama", **AÜSBFD**, S. 1-2, C. 49, Ocak-Haziran 1994, s. 209.

⁴¹ Tunç, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 80.

⁴² Altıparmak, K., "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulama Alanı", **AÜSBFD**, S. 1-4, C. 53, Ocak-Aralık 1998, s. 1.

⁴³Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 18/11/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır”⁴⁴ cümlesi eklenmiştir.

Sözleşmeyi kabul etmiş olan Türkiye Cumhuriyeti Sözleşme’de öngörülen birtakım temel hak ve hürriyetleri ülkesinde yaşayan bireylere tanımak yükümlülüğü altına girmiştir. Taraf Devletler, Sözleşme’de yer alan temel hak ve hürriyetlerin ihlali durumunda, ülkesinde yaşayan bireylere aleyhine başvuruda bulunmak hakkını tanımıştır. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti milli mevzuatını Sözleşme’de yer alan ilkelere uygun duruma getirmek yükümlülüğü altına girmiştir. Fakat AİHM bir temyiz mahkemesi niteliğinde olmayıp kararlarında Sözleşmeye aykırılığı tespite ve gerektiği takdirde de hakkaniyete uygun bir biçimde zarar görenin uğramış olduğu zararı tazmine yetkilidir⁴⁵.

Netice itibariyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni, diğer insan hakları sözleşmelerinden ayıran özellik ise; Sözleşme’de birtakım temel hak ve özgürlüklerin detaylı olarak düzenlenmesi, hangi sebeplerle ve nasıl sınırlanabileceklerinin gösterilmesinin yanında bu hakları koruyacak uluslararası koruma ve güvence sistemi de kurmuş olmasıdır⁴⁶.

1.3. ADİL YARGILANMA HAKKI

1.3.1. Kavram ve Genel Bilgiler

Adil yargılanma hakkının (fair trial) doğrudan doğruya bu kavram altında incelenmesi, AİHS çerçevesinde 6. maddeye adil yargılanma hakkı başlığının verilmesi ile olmuştur. Fakat bilindiği üzere adil yargılanma hakkının düzenlemiş olduğu konular yüzyıllar öncesi kadar eskilere gitmektedir⁴⁷.

⁴⁴Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 18/11/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

⁴⁵ Gökşen, “AİHM Yargısında Adil Yargılanma Hakkı ve Makul Süre”, s. 16.

⁴⁶ Tunç, *Anayasa Hukukuna Giriş*, s. 80.

⁴⁷ Esen Eser, “Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlali Neticesinde Bireysel Başvuru Yolu” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çağ Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2018. s. 15.

Adil yargılanma hakkı, pek çok bölgesel ve uluslararası belgede bulunan temel, evrensel ve yerleşik bir insan hakkıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi, önceleri “sağlıklı adalet yönetimi isteme hakkı”⁴⁸ genel deyimini ile adlandırılan, sonrasında ise “adil yargılama” (hakkaniyete uygun yargılama)⁴⁹ kavramı ile ifade edilen bir hakkı güvence altına almaktadır. Söz konusu maddeye Komisyon ve Mahkeme kararlarıyla verilmiş olan bu isim, Sözleşmenin 11 No'lu protokolü ile maddeye başlık olarak eklenmiştir⁵⁰.

Adil yargılanma hakkının terimsel olarak adlandırılması bağlamında öğretide bir birlik bulunmamaktadır. AİHS çerçevesinde 6. madde bütünü dikkate alınırken İngilizce yayınların pek çoğunda “fair trial” terimi kullanılmaktadır⁵¹.

Zabunoğlu'na⁵² göre, ilgili hakkın doğru karşılığı “adil yargılanma hakkı”dır. Gölcüklü/Gözübüyük⁵³ ve Versan'a⁵⁴ göre ise, kavram için “adil yargılama” terimi uygundur. Akıllıoğlu'na⁵⁵ göre ise “doğru yargılama” terimi uygundur. Kaboğlu⁵⁶ ve Doğru⁵⁷ ise, “adil yargılanma hakkı” terimini kullanmaktadır.

İnceoğlu, Sözleşme'nin 6. maddeyi tanımlarken “justice”/“adalet” kavramından değil de “fairness” kavramından yola çıkıldığını, bu kavramın Türkçe karşılığının ise “hakkaniyet” olduğunu, “fair trial” kavramının tam Türkçe karşılığının “hakkaniyetli yargılama” ya da “hakkaniyete uygun yargılama” olduğunu ifade etmekte ve fakat pratik kaygılardan ötürü madde bütününden bahsedilirken “adil yargılama”, maddedeki ilke ve hakların tümünü kapsayan bir hak olarak kullanıldığında ise “adil yargılanma hakkı” teriminin kullanılmasının daha uygun olacağı görüşünü benimsemektedir⁵⁸.

⁴⁸ AİHM, Delcourt/Belçika, 17.01.1970, 2689/65, p. 15, 25, Erişim tarihi: 20/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57467>.

⁴⁹ AİHM, Golder/Birleşik Krallık, 21.02.1975, 4451/70, p. 28, 33, Erişim tarihi: 20/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>.

⁵⁰ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 265-266.

⁵¹ Adem Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2007, s. 28; Kaşıkara, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye*, s. 88.

⁵² Yahya Kazım Zabunoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, İzmir, İzmir Barosu Yayınları, 2000, s. 314.

⁵³ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 266.

⁵⁴ Versan, R., “Adil Yargılama Üzerine”, *İstanbul Barosu Dergisi*, S. 1-2-3, C. 64, 1990, s. 123.

⁵⁵ Akıllıoğlu, *İnsan Hakları -I- Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri*, s. 215.

⁵⁶ Kaboğlu, *Özgürlükler Hukuku*, s. 199.

⁵⁷ Osman Doğru, *İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı*, İstanbul, Beta Yayınları, 1998, s. 279.

⁵⁸ Sibel İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, İstanbul, Beta Yayınları, 2005, s. 2-3.

Anayasa'nın 36/1. maddesi, "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir."⁵⁹ hükmüne yer vererek adil yargılanma terimini kullanmıştır. Bu çalışmada da mevzuatta olduğu gibi adil yargılanma hakkı terimi kullanılacaktır.

Adil yargılanma hakkının, herkes tarafından kabul görmüş ortak ve değişmez bir tanımı bulunmamaktadır. Nitekim AİHS'nin 6. maddesinde de, adil yargılanma hakkının bir tanımı yapılmamış olup, yalnızca unsurlarının belirtilmesi ile yetinilmiştir⁶⁰. AİHS'nin 6. maddesi ile 1982 Anayasasının 36. maddesinde ifadesini bulmuş olan adil yargılanma hakkı, yargılamanın hakkaniyete uygun ve adil bir şekilde yerine getirilmesini amaçlar⁶¹.

Adil yargılanma hakkı, hukuk yahut ceza davalarında ve hatta belli ölçülerde medeni hak ve vecibe niteliğindeki idari iş ve işlemlerden doğan davalarda⁶², yargılamaya ilişkin ilkeleri belirleyerek, hukuk devletinin ana unsurunu oluşturmaktadır⁶³.

AİHS'nin 6. maddesi, birçok hak ve ilkeyi bünyesinde barındıran genel bir maddedir⁶⁴. Sözleşme'nin 6. maddesinde adil yargılanmaya ilişkin hak ve ilkelerden bir kısmı açık bir biçimde maddede belirtilmiş, bir kısmı ise bu maddenin hukuk devleti ve demokratik toplum için sahip olduğu özel yer sebebiyle, geniş bir yorumla madde hükmüne zımnen dâhil unsurlar olarak tespit edilmiş ve bu tespit edilen ilkeler artık AİHM içtihadı haline gelmiştir⁶⁵.

1.3.2. Adil Yargılanma Hakkının Tatbik Alanı

1.3.2.1. Genel Bilgiler

Adil yargılanma hakkı niteliği itibariyle makul sürede yargılanma hakkıyla yakın bir ilişki içerisindedir. AİHS'nin 6/1. maddesi adil yargılanma hakkı ile kanuni,

⁵⁹Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 21/11/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

⁶⁰Tanrıver, S., "Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 53, Temmuz-Ağustos 2004, s. 193.

⁶¹İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 4.

⁶²Zabunoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, s. 315.

⁶³İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 4.

⁶⁴a.e.; Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 46.

⁶⁵Gölcüklü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama", s. 200; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 4-5.

tarafsız ve bağımsız bir mahkeme önünde yargılanma hakkını, hakkaniyete uygun yargılanma hakkını, aleni yargılanma hakkını ve makul sürede yargılanma hakkını güvence altına alınmıştır⁶⁶. Daha önce de belirtildiği gibi adil yargılanmaya ilişkin hak ve ilkelerden bir kısmı açıkça maddede belirtilmişken, bir kısmı ise geniş bir yorumla madde hükmüne zımnen dâhil unsurlar olarak AİHM tarafından saptanmıştır. Nitekim AİHM adil yargılanma hakkının, birbirinden farklı fakat aynı temel fikirden kaynaklanan hakları düzenlendiğini ve birlikte ele alındığında tek bir hak olarak tamamlandığını belirtmiştir⁶⁷. Bir hakkın unsurlarını oluşturan değişik hakların her biri kendi içerisinde mühim olmakla birlikte makul sürede yargılanma hakkı adil yargılanma bağlamında farklı bir öneme sahiptir. Nitekim uzun süren davalar diğer güvencelerin tamamen anlamsız hale gelebilmesine sebep olabilmektedir. Uzun süren yargılama, davanın taraflarının yargıya olan güvenini sarsarak tarafların mahkeme yolunu tercih etmekten vazgeçmesine sebep olmakta ve bu hal mahkemeye erişim hakkını ve hak arama özgürlüğünü engellemektedir⁶⁸.

Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrası, medeni hak ve yükümlülüklerden cezai alandan söz ederek güvence kapsamına almış olduğu hak ve yükümlülüklerin niteliğinin nasıl olması gerektiğini düzenlemiştir. Bu açıdan Sözleşme'nin 6/1. maddesinin tatbik edilebilmesi ve makul süre koşulunun hangi hallerde ihlal edildiğinin tespit edilebilmesi için medeni hak ve yükümlülük ile cezai alan kavramlarından ne anlaşılması gerektiğinin üzerinde durulması gerekmektedir.

1.3.2.2. Medeni Hak ve Yükümlülük Kavramı

1.3.2.2.1. Genel Bilgiler

Bir hakkın yahut yükümlülüğün medeni hak ve yükümlülük kapsamına dâhil olup olmadığının tespit edilebilmesi için, ilgili hakkın bir ülkenin iç hukukunda ne şekilde değerlendirildiği irdelenmeli ve fakat iç hukuktan bağımsız bir şekilde genel olarak niteleme yapılmalıdır⁶⁹. AİHS'nin 6/1. maddesinin yalnızca iç hukukta tanınmış

⁶⁶ Akıllıoğlu, *İnsan Hakları -I- Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri*, s. 46; Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 265; Tanrıver, "Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı", s. 193.

⁶⁷ AİHM, *Golder/Birleşik Krallık*, 21.02.1975, 4451/70, p. 28, Erişim tarihi: 22/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>.

⁶⁸ Kerem Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998, s. 3.

⁶⁹ Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı", s. 20.

olan medeni hak ve yükümlülükler dair uyumsuzluklar açısından tatbik edilebileceği, ulusal hukuktaki düzenleme ile sınırlı bir biçimde güvence sağladığı yorumu⁷⁰, farklı ulusal düzenlemeler sebebiyle farklı standartların meydana gelmesine sebep olabilecek ve Mahkeme'nin ulaşmaya çalıştığı otonom kavramlar meydana getirme maksadına ters düşecektir⁷¹.

AİHM, medeni hak ve yükümlülükler kavramını soyut ve genel bir tanımla ifade etmekten kaçınarak, her somut olayı kendi özel koşulları çerçevesinde değerlendirerek bir neticeye varmaktadır⁷². Mahkeme, bir olayın medeni hak ve yükümlülük kavramı içinde değerlendirilebilmesi için hangi mevzuatın tatbik edildiğinin yahut muhakemenin hangi mercide görüldüğünün önem teşkil etmediğinden söz ederek bir anlamda otonom anlayışı benimsemiş olduğunu belli etmiştir⁷³. Mahkeme, bir hakkın medeni hak niteliğinde olup olmadığını tespiti bağlamında hakkın niteliğinin, konusunun ve neticesinin dikkate alınması gerektiğini ve ulusal hukukta nasıl tanımlandığı, hangi mahkemede görüldüğünden ziyade hakkın içeriğinin önemli olduğunu ifade etmiştir⁷⁴. Zira bir ülkenin ulusal hukukunda kamu hukuku alanında düzenlenmiş olan bir hak, bir diğer ülkenin hukukunda özel hukuk alanında düzenlenmiş olabilir. Bu kavramlara iç hukuktaki nitelendirmelere bağlı kalınmak suretiyle koruma sağlanması halinde, AİHS'nin 6. maddesinin koruma alanı ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir⁷⁵.

1.3.2.2.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/1. Maddesi Kapsamında Medeni Hak ve Yükümlülük Niteliğinde Kabul Edilen İşlemler

Medeni hak ve yükümlülük kavramı özel haklar ile aynı anlamda olmayıp, AİHS'de bulunan kamu haklarının da bu kavram içinde yer alması söz konusu

⁷⁰ AİHM, Bodén/İsveç, 27.10.1987, 10930/84, p. 28, Erişim tarihi: 24/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57441>.

⁷¹ Ezgi Çırak, "Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2018, s. 7.

⁷² Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 269; Gölcüklü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama", s. 203; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 21; AİHM, Benthem/Hollanda, 23.10.1985, 8848/80, p. 34, Erişim tarihi: 24/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57436>.

⁷³ AİHM, Ringeisen/Avusturya, 23.06.1973, 2614/65, p. 94, Erişim tarihi: 24/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57567>.

⁷⁴ AİHM, König/Almanya, 28.06.1978, 6232/73, p. 88, Erişim tarihi: 24/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57512>.

⁷⁵ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 20.

olabilir⁷⁶. AİHM öncelikle, özel şahısların birbirleriyle ya da özel şahıs ile özel hukuka tâbi kamu tüzel kişilerinin kendi aralarındaki ilişkileriyle alakalı hak ve yükümlülüklerini tüm davalarda medeni hak ve yükümlülükler kapsamında değerlendirmiştir⁷⁷. Örneğin, haksız fiilden doğan tazminat davaları⁷⁸, kişilik hakları⁷⁹ ve aile hukuku ilişkilerinin⁸⁰ medeni hak niteliğinde olduğundan şüphe yoktur⁸¹. Fakat idare hukuku bağlamında devlet ile birey arasındaki uyuşmazlıklar yahut cezai alan dışındaki kamu hukuku ihtilafları bakımından Sözleşme'nin 6/1. maddesinin tatbik edilip edilemeyeceği hususunda tereddüt yaşanmaktadır⁸².

AİHM, bir özel hukuk tasarrufunun geçerlilik bağlamında idarenin izin ya da denetimine tâbi tutulmuş olmasının, söz konusu tasarrufun özünü yani medeni hak niteliğini yitirmeyeceğini belirtmektedir⁸³. İç hukukun kamusal olarak nitelendirilmiş olduğu bir tasarruf Mahkeme tarafından 6. madde doğrultusunda değerlendirilirken öncelikle, ilgili tasarruftan doğan hakkın içeriği yahut bu tasarrufun neticeleri dikkate alınarak kamusal veya özel nitelikten hangisinin baskın olduğu araştırılmakta ve bu şekilde bir neticeye ulaşılmaktadır⁸⁴.

AİHM kararları doğrultusunda medeni hak ve yükümlülük niteliğinde kabul edilen idari işlemler çeşitli sınıflandırmalara ayrılabilir.

Tarım arazisinin birleştirilmesi⁸⁵, kamulaştırmaya ilişkin işlemler⁸⁶ gibi mülkiyet hakkı ve mamelek ile alakalı idari işlemler medeni hak ve yükümlülük

⁷⁶ a.e., s. 23; Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 270; AİHM, König/Almanya, 28.06.1978, 6232/73, p. 95, Erişim tarihi: 25/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57512>.

⁷⁷ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 270.

⁷⁸ AİHM, Golder/Birleşik Krallık, 21.02.1975, 4451/70, p. 34, Erişim tarihi: 24/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>.

⁷⁹ AİHM, Procola/Lüksemburg, 28.09.1995, 14570/89, p. 38, 39, Erişim tarihi: 24/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62499>.

⁸⁰ AİHM, Rasmussen/Danimarka, 28.11.1984, 8777/79, p. 32, Erişim tarihi: 24/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57563>.

⁸¹ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 270.

⁸² a.e.

⁸³ a.e., s. 270-271; AİHM, Benthem/Hollanda, 23.10.1985, 8848/80, p. 30, Erişim tarihi: 26/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57436>.

⁸⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 271; AİHM, Feldbrugge/Hollanda, 27.07.1987, 8562/79, p. 74, Erişim tarihi: 26/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57486>.

⁸⁵ AİHM, Lughofer/Avusturya, 30.11.1999, 22811/93, Erişim tarihi: 26/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58367>.

⁸⁶ AİHM, Procola/Lüksemburg, 28.09.1995, 14570/89, Erişim tarihi: 26/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62499>.

niteliğinde olan idari işlemlerdir⁸⁷. Fakat kamu yararı amacı baskın olan idari işlem ve kararlar mali sonuçları olsa dahi medeni hak niteliğinde kabul edilmemektedir⁸⁸.

Meslek odaları tarafından verilen men cezası⁸⁹ gibi bir meslek, sanat yahut ticari faaliyetin yürütülmesi ile ilgili idari kararlar medeni hak ve yükümlülük kavramı kapsamında görülmektedir⁹⁰.

Reşit olmayan çocukları, anne ve babadan ayırmak suretiyle korunmaları amacıyla idari önlemler alınması ile ilgili hususlar da medeni hak ve yükümlülük kavramı kapsamında görülmektedir⁹¹.

Çalışma hayatı, sosyal sigorta, iş sözleşmesinin bozulması ve işten çıkarma ile ilgili idari işlemler medeni hak ve yükümlülük kapsamında görülmektedir⁹².

İdarenin kusurundan doğan zararların tazminine ilişkin uyuşmazlıklar ile idarenin takdir yetkisini idare hukukunun genel ilkelerine aykırı kullanmasından doğan zararların tazminine ilişkin uyuşmazlıklar medeni hak ve yükümlülük kavramı içerisinde görülmektedir⁹³.

⁸⁷ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 271; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 54.

⁸⁸ Altıparmak, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesinin Uygulama Alanı”, s. 16.

⁸⁹ AİHM, G.S./Avusturya, 21.12.1999, 26297/95, Erişim tarihi: 26/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58406>.

⁹⁰ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 271.

⁹¹ a.e.; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 54; AİHM, Olsson/İsveç, 24.03.1988, 10465/83, Erişim tarihi: 26/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57548>.

⁹² Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 271; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 54; AİHM, Feldbrugge/Hollanda, 27.07.1987, 8562/79, Erişim tarihi: 26/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57486>.

⁹³ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 272; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 54; AİHM, Editions Periscope/Fransa, 26.03.1992, 11760/85, Erişim tarihi: 27/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57790>; AİHM, Belilos/İsviçre, 29.04.1988, 10328/83, Erişim tarihi: 27/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57434>; AYM, Başvuru No: 2012/1198, K.T: 07/11/2013, p. 44, Erişim tarihi: 27/11/2018, (Çevrimiçi) <http://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1198>.

1.3.2.2.3. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6/1. Maddesi Kapsamında Medeni Hak ve Yükümlülük Niteliğinde Kabul Edilmeyen İşlemler

Kamusal yönü baskın gelen ve aşağıda belirtilecek olan konular, Komisyon ve Mahkeme tarafından medeni hak ve yükümlülük kavramı kapsamında kabul edilmemektedir⁹⁴.

Siyasi haklar (Komisyon'un 07/11/1978 tarihli X/İngiltere kararı), vergilendirme (Komisyon'un 12/05/1987 tarihli Van Sydow/İsveç kararı), kişi özgürlüğünün sınırlandırılması (Mahkeme'nin 27/06/1968 tarihli Neumeister/Avusturya kararı), yabancıların ülkeye kabulü ve sınır dışı edilmeleri (Komisyon'un 02/05/1979 tarihli Uppal/İngiltere kararı ve Mahkeme'nin 28/06/1990 tarihli Skarby/İsveç kararı), kamu fonlarından yapılan bazı ödemeler (Komisyon'un 10/12/1984 tarihli Rotenstein/Almanya kararı) ve devlet memurluğu statüsüne ilişkin aşağıda belirtilecek olan kriterleri sağlayan nizalar Komisyon ve Mahkeme tarafından medeni hak ve yükümlülük kavramı kapsamında görülmemektedir⁹⁵. Ancak belirtilmesi gerekir ki, Komisyon ve Mahkeme tarafından medeni hak ve yükümlülük kavramı kapsamında görülmeyen hususlar yukarıda belirtilenler ile sınırlı değildir.

Devlet ile kamu görevlileri arasındaki uyuşmazlıklarda AİHS'nin 6/1. maddesinin tatbik edilip edilemeyeceğinin tespiti için AİHM bazı kriterler belirlemiştir. Bu bağlamda uyuşmazlığa konu hizmet kamu yönetimine özgü nitelikler taşıyorsa, devlet ve diğer kamusal toplulukların genel yararlarının korunmasını kapsıyorsa ve hizmetin yerine getirilmesinde kamu gücünü kullanan kişi olarak hareket edilmişse uyuşmazlık 6. maddenin 1. fıkrası kapsamında kalacaktır⁹⁶. Belirtilen kriterler dışında kalan malûliyet ödeneğinin kesilmesinden kaynaklanan uyuşmazlıklar (Mahkeme'nin 04/07/2000 tarihli Lambourdiere/Fransa kararı), emeklilik statüsünden kaynaklanan uyuşmazlıklar (Mahkeme'nin 03/10/2000 tarihli Mennitto/İtalya kararı) gibi uyuşmazlıklar ise 6. maddenin 1. fıkrası kapsamında görülmektedir⁹⁷. Devlet memurluğuna girişi ya da memurluğun sona ermesini düzenleyen kurallar da medeni hak ve yükümlülük kavramı çerçevesinde

⁹⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 272.

⁹⁵ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 272-273.

⁹⁶ a.e., s. 273.

⁹⁷ a.e.

değerlendirilmektedir⁹⁸. Ayrıca devlet memurlarına dair doğrudan parasal nitelikli nizalar medeni hak kapsamına girebilmekte ve fakat uyuşmazlık idarenin takdir yetkisinde olan yahut disiplin hukukuna ilişkin hususlardaysa medeni hak kapsamına girmemektedir⁹⁹.

1.3.2.2.4. Hak ve Uyuşmazlık Kavramları

AİHS'nin 6/1. maddesinin medeni hak ve yükümlülükler bakımından uygulama şartları bir hakkın mevcudiyeti ve söz konusu hak hususunda uyuşmazlık bulunmasıdır¹⁰⁰.

Hak kavramı bakımından öncelikli olarak iç hukukta tanınmış bir hakkın mevcut olması gereklidir. Zira ulusal merciler önünde hak sıfatıyla ileri sürülüp, makul surette savunulamayan bir iddia AİHS'nin 6/1. maddesi çerçevesinde ele alınamaz¹⁰¹. Mahkeme, medeni hak ve yükümlülük kavramlarını özerk kavramlar olarak ele almasına karşın bu yalnızca usule ilişkin bir güvence sağladığından ulusal hukukta hak olarak kabul edilmeyen bir talebe karşı Sözleşme'nin 6/1. maddesi güvence sağlamayacaktır¹⁰². Fakat ilgili hakkın ulusal hukukta belirli bir içerikte, belirli bir şekli koşulda düzenlenmiş olması gerekli değildir¹⁰³. Ulusal hukukta tanınmış olan hakkın aynı zamanda AİHS'de tanınmış olması da gerekmez¹⁰⁴. Ulusal hukukta dava hakkının sınırlanması 6. maddenin ihlaline sebep olmayacaktır. Fakat bu hal devletlerin iç hukukta bir düzenlemeyle bireylerin mahkemeye başvuru haklarını sınırlayabileceği manasına gelmemektedir¹⁰⁵. Çünkü medeni hak ve taleplerin keyfi olarak sınırlandırılmasının denetimi yapılabilir¹⁰⁶.

⁹⁸ AİHM, Glasenapp/Almanya, 28.08.1986, 9228/80, p. 49, Erişim tarihi: 27/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57494>.

⁹⁹ Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı", s. 41.

¹⁰⁰ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 274; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 63.

¹⁰¹ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 274; Gölcüklü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama", s. 205.

¹⁰² Çırak, "Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi", s. 10.

¹⁰³ AİHM, H./Belçika, 30.11.1987, 8950/80, p. 40, Erişim tarihi: 27/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57501>.

¹⁰⁴ AİHM, Neves e Silva/Portekiz, 27.04.1989, 11213/84, p. 36, Erişim tarihi: 27/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57542>.

¹⁰⁵ Çırak, "Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi", s. 11.

¹⁰⁶ AİHM, Fayed/Birleşik Krallık, 21.09.1990, 17101/90, p. 65, Erişim tarihi: 28/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57890>.

Mahkeme, uyuşmazlık kavramının muhakeme hukukunda olduğu üzere şekli ve dar anlamında değil, geniş ve maddi anlamında yani iddia olarak anlaşılması gerektiği düşüncesindedir¹⁰⁷. Uyuşmazlık hakkın mevcudiyeti, kapsamı, kullanım ve yararlanma biçimiyle ilgili olabileceği gibi davanın maddi ya da hukuki yönüyle de ilgili olabilir¹⁰⁸. Ayrıca uyuşmazlığın gerçek ve ciddi olması ve neticesinin iddia konusu hak açısından belirleyici nitelikte bulunması gerekir¹⁰⁹.

1.3.2.3. Cezai Süreç Kavramı

1.3.2.3.1. Genel Bilgiler

AİHM, kişi hakkındaki suç isnadının ne olduğu hususunda aynı medeni hak ve yükümlülükler konusunda olduğu gibi, suç isnadını belirleyen katı kurallar koymak yerine, ulusal hukuktan bağımsız ve olayın özelliğine göre değişen bir yaklaşımla hareket etmektedir¹¹⁰. Dolayısıyla AİHS'deki suçlama deyimi de ulusal nitelermelerden bağımsız özerk bir kavramdır¹¹¹. Sözleşme'nin 6/1. maddesi hem medeni hak ve yükümlülükler hem de cezai süreç bağlamında tatbik edilirken, ikinci ve üçüncü fıkralar yalnızca suç isnatları kapsamında tatbik edilebilecektir¹¹².

AİHM'ne göre, suçlamanın varlığı hususunda önemli olan nokta suçlamanın şekli, zamanı yahut suçlayan makamın sıfatı değil; isnadın içeriği yani konusudur¹¹³.

Taraf Devletler herhangi bir fiili suç olarak tanımlamakta serbesttirler ve fakat iç hukukta suç olarak tanımlanan fiilin, AİHS ile koruma altına alınmış olan hak ya da

¹⁰⁷ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 274; AİHM, Hamer/Fransa, 07.08.1996, 19953/92, p. 73, 74, Erişim tarihi: 28/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57998>.

¹⁰⁸ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 274; AİHM, Le Compte, Van Leuven ve De Meyere/Belçika, 23.06.1981, 7238/75, p. 49, Erişim tarihi: 28/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57522>; AİHM, Gustafsson/İsveç, 25.04.1996, 15573/89, p. 70, Erişim tarihi: 28/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57993>.

¹⁰⁹ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 274; AİHM, Sporrang ve Lönnroth/İsveç, 23.09.1982, 7151/75-7152/75, p. 81, Erişim tarihi: 28/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580>; AİHM, Le Compte, Van Leuven ve De Meyere/Belçika, 23.06.1981, 7238/75, p. 47, Erişim tarihi: 28/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57522>.

¹¹⁰ Yasemin Özdek, *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*, Ankara, TODAİE Yayınları, 2004, s. 199; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 83.

¹¹¹ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 275; AİHM, Ravnsborg/İsveç, 23.03.1994, 14220/88, p. 31, Erişim tarihi: 29/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57871>.

¹¹² İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 84.

¹¹³ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 275; AİHM, Quaranta/İsviçre, 24.05.1991, 12744/87, p. 28, 36, Erişim tarihi: 29/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57677>.

özgürlüklerden birinin olağan kullanımını etkilememiş olması gereklidir¹¹⁴. Dolayısıyla Sözleşme'nin güvencesi kapsamına almış olduğu bir hakkın ihlal edilmemesi hangi fiillerin suç olarak nitelendirilebileceği hususunda devletlerin takdir yetkisinin sınırını oluşturacaktır¹¹⁵. İç hukukta suç olarak nitelendirilen fiil Sözleşme uygulamasında da suçtur. Buna karşın iç hukukta suç olarak nitelendirilmeyen bir fiil (örneğin disiplin kabahati), AİHS'deki anlamında suç teşkil edebilecek ve bu sıfatla 6. maddenin uygulama alanına dâhil olabilecektir¹¹⁶. AİHM, Taraf Devletlerin 6. maddede yer alan güvenceleri uygulamaktan kaçmalarına izin vermemektedir. Bu sebeple örneğin, bir suçun gerçekten 6. maddenin kapsamı dışında bulunan bir disiplin suçu mu, yoksa ceza hukuku anlamında ve 6. maddenin güvencesi altında olan bir suç isnadı mı olduğunu değerlendirmektedir¹¹⁷.

Ceza hukuku alanında yer alan bütün işlemler için 6. madde kapsamında güvence sağlanamamaktadır. Sözü edilen işlemlerin cezai süreçte kabul edilen bir isnadın tespitine dair usul işlemi olması gereklidir. Bu açıdan önlemler, yardımcı işlemler yahut ceza infaz kurumlarının niteliğini belirleyen kararlar AİHS'nin 6/1. maddesi çerçevesinde korunamayacaktır¹¹⁸.

AİHM, bir sürecin hangi şartlar çerçevesinde cezai süreç olarak kabul edilebileceği noktasında “*Engel ve diğerleri/Hollanda*”¹¹⁹ kararıyla belli ölçütler koymuştur. Bu bağlamda bir sürecin cezai süreç olarak kabulü için şu unsurların değerlendirilmesi gerekecektir: Suçun ulusal hukuktaki tasnifi, suçun niteliği, fiile ilişkin yaptırımın niteliği ve ağırlık derecesi¹²⁰.

¹¹⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 276; AİHM, *Engel ve Diğerleri/Hollanda*, 08.06.1976, 5100/71-5101/71-5102/71-5354/72-5370/72, p. 81, Erişim tarihi: 30/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>.

¹¹⁵ Altıparmak, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, s. 46.

¹¹⁶ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 276.

¹¹⁷ Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılama”, s. 207; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 84; AİHM, *Engel ve Diğerleri/Hollanda*, 08.06.1976, 5100/71-5101/71-5102/71-5354/72-5370/72, p. 81, Erişim tarihi: 30/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>.

¹¹⁸ Altıparmak, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, s. 47.

¹¹⁹ AİHM, *Engel ve Diğerleri/Hollanda*, 08.06.1976, 5100/71-5101/71-5102/71-5354/72-5370/72, p. 82, Erişim tarihi: 30/11/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>.

¹²⁰ Hasan Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 50; Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 276; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 85.

1.3.2.3.2. Suçun Ulusal Hukuktaki Tasnifi

AİHM, bu unsuru başlangıç noktası olarak değerlendirmektedir¹²¹. Ulusal hukukta ceza hukuku kapsamında tanımlanan bir suç söz konusu olduğunda, otomatik olarak maddenin uygulama alanına dâhil olacaktır. O halde bir suç, AİHM tarafından bir disiplin suçu olarak kabul edilebilecek nitelikte olsa dahi, ulusal hukukta ceza hukuku çerçevesinde düzenlenmiş ise bu suça ilişkin yargılama AİHS'nin 6/1. maddesinin koruma alanında olacaktır. Bu şekilde otonom yorum yöntemi başvuruçunun lehine işletilmektedir¹²².

Eğer ulusal hukukta bir fiil cezai olarak tasnif edilmemişse, bu halde devletin bu biçimde tasnifi sonucunda, AİHM'nin bu tasnifi kabul edip fiili cezai olmaktan çıkaracağı manasına gelmeyecektir. Bu halde Mahkeme, AİHS çerçevesinde bir cezai sürecin söz konusu olup olmadığının belirlenmesi için yukarıda bahsedilen diğer iki unsur ilkinde ayrı ayrı değerlendirilmektedir ve fakat bu iki unsurun ayrı ayrı değerlendirilmesi halinde bir sonuca varılamamışsa, bu kez iki unsuru birlikte dikkate alarak bir sonuca varmaktadır¹²³.

1.3.2.3.3. Suçun Niteliği

AİHM, suçun niteliğini değerlendirirken normun Sözleşme'ye taraf diğer devletlerin çoğunluğunda nasıl görüldüğüne (ortak paylaşım yaklaşımı), söz konusu suçun ceza hukukunda bulunan suçlarla benzerliğine, tatbik edilen usullerin nitelikleri ile bu usullerin ceza hukukundaki yargısal usullerle benzerliği yahut bağlantısına ve suçun yalnızca belirli bir gruba yönelik mi yoksa konunun içeriği yahut kamu yararı sebebiyle genel olarak bağlayıcı ve herkesi etkileyen bir niteliği mi olduğuna bakmaktadır¹²⁴.

¹²¹ a.e.; Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 50; AİHM, Weber/İsviçre, 22.05.1990, 11034/84, p. 31, Erişim tarihi: 02/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57629>.

¹²² İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 85; Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 50-51.

¹²³ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 85; Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 51; AİHM, Ezeh ve Connors/Birleşik Krallık, 09.10.2003, 39665/98-40086/98, p. 86, Erişim tarihi: 02/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61333>.

¹²⁴ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 86; AİHM, Benham/Birleşik Krallık, 10.06.1996, 19380/92, p. 56, Erişim tarihi: 03/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57990>; AİHM, Steel ve Diğerleri/Birleşik Krallık, 23.09.1998, 24838/94, p. 48, 49, 86, Erişim tarihi: 03/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58240>; AİHM, Weber/İsviçre, 22.05.1990, 11034/84, p. 33, Erişim tarihi: 03/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57629>.

Cezai norm ve disiplin normu ayrımı bakımından konu değerlendirilecek olursa, eğer ilgili norm yalnızca sınırlı sayıda bir kişi grubunu (örneğin bir meslek mensuplarını) ilgilendiriyorsa o zaman bir disiplin hükmü ve prosedürü olacaktır ve fakat bu normun genel neticeleri olacaksa bu halde artık cezai niteliğe bürünecektir¹²⁵. AİHM, disiplin süreçlerini genellikle kimi özel grup üyelerinin mesleki davranış kurallarına riayetlerini sağlamak amacıyla düzenlenmiş kurallar olarak ifade etmektedir. Nitekim Mahkeme, “*Weber/İsviçre*”¹²⁶ davasında, İsviçre milli düzenlemeleri uyarınca disiplin suçu olarak tasnif edilen soruşturmanın gizliliğini ihlal suçundan ötürü davanın taraflarından birine tatbik edilen para cezasını, İsviçre usul yasalarında bulunan hükmün yalnızca davada görev yapan yargı mensupları için değil, davanın taraflarına da tatbik edildiğini tespit etmiştir. Bu halde, disiplin hükmü belirli bir meslek grubunu aşip genelleşmesi sebebiyle cezai süreç olacaktır¹²⁷. Aynı biçimde “*Öztürk/Almanya*”¹²⁸ davasında da Mahkeme, trafik cezasının belirli grup kişilere değil araç kullanma hakkına sahip olan halkın tamamına tatbik edilebilme kapasitesini göz önüne alarak, başka birtakım gerekçelerle birlikte, başvuruya konu süreci cezai bir süreç olarak değerlendirmiştir¹²⁹. Ancak Mahkeme, “*Ravnsborg/İsveç*”¹³⁰ davasında, uygulanan para cezalarının, başvuru mahkemedeki yargılamada taraf sıfatıyla vermiş olduğu ifadelerle dair olduğuna dikkat çekmiş ve davanın yürütülmesinde asayışı sağlamak maksadıyla alınan önlemlerin suç isnadından çok disipline dair müeyyideler olduğu kanaatine varmış ve bu halde 6. maddenin tatbik edilemeyeceği kararlaştırılmıştır¹³¹.

Sonuç olarak, eğer düzenlenen norm yalnızca belirli meslek gruplarını hedeflemişse (askerler, avukatlar, yargı mensuplar vb.) bu halde bu norm disiplin normu olup, cezai norm sayılmaz. Fakat bu halde dahi uygulanan yaptırımın niteliği

¹²⁵ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 51.

¹²⁶ AİHM, *Weber/İsviçre*, 22.05.1990, 11034/84, p. 33, Erişim tarihi: 03/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57629>.

¹²⁷ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 51-52.

¹²⁸ AİHM, *Öztürk/Almanya*, 21.02.1984, 8544/79, p. 53, Erişim tarihi: 03/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57553>.

¹²⁹ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 52.

¹³⁰ AİHM, *Ravnsborg/İsveç*, 23.03.1994, 14220/88, p. 33, Erişim tarihi: 03/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57871>.

¹³¹ Nuala Mole, Catharina Harby, “Adil Yargılanma Hakkı”, İnsan Hakları Kitapçıkları No:3, 2001, s. 33-34, Erişim tarihi: 03/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/adil_yargılanma.pdf.

ve ağırlığı unsuru, bir normu, yalnızca belirli meslek grupları için düzenlenmiş olsa bile disiplin sürecinden çıkarıp cezai sürece dâhil edebilir¹³².

1.3.2.3.4. Fiile İlişkin Yaptırımın Niteliği ve Ağırlık Derecesi

Bir normun hürriyetten mahrum bırakan cezalar, büyük miktarda para cezaları ve caydırıcı ve cezalandırıcı nitelikte para cezası belirlemesi bu normu cezai norm haline getirir. Bu doğrultuda bir cezanın hangi organ tarafından verildiğinin bir önemi yoktur. Bir diğer ifadeyle, bu şekilde bir ceza hangi organ tarafından verilmiş olursa olsun (mahkeme yahut kurul) bu cezalandırma süreci adil yargılanma hakkının unsurlarını taşımak mecburiyetindedir. Bu anlayış bağlamında Mahkeme yukarıda sayılan nitelikleri barındırdığı takdirde idari cezaları, disiplin cezalarını ve vergi cezalarını da 6. madde kapsamında, somut davanın kendine özgü özelliklerini de göz önünde bulundurmak suretiyle, cezai bir süreç olarak değerlendirebilmektedir¹³³.

Bu unsuru değerlendirirken fiil için öngörülen yaptırımın hürriyeti bağlayıcı ceza yahut para cezası olması durumuna göre ikili bir ayırım içerisine girmek yerinde olacaktır.

Kişisel özgürlüğü bütün Taraf Devletlerin saygı göstermesi gerekli bir hak olarak gören¹³⁴ Mahkeme, hürriyetten yoksun bırakan bir cezayı disiplin sürecinden çok cezai bir süreç olarak değerlendirme yaklaşımındadır¹³⁵.

Mahkeme'nin, bir sürecin cezai bir süreç mi yoksa disiplin süreci mi olduğuna karar vermek için öngörülen cezanın süresine baktığı görülmektedir. Bu bağlamda Mahkeme, birkaç aylık bir disiplin cezasını cezai bir süreç olarak değerlendirirken, iki gün özgürlükten mahrum bırakan bir disiplin hapsini disiplin süreci olarak değerlendirmiştir¹³⁶.

¹³² İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 88-89; Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 52; AİHM, Engel ve Diğerleri/Hollanda, 08.06.1976, 5100/71-5101/71-5102/71-5354/72-5370/72, p. 85, Erişim tarihi: 04/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>.

¹³³ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 52.

¹³⁴ AİHM, Engel ve Diğerleri/Hollanda, 08.06.1976, 5100/71-5101/71-5102/71-5354/72-5370/72, p. 82, Erişim tarihi: 04/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>.

¹³⁵ Nuala Mole, Catharina Harby, "Adil Yargılanma Hakkı", İnsan Hakları Kitapçıkları No:3, 2001, s. 35, Erişim tarihi: 04/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/adil_yargilanma.pdf.

¹³⁶ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 53; AİHM, Engel ve Diğerleri/Hollanda, 08.06.1976, 5100/71-5101/71-5102/71-5354/72-5370/72, p. 85, Erişim tarihi: 04/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57479>.

Cezanın ağırlık derecesi unsuru ile alakalı olarak Mahkeme, bir sürecin cezai süreç kavramına dâhil olabilmesi için o süreç neticesinde öngörülen özgürlükten yoksun bırakmaya dair cezanın asgari süresinin ne kadar olduğu hususunda bir kural koymuş değildir¹³⁷.

Söz konusu cezanın hapis yahut hapis tehdidi olmaksızın salt para cezası olması halinde Mahkeme, bu cezaların verilen bir zarara karşı bir parasal tazminat olarak mı yoksa esas olarak yeniden suç işlemeyi engellemek için bir ceza olarak mı belirlendiğine önem vermektedir. İkinci halde bu kural artık cezai bir kural olarak kabul edilecektir¹³⁸. Nitekim AİHM, cezai yaptırımın maksadının caydırma ve cezalandırma olduğunu kabul etmiştir¹³⁹.

AİHM, para cezasının ne zaman caydırıcı ve cezalandırıcı etki oluşturacağı noktasında para cezanın miktarı hususunda bir belirleme yapmazken, her somut olayı kendi içerisinde değerlendirmekte ve cezanın miktarı ile bu cezanın caydırıcı ve cezalandırıcı etkisi arasında doğru bir orantı olduğunu düşünmektedir. Fakat bu konuda davanın somut gerçeklerinin de etkisiyle farklı karar verildiği görülmektedir. Örneğin Putz/Avusturya davasında, diğer kriterlerin yanında 10.000 Avusturya Şilini ceza hukuku anlamında cezaya vücut verecek kadar ağır bulunmamışken, Öztürk/Almanya davasında, 60 Mark (diğer kriterlerin de dikkate alınmasıyla) sürecin cezai bir süreç olarak kabul edilmesi için yeterli görülmüştür¹⁴⁰.

Hapse çevrilebilecek para cezaları ile alakalı olarak ise Mahkeme, Weber/İsviçre davasında başvurucuya uygulanan para cezasının belirli koşullar dâhilinde hapse dönüşebileceğine dair kuralın varlığını bu sürecin cezai süreç olarak kabul edilmesi bağlamında yeterli bir unsur olarak görmüşken¹⁴¹, daha sonra görülen Ravensborg/İsviçre davasında ise benzer bir olayda, disiplin süreci neticesinde tatbik

¹³⁷ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 53.

¹³⁸ Nuala Mole, Catharina Harby, "Adil Yargılanma Hakkı", İnsan Hakları Kitapçıkları No:3, 2001, s. 36, Erişim tarihi: 05/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/adil_yargılanma.pdf.

¹³⁹ Inceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 97; Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 54; AİHM, Ezeh ve Connors/Birleşik Krallık, 09.10.2003, 39665/98-40086/98, p. 102, Erişim tarihi: 05/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61333>.

¹⁴⁰ Altıparmak, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin Uygulama Alanı", s. 32-33; Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 54.

¹⁴¹ AİHM, Weber/İsviçre, 22.05.1990, 11034/84, p. 34, Erişim tarihi: 05/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57629>.

edilen para cezasının belirli koşullar çerçevesinde hapse çevrilebilme ihtimali olmasına karşın para cezasının miktarını ve bu cezanın ilgilinin sabıka kaydına girmemesini gerekçe göstererek süreçte cezai bir unsurun olmadığına karar vermiştir¹⁴².

Cezai süreç kavramı AİHS doğrultusunda Taraf Devletlerin anlayışından bağımsız özerk bir anlama sahip olduğundan, Taraf Devletlerin kendi yetkileri dâhilinde yapmış oldukları idari süreç ve adli süreç ayrımı Mahkeme tarafından inceleme konusu yapılabilecektir¹⁴³.

1.3.3. Adil Yargılanma Hakkının Unsurları

1.3.3.1. Genel Bilgiler

AİHS'nin 6. maddesinin genel kuralı koyan 1. fıkrasında, adil yargılanma kavramını meydana getiren hak ve ilkelerin bir kısmı açıkça sayılmıştır. Açıkça sayılan haklar şunlardır: Kanunla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız mahkemede yargılanma hakkı, hakkaniyete uygun yargılanma hakkı, makul sürede yargılanma hakkı ve aleni yargılanma hakkı. Ancak bu hak ve ilkeler yorumlanırken AİHM, bazı başka ilkeleri ya da hakları da, maddede açıkça sayılmamasına karşın, 6. maddenin 1. fıkrası içerisinde zımni unsurlar olarak görmektedir. Örneğin mahkemeye başvuru hakkı maddenin içerisinde zımni şekilde kabul edilmiş bir hak olarak görülmüştür. Öte yandan, hakkaniyete uygun yargılanma kavramından hareketle başka birçok ilke ve hak da tespit edilmiştir. Silahların eşitliği ilkesi, kişinin kendisini suçlayıcı beyanda bulunmaya zorlanamama hakkı ve gerekçeli karar hakkı tespit edilen bu hak ve ilkelere örnek verilebilir. Tespit edilen bu hak ve ilkelere bir kısmı 1982 Anayasasının bazı hükümlerinde de (örneğin Md. 141/3'de gerekçeli karar hakkı, Md. 38/5'de ise kişinin kendisini suçlayıcı beyanda bulunmaya zorlanamama hakkı) açıkça yer almaktadır¹⁴⁴.

6. maddenin 2. fıkrasında masumiyet karinesi ve 3. fıkrasında ise sanığın asgari hakları yer almaktadır. 6. maddenin 3. fıkrasında sayılan asgari sanık hakları genel kuralın uzantısı ya da doğal sonuçlarıdır¹⁴⁵. Sanığın hakları yalnızca fıkroda sayılan haklarla sınırlı değildir, AİHM 6. maddenin 2. ve 3. fıkralarının ihlal edildiği

¹⁴² Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 54; AİHM, Ravensborg/İsveç, 23.03.1994, 14220/88, p. 35, Erişim tarihi: 06/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57871>.

¹⁴³ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 55.

¹⁴⁴ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 5-217.

¹⁴⁵ Gölcüklü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama", s. 201.

iddialarını, sadece bu fıkralar bağlamında değil, maddenin genel kuralını içeren 1. fıkrasıyla bağlantılı olarak değerlendirip neticeye ulaşmaktadır. İlgili güvenceler, her ne kadar ceza davasındaki sanık için öngörülmüşlerse de, gerektiği takdirde medeni hak yargılamasında da tatbik edilebileceklerdir¹⁴⁶.

Aşağıda, yukarıda yapılan açıklamalar çerçevesinde, genel hatlarıyla adil yargılanma hakkının unsurları açıklanacaktır.

1.3.3.2. Mahkemeye Başvurma Hakkı

Mahkemeye başvurma hakkı yahut mahkemeye başvurma hakkının bir görünümü olan mahkemeye ulaşma hakkı hukukun üstünlüğünün ve dolayısıyla hukuk devleti anlayışının bir sonucudur¹⁴⁷. Önceleri, kişiler arasındaki uyuşmazlıklar için tanınmış bulunan mahkemeye başvurma hakkı, daha sonraları devlet ve birey ilişkileri bakımından da geçerli bir hak haline gelmiştir. AİHM'ne başvurma hakkı da mahkemeye başvurma hakkının uluslararası görünümünden birisidir¹⁴⁸.

Anayasamızın 36. maddesi “*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ... hakkına sahiptir*”¹⁴⁹ hükmüne yer vermek suretiyle, hak arama özgürlüğünü düzenlemiştir. Yargı denetimi dışında tutulan bazı istisnalar olmakla birlikte, Anayasamızın 125/1. maddesi “*İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır*”¹⁵⁰ hükmüne yer vererek, idarenin eylem ve işlemlerine karşı da mahkemeye başvurma hakkı tanınmıştır¹⁵¹.

AİHS’de, mahkemeye başvurma hakkı açık bir şekilde düzenlenmiş değildir. Fakat AİHM, mahkemeye başvurma hakkının zımni olarak varlığını, Sözleşme’nin

¹⁴⁶ Inceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 6.

¹⁴⁷ Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama”, s. 208; Inceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 105.

¹⁴⁸ Inceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 105.

¹⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 08/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

¹⁵⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 08/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

¹⁵¹ Inceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 105.

metni ve içeriği ile konu ve maksadına, hukuk devleti ilkesine ve hukukun genel ilkelerine dayanarak kabul etmektedir¹⁵².

Mahkemeye başvurma hakkı, hukuk devletinin vazgeçilmez unsurlarından biri olsa da AİHM'ne göre bu hak mutlak yani koşulsuz ve sınırsız bir hak olmayıp, kişilerin ve toplumun kaynakları ve ihtiyaçları doğrultusunda ilgili devlet tarafından düzenlenebilecektir¹⁵³. Fakat bu şekilde bir düzenlemenin amaca uygun ve amaçla orantılı olması, hakkın özüne dokunmaması gerekir¹⁵⁴.

Mahkemeye başvurma hakkının, hukuken ve teorik olarak var olması, fiilen de var olduğu manasına gelmemektedir. Bu sebeple, mahkemeye başvurma hakkının gerçekten var olması için, yargılama yapacak makamın tam yargısal yetkiye, yani ortaya atılan iddiayı hem olaylar açısından hem de hukuki açıdan inceleyip davanın esası hakkında karar verme yetkisine sahip bulunması gerekmektedir¹⁵⁵.

AİHM, bir mahkeme önünde hak arama yolunun fiilen ya da hukuken, geçici yahut kısmi de olsa, kapatılmasını veya kullanımını imkânsız kılacak ölçüde şartlara bağlanıp sınırlandırılmasını, 6. maddenin ihlali olarak değerlendirmektedir¹⁵⁶.

1.3.3.3. Kanunla Kurulmuş, Bağımsız ve Tarafsız Mahkemede Yargılanma Hakkı

AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında açık bir şekilde belirtilmiş olan kanunla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız mahkemede yargılanma hakkı, adil yargılanma ve savunma hakkının temelidir. Bu hak, kanunla kurulmuş, her türlü organ, kurum ve

¹⁵² Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 277; Gölcüklü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılama", s. 208; AİHM, Golder/Birleşik Krallık, 21.02.1975, 4451/70, p. 34, Erişim tarihi: 08/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>.

¹⁵³ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 278; Gölcüklü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılama", s. 209; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 107; AİHM, Golder/Birleşik Krallık, 21.02.1975, 4451/70, p. 38, Erişim tarihi: 09/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>.

¹⁵⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 278; AİHM, Golder/Birleşik Krallık, 21.02.1975, 4451/70, p. 37, 38, Erişim tarihi: 09/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>.

¹⁵⁵ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 278; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 115; AİHM, Sporrong ve Lönnroth/İsveç, 23.09.1982, 7151/75-7152-75, p. 86, 87, Erişim tarihi: 09/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580>.

¹⁵⁶ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 277; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 115; AİHM, Deweer/Belçika, 27.02.1980, 6903/75, p. 48, 49, Erişim tarihi: 09/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469>.

kişiden bağımsız, davanın taraflarına karşı nesnel, yargılama usulü güvencesine sahip bir yargı yerini belirtmektedir¹⁵⁷.

Anayasamızda da bu hak ile ilgili güvencelere yer verilmiştir. Anayasamızın 9. maddesinde “Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır”¹⁵⁸ hükmüne yer verilmiştir. Anayasamızın 138. maddesinde mahkemelerin bağımsızlığı¹⁵⁹ düzenlenmiştir.

Anayasamızın 139.¹⁶⁰ ve 140.¹⁶¹ maddelerindeyse hâkimlerin bağımsızlığını ve tarafsızlığını güvence altına alacak hükümler bulunmaktadır. Anayasanın 142/1. maddesindeyse “Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir”¹⁶² hükmüne yer verilerek, kanunla kurulmuş mahkeme

¹⁵⁷ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 158.

¹⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 09/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

¹⁵⁹ 1982 Anayasası, Md. 138: “Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz. Görülmekte olan bir dava hakkında Yasama Meclisinde yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz. Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 10/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

¹⁶⁰ 1982 Anayasası, Md. 139: “Hâkimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekliye ayrılamaz; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamaz. Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 10/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

¹⁶¹ 1982 Anayasası, Md. 140: “Hâkimler ve savcılar adli ve idarî yargı hâkim ve savcıları olarak görev yaparlar. Bu görevler meslekten hâkim ve savcılar eliyle yürütülür. Hâkimler, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre görev ifa ederler. Hâkim ve savcıların nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlarından dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir. Hâkimler ve savcılar altmış beş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler; askerî hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunda gösterilir. Hâkimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka, resmî ve özel hiçbir görev alamazlar. Hâkimler ve savcılar idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdırlar. Hâkim ve savcı olup da adalet hizmetindeki idarî görevlerde çalışanlar, hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümlere tâbidirler. Bunlar, hâkimler ve savcılara ait esaslar dairesinde sınıflandırılır ve derecelendirilirler, hâkimlere ve savcılara tanınan her türlü haklardan yararlanırlar.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 10/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

¹⁶² Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 10/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

kuralına vurgu yapılmıştır. Anayasanın 37. maddesinde de kanuni hâkim güvencesinden¹⁶³ yararlanmak kişilerin haklarından biri olarak ifade edilmiştir.

AİHS’de belirtilen mahkeme kavramı otonom bir kavramdır. Söz konusu karar organının bazı özellikleri taşıması, ulusal hukukta mahkeme olarak değerlendirilmese dahi, AİHM tarafından mahkeme olarak değerlendirilmesine sebep olabilmektedir. Dolayısıyla mahkeme kavramı yalnızca olağan mahkemeleri değil, bazı disiplin kurullarını ya da uzmanlık kurul veya mahkemelerini de kapsamaktadır¹⁶⁴.

Bağımsızlık ve tarafsızlık koşulları sağlandığı takdirde, bir mahkemenin üyelerinin tamamının ya da bir kısmının profesyonel olarak yargıç olmaları da şart değildir¹⁶⁵. Hukuk kurallarına dayanarak ve belirlenmiş bir usulü takip ederek gerektiği takdirde devletin zor kullanma yetkisi çerçevesinde yerine getirilen bağlayıcı kararlar verme yetkisini elinde tutması mahkeme kavramının nitelikleridir¹⁶⁶. Sadece görüş ve tavsiye vermekle görevli kılınmış olan makamlar mahkeme değildir¹⁶⁷.

Kanunla kurulmuş mahkeme koşulu uyarınca, gerek mahkemelerin kuruluş ve yetkileri, gerekse takip edecekleri yargılama usulü, yasama yolundan kanun ile ve dava konusu olay ortaya çıkmadan evvel saptanacaktır¹⁶⁸.

Mahkemelerin bağımsızlığı başka herhangi bir kişi, kurum ya da organdan emir almamak, yasamanın, yürütme erkinin ve diğer dış etkilerin baskısı altında kalmamak¹⁶⁹, diğer bir ifadeyle özgür olmak demektir¹⁷⁰; tarafsızlık ise, hâkimin

¹⁶³ 1982 Anayasası, Md. 37: “Hiç kimse kanunen tabî olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tabî olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.” Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 10/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

¹⁶⁴ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 158-159; AİHM, Sramek/Avusturya, 22.10.1984, 8790/79, p. 36, Erişim tarihi: 10/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57581>.

¹⁶⁵ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 159.

¹⁶⁶ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 280; Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama”, s. 210.

¹⁶⁷ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 280; Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama”, s. 210; AİHM, Benthem/Hollanda, 23.10.1985, 8848/80, p. 40, Erişim tarihi: 11/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57436>.

¹⁶⁸ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 280.

¹⁶⁹ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2000, s. 353.

¹⁷⁰ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 166.

yargılama görevini icra ederken yan tutmaması, taraflara karşı nesnel olması ve kişiliğinden sıyrılması demektir¹⁷¹.

Mahkemenin bağımsızlığı kuralı yalnızca bireylere yönelik olarak adil yargılanma hakkı bakımından değil genel manada, iktidarın hukukla sınırlanması, hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin gerçekleşmesi, toplumun hukuka saygısını ve güvenini sağlama bakımından da çok önemlidir¹⁷². Yargı bağımsızlığı kuvvetler ayrımının doğal bir neticesi olmakla birlikte¹⁷³, eğer demokratik ve hukukun üstünlüğünün benimsendiği bir sistemden bahsedilecekse, yasama ve yürütme ilişkileri açısından ister kuvvetler ayrılığı ister kuvvetler birliği benimsensin yargı bağımsızlığı değişmez bir veri olmak mecburiyetindedir¹⁷⁴.

1.3.3.4. Hakkaniyete Uygun Yargılanma Hakkı

1.3.3.4.1. Genel Bilgiler

AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında açık bir şekilde belirtilmiş olan hakkaniyete uygun yargılanma hakkı hem ceza yargılamaları hem de medeni hak ve yükümlülükleri karara bağlayan yargılamalar açısından geçerli bir haktır¹⁷⁵.

AİHM, hakkaniyete uygun yargılanma hakkının tanımını yapmamış, bunun yerine önüne gelen her davada, pragmatik bir tavırla yargılama faaliyetinin tümünü inceleme altına alarak davanın hakkaniyete uygun olarak görülüp görülmediğini araştırmıştır. Bu şekilde de hakkaniyete uygun olarak yargılanmanın unsur ve gereklerini içeren bir koşullar listesi oluşmuştur. Bunlar bir anlamda 6. maddenin zımni gerekleri olarak da ifade edilebilir¹⁷⁶. Silahların eşitliği ilkesi, kişinin kendisini suçlayıcı beyanda bulunmaya zorlanamama hakkı ve gerekçeli karar hakkı hakkaniyete uygun yargılanma kavramından hareketle tespit edilen hak ve ilkelere örnek verilebilir. Tespit edilen bu hak ve ilkelerden bir kısmı 1982 Anayasasının bazı hükümlerinde de (örneğin Md. 141/3'de gerekçeli karar hakkı, Md. 38/5'de ise kişinin

¹⁷¹ Nur Centel, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Mahkemelerin Bağımsızlığı ile Tarafsızlığı ve Türk Hukuku*, Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1998, s. 45.

¹⁷² İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 166-167.

¹⁷³ Şeref Ünal, *Anayasa Hukuku Açısından Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Hakimlik Teminatı*, Ankara, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1994, s. 6.

¹⁷⁴ Tanör, *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, s. 392.

¹⁷⁵ Osman Doğru, Atilla Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar (Cilt I)*, Ankara, Yargıtay Yayınları, 2012, s. 636; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 217.

¹⁷⁶ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 290.

kendisini suçlayıcı beyanda bulunmaya zorlanamama hakkı) açıkça yer almaktadır. Aşağıda belirtilecek olan diğer hak ve ilkeler ise Anayasanın 36. maddesindeki “adil yargılanma hakkının” zımni olarak kabul ettiği hak ve ilkeler olarak değerlendirilebilir¹⁷⁷.

AİHM'nin görevi ulusal mahkeme kararının, maddi ve hukuki yönden, doğruluğunu bir üst derece mahkemesi gibi denetlemek değil, yargılama faaliyetinin tüm işlemlerini dikkate alarak yargılamanın hakkaniyete uygun olarak yapıp yapılmadığı hususunda karar vermektir¹⁷⁸. Bu bağlamda her somut olayda farklı değerlendirme yapmak gerekmektedir¹⁷⁹.

6. maddenin 2. fıkrasında yer alan masumiyet karinesi ile 3. fıkrasında yer alan asgari sanık hakları, hakkaniyete uygun yargılanma hakkı ile doğrudan irtibatlıdır. 2. ve 3. fıkrada belirtilen güvenceler, 1. fıkrada yer alan hakkaniyete uygun yargılanma hakkının yalnızca ceza davalarındaki sanığa özel uygulama biçimlerinden ibarettir. Hakkaniyete uygun yargılanma bağlamındaki haklar ve ilkeler yalnızca 2. ve 3. fıkrada sayılanlarla sınırlı değildir. Zira bu fıkralar yalnızca temel unsurları ifade etmektedir¹⁸⁰. AİHM içtihatları incelendiğinde, hakkaniyete uygun yargılanma kavramının çok geniş bir kavram olduğu ve bünyesinde aşağıda da inceleyeceğimiz pek çok hak ve ilkeyi barındırdığı anlaşılmaktadır¹⁸¹.

2. ve 3. fıkranın içermiş olduğu güvenceler, her ne kadar ceza yargılamasında sanığa tanınmış bulunan haklar ise de, gerektiği takdirde medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyumsuzluklar bağlamında da tatbik edilebilmektedir¹⁸². Ancak medeni hak ve yükümlülüğe dair davalar için özel olarak belirtilmiş böyle bir haklar listesi öngörülmediğinden ötürü, Mahkeme'ye göre, medeni davalardaki hakkaniyete uygun yargılama gerekleri ceza davalarındaki ile bire bir aynı değildir, ulusal

¹⁷⁷ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 218.

¹⁷⁸ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 291; Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılama”, s. 218.

¹⁷⁹ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 218.

¹⁸⁰ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 290-291; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 219; AİHM, Deweer/Belçika, 27.02.1980, 6903/75, p. 56, Erişim tarihi: 12/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469>.

¹⁸¹ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 219.

¹⁸² Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 291; Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılama”, s. 220; AİHM, Albert ve Le Compte/Belçika, 10.02.1983, 7299/75-7496/76, p. 30, Erişim tarihi: 12/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57422>.

makamlar medeni davalara yönelik olarak ceza davalarına nazaran daha geniş serbestliğe sahip bulunmaktadır¹⁸³.

1.3.3.4.2. Silahların Eşitliği ve Çelişmeli Yargılama İlkeleri

Silahların eşitliği ilkesi, mahkeme önünde sahip olunan hak ve yükümlülükler açısından taraflar arasında bir eşitliğin bulunması ve bu dengenin yargılamanın her safhasında korunması anlamına gelmektedir¹⁸⁴.

AİHM tarafından, yargılama faaliyeti içerisindeki her işlem davanın özelliğine göre, silahların eşitliği açısından incelenmektedir¹⁸⁵.

Silahların eşitliği ilkesi, ceza yargılamasının dışında medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyumsuzluklar kapsamında da uygulanır¹⁸⁶.

Çelişmeli yargılama ilkesi, bir hukuk yahut ceza davasında bütün taraflara, mahkemenin kararını etkilemek maksadıyla ulusal yargının bağımsız bir mensubu tarafından dahi olsa gösterilen deliller ve sunulan görüşlerle alakalı bilgiye sahip olma ve bunlarla ilgili görüş bildirebilme hakkının tanınması olarak ifade edilebilir¹⁸⁷.

AİHM, ceza davasında sanık ile savcının eşit durumda olacağını¹⁸⁸, ceza ve hukuk davalarında sürelerin taraflar için aynı olması gerektiğini¹⁸⁹ ifade etmektedir¹⁹⁰.

1.3.3.4.3. Duruşmada Hazır Bulunma, Susma ve Kendini Suçlamama Hakkı

Duruşmada hazır bulunma hakkı, kişinin taraf olduğu davanın duruşmasına bizzat katılmasını¹⁹¹, aynı zamanda genel olarak duruşmadaki gelişmeleri dinleyebilme ve izleyebilme haklarını içermektedir¹⁹².

¹⁸³ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 219-220; AİHM, *Dombo Beheer B.V./Hollanda*, 27.10.1993, 14448/88, p. 32, Erişim tarihi: 12/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57850>.

¹⁸⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 291; Gölcüklü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Adil Yargılama", s. 218.

¹⁸⁵ a.e.

¹⁸⁶ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 220.

¹⁸⁷ Doğru / Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar (Cilt 1)*, s. 637.

¹⁸⁸ AİHM, *Bulut/Avusturya*, 22.02.1996, 17358/90, Erişim tarihi: 13/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57971>.

¹⁸⁹ AİHM, *Kremzow/Avusturya*, 21.09.1993, 12350/86, Erişim tarihi: 13/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57829>.

¹⁹⁰ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 292.

¹⁹¹ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 257.

¹⁹² Doğru / Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar (Cilt 1)*, s. 641.

Duruşmada hazır bulunma hakkı, Sözleşme'nin 6. maddesinde açık bir şekilde yer almamakla birlikte, sanıklar için 3. fıkranın c (kendini bizzat savunma), d (iddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek), e (mahkemede kullanılan dili anlamıyor veya konuşmıyorsa bir tercümanın yardımından ücretsiz yararlandırma) bentlerinden dolayı olarak çıkmakta ve hakkaniyete uygun yargılanmanın bir unsuru olarak kabul edilmektedir¹⁹³.

Duruşmada hazır bulunma hakkı, hem adalet yönetimine güven sağlamakta hem de savunma hakkını güvence altına almaktadır¹⁹⁴.

AİHM'ne göre duruşmada hazır bulunma hakkı mutlak bir hak olmayıp, istisnaları bulunmaktadır. Dava konusunun önem ve sonucu, davanın hangi derecede görüldüğü, savunma ya da iddianın görünümü, delillerin değerlendirilmesi ve davanın hangi açıdan incelendiği gibi birçok farklı koşula göre bu hakka istisna getirebilir¹⁹⁵.

Ayrıca belirtilmesi gerekir ki duruşmada hazır bulunma hakkı yalnızca ceza yargılamasına özgü olmayıp, kimi durumlarda medeni hak ve yükümlülükler dair uyuşmazlıklarda da geçerli bir hak olmaktadır¹⁹⁶.

Ceza davalarında, hakkaniyete uygun yargılanma, kendi mahkûmiyetine yardımcı olmama, bir başka ifadeyle kendi aleyhine beyan ve delil vermeye zorlanmama hakkını kapsar¹⁹⁷. Bu bağlamda kişinin kendi kendini suçlayıcı bir hale düşmemesini sağlamak amacıyla susma ve kendini suçlamama hakkı korunmaktadır¹⁹⁸. Nitekim Anayasamızın 38. maddesinin 5. fıkrasında da "*Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu*

¹⁹³ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 257; Doğru / Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar (Cilt 1)*, s. 641.

¹⁹⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 295; AİHM, Fischer/Avusturya, 26.04.1995, 16922/90, p. 43, Erişim tarihi: 13/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57916>.

¹⁹⁵ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 295; AİHM, Helmers/İsveç, 29.10.1991, 11826/85, p. 31, Erişim tarihi: 13/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57701>.

¹⁹⁶ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 257.

¹⁹⁷ Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, Çev.: Fadıl Ahmet Tamer, Erol Kaplan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 127.

¹⁹⁸ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 271.

yolda delil göstermeye zorlanamaz”¹⁹⁹ ifadesine yer verilmek suretiyle bu hak korunmaktadır.

1.3.3.4.4. Delil Kuralları

AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında yer alan hakkaniyete uygun yargılanma, ulusal mahkemeler önündeki ceza yahut diğer davalarda belirli delil kurallarının takibini mecbur kılmaz ve her devlet kendi kurallarını kendi koyar²⁰⁰. Nitekim gerek Anayasamızda gerekse usul yasalarımızda delillere ilişkin temel kurallar yer almaktadır. Örneğin, Anayasamızın 38. maddesinin 6. fıkrası “*Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez*”²⁰¹ hükmüne yer vermek suretiyle, delile ilişkin temel bir kural getirmiştir.

Mahkeme'ye göre delillerin değerlendirilmesi ve kabulü ulusal mahkemelerin görevi olup, ulusal mahkemelerin delilleri iyi değerlendirip değerlendirmedeği hususu Mahkeme'nin görevi dışındadır²⁰². Avrupa hukuk sistemlerindeki ciddi farklılıklar düşünüldüğünde, Mahkeme'nin söz konusu yaklaşımı kaçınılmaz olmaktadır. Mahkeme, delile yönelik eşitsizlik ya da hakkaniyetsizlik iddiasını yargılamanın tümünün ışığı altında değerlendirmekte, başvurucunun yargılamaya etkili olarak katılma imkânının elinden alınıp alınmadığına yahut savunmanın konumunun önemli bir biçimde zarar görüp görmediğine ya da ulusal mahkemenin değerlendirmesinin keyfi olup olmadığına bakmaktadır²⁰³.

1.3.3.4.5. Gerekçeli Karar Hakkı

Gerekçeli karar hakkı da hakkaniyete uygun yargılanma hakkının uzantılarından birisidir. Gerekçeli karar yükümlülüğü, her iddiaya ayrıntılı olarak cevap vermenin şart olduğu şeklinde anlaşılabilir, yargılama sırasında ileri sürülmüş olan temel argümanların karşılanması yeterlidir. AİHM'ne göre, ulusal mahkemelerin verdikleri kararlarda yeterli gerekçeyi göstermeleri gerekir. Gerekçe gösterme

¹⁹⁹Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 14/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

²⁰⁰ Inceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 283.

²⁰¹Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 15/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

²⁰² Doğru / Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar (Cilt 1)*, s. 637-638; AİHM, Schenk/İsveçre, 12.07.1988, 10862/84, p. 45, 46, Erişim tarihi: 15/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57572>.

²⁰³ Inceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 284; AİHM, Brennan/Birleşik Krallık, 16.10.2001, 39846/98, p. 51, Erişim tarihi: 16/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59722>.

yükümlülüğünün kapsamıysa, kararın niteliğine göre değişir ve bu yükümlülüğün kapsamı olayın içinde bulunduğu koşulların ışığında tespit edilir²⁰⁴.

Gerekçeli karar hakkı da hem ceza yargılamaları açısından hem de medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin davalar bakımından geçerli olan bir haktır²⁰⁵.

Anayasamızın 141. maddesinin 3. fıkrasında da “*Bütün mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır*”²⁰⁶ hükmüne yer verilmek suretiyle, gerekçeli karar hakkına vurgu yapılmıştır. Yine usul yasalarımızda da gerekçeli karar hakkına açık bir şekilde vurgu yapılmıştır.

Anayasa Mahkemesi de gerekçeli karar hakkı ile ilgili olarak AİHM içtihatları doğrultusunda “*Mahkeme kararlarının gerekçeli olması, kanun yoluna başvurma olanağını etkili kullanabilmek ve mahkemelere güveni sağlamak açısından, hem tarafların hem kamunun menfaatini ilgilendirmekte olup, kararın gerekçesi hakkında bilgi sahibi olunmaması, kanun yoluna müracaat imkânını da işlevsiz hale getirecektir. Bu nedenle mahkeme kararlarının dayanaklarının yeteri kadar açık bir biçimde gösterilmesi zorunludur. Mahkeme kararlarının gerekçeli olması adil yargılanma hakkının unsurlarından birisi olmakla beraber, bu hak yargılamada ileri sürülen her türlü iddia ve savunmaya ayrıntılı şekilde yanıt verilmesi şeklinde anlaşılabilir. Bu nedenle, gerekçe gösterme zorunluluğunun kapsamı kararın niteliğine göre değişebilir. Bununla birlikte başvuruçunun ayrı ve açık bir yanıt verilmesini gerektiren usul veya esasa dair iddialarının cevapsız bırakılmış olması bir hak ihlaline neden olacaktır. Bunun yanı sıra, kanun yolu mahkemelerince verilen karar gerekçelerinin ayrıntılı olmaması da bu hakkın ihlal edildiği şeklinde yorumlanmamalıdır. Kanun yolu mahkemelerince verilen bu tür kararların, ilk derece mahkemesi kararlarında yer verilen gerekçelerin kabul edilmiş olduğu şeklinde yorumlanması gerekmektedir*”²⁰⁷ ifadelerine yer vermiştir.

²⁰⁴ Doğru / Nalbant, *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar (Cilt 1)*, s. 641; AİHM, Ruiz Torija/İspanya, 09.12.1994, 18390/91, p. 29, Erişim tarihi: 16/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57909>.

²⁰⁵ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 322; AİHM, H./Belçika, 30.11.1987, 8950/80, p. 53, Erişim tarihi: 16/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57501>.

²⁰⁶ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 16/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

²⁰⁷ AYM, Başvuru No: 2013/2995, K.T: 20/02/2014, p. 50, 51, Erişim tarihi: 17/12/2018, (Çevrimiçi) <http://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/2995>.

1.3.3.5. Aleni Yargılanma Hakkı

Sözleşme'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında açık bir şekilde yer alan aleni yargılanma hakkının amacı, adli mekanizmanın işleyişinde kamu denetimini sağlamak ve keyfiliğe yol açabilecek gizli yargılamaya engel olmaktır²⁰⁸.

Anayasamızın 141. maddesinin 1. fıkrasında da “*Mahkemelerde duruşmalar herkese açıktır...*”²⁰⁹ ifadesine yer verilmek suretiyle, aleni yargılanma hakkına vurgu yapılmıştır. Ancak AİHS'den farklı olarak, Anayasada, hükmün aleni olmasından bahsedilmemektedir. Anayasanın bahsedilen hükmünün devamında ise ancak genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde duruşmaların kısmen yahut tamamen kapalı yapılmasının mümkün olduğundan bahsedilmiştir. Anayasanın 141. maddesinin 2. fıkrasında ise “*Küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulur*”²¹⁰ denilmek suretiyle, küçüklerin yargılanması esnasında kapalı duruşma yapılmasına izin verilmektedir²¹¹. Yine usul yasalarımızda da aleni yargılanma hakkına açık bir şekilde vurgu yapılmıştır.

Sözleşme'nin 6. maddesinde bulunan aleni yargılanma hakkı Taraf Devletlere yönelik iki yükümlülük getirmektedir. İlki davanın açık duruşma ile görülmesi, ikincisiyse yapılan duruşma neticesinde kararın aleni bir şekilde açıklanmasıdır²¹².

Aleni yargılanma hakkı, mutlak değildir. Zira kimi hallerde yargılamanın aleni olması gerek davayla ilişkili olanlar bakımından gerekse toplum bakımından daha fazla zarar getirebilir. İşte bu tip hallerde muhakemenin gizli olması mümkün ve hatta kimi zaman zorunludur²¹³.

Mahkeme tarafından, istinaf ya da temyiz derecelerinde açık duruşma prensibine riayet edilip edilmediği hususu, ilk derece mahkemesi kararına yapılan

²⁰⁸ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 288.

²⁰⁹Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 17/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

²¹⁰Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 17/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

²¹¹ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 342.

²¹² Süheyl Donay, *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1982, s. 57.

²¹³ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 342; AİHM, T./Birleşik Krallık, 16.12.1999, 24724/94, Erişim tarihi: 18/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58593>.

itirazın konusu ve önemi ile muhakeme faaliyetinin tümü dikkate alınmak suretiyle değerlendirilmektedir²¹⁴.

Ayrıca belirtilmesi gerekir ki kural olarak duruşmanın açık yapılması hususu, hem ceza davaları açısından hem de medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin davalar açısından söz konusudur²¹⁵.

1.3.3.6. Makul Sürede Yargılanma Hakkı

Çalışmamızın odak noktasını oluşturan makul sürede yargılanma hakkına ileriki bölümlerde ayrıntılı olarak değinileceğinden bu başlık altında herhangi bir açıklama yapılmayacaktır.

1.3.3.7. Masumiyet Karinesi

AİHS'nin 6. maddesinin 2. fıkrasında “*Bir suç ile itham edilen herkes, suçluluğu yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılır*”²¹⁶ şeklinde ifadesini bulan masumiyet karinesi, ceza hukukunun genel ilkelerinden birisidir. İlk defa 1215 tarihli Magna Carta Libertatum'da yer alan bu ilke, daha sonra pek çok bildiri, sözleşme ve Anayasada tekrarlanmıştır²¹⁷. Bu ilke uyarınca herkes, adil yargılanmanın asgari gereklerini içeren bir yargılamayla hukuka göre mahkûm olmadıkça ve oluncaya kadar, suçsuz sayılma ve bu doğrultuda muamele görme hakkına sahip bulunmaktadır²¹⁸.

Bahsettiğimiz masumiyet karinesine ilişkin ikinci fıkra ile aşağıda bahsedilecek olan ve sanığın asgari güvencelerini içeren üçüncü fıkrada yer alan düzenlemeler daha önce de ifade edildiği gibi sadece ceza yargılamalarında değil, gerektiği takdirde medeni hak ve yükümlülüklerle dair davalarda da tatbik

²¹⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 288; AİHM, Deweer/Belçika, 27.02.1980, 6903/75, p. 49, Erişim tarihi: 18/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469>.

²¹⁵ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 352.

²¹⁶ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Erişim tarihi: 18/12/2018, (Çevrimiçi) <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainshaklarisozlesmesi.pdf>.

²¹⁷ Şeref Ünal, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri)*, Ankara, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2001, s. 189.

²¹⁸ Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 180.

edilebilecektir. Masumiyet karinesi ilkesi, Sözleşme tarafından cezai sayılan hukuk davaları yönünden, örneğin mesleki disiplin yargılamaları açısından da geçerlidir²¹⁹.

Temel uluslararası metinlerde karşılığını bulan masumiyet karinesi, bugün itibariyle yargılama hukukunun ve adil yargılanma hakkının temel bir taşı konumundadır²²⁰.

Anayasamızın 38. maddesinin 4. fıkrasında da “*Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz*”²²¹ ifadesine yer verilmek suretiyle, masumiyet karinesine vurgu yapılmıştır.

Masumiyet karinesi uyarınca, bir şahsın suçlu olarak nitelendirilebilmesi ve hakkında yaptırım tatbik edilebilmesi, o şahsın kesin hükümle mahkûm olması halinde mümkündür. Bir şahsın mahkûm edilebilmesi yönündense, hakkındaki her türlü şüphenin bertaraf edilmesi lazımdır. Zira bu şahıs, kanunen suçsuz olarak kabul edilen bir kişidir²²².

Masumiyet karinesi ilkesi, ceza davasının sadece neticesiyle sınırlı değildir, suçlama anından itibaren yargılamanın her safhasında geçerlidir. Nitekim suç işlediği şüphesiyle hakkında polis soruşturması başlatılan ya da gözaltına alınan şahıs da bu karineden faydalanacaktır²²³.

Masumiyet karinesi ilkesi uyarınca, bir suç işlendiği iddiasını, makul şüpheye yer bırakmayacak biçimde ispat yükümü iddia edene yani suçlayana aittir. Bu ilkenin doğal neticesi, şüpheden sanığın yararlanacağı ve iddianın kanıtlanmaması halinde de davanın beraat ile sonuçlandırılacağıdır²²⁴.

²¹⁹ Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama”, s. 220; AİHM, Albert ve Le Compte/Belçika, 10.02.1983, 7299/75-7496/76, p. 30, Erişim tarihi: 19/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57422>.

²²⁰ Feyzioğlu, M., “Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, AÜHFD, S. 1-4, C. 48, 1999, s. 136.

²²¹Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 19/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

²²² Feyzioğlu, “Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, s. 139.

²²³ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 296-297; AİHM, Minelli/İsviçre, 25.03.1983, 8660/79, p. 30, Erişim tarihi: 19/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57540>.

²²⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 296.

AİHM'ne göre masumiyet karinesinin geçerliliği için bir suçlamanın mevcut olması gerekmektedir²²⁵.

AİHM'ne göre suçluluğun yasal olarak sabit olması ibaresi milli hukuka koşulsuz suretle yapılan bir gönderme değildir. Zira Mahkeme'ye göre eğer böyle olsaydı, ulusal kanun koyucu davanın esası hakkında karar verecek olan yargıcı, keyfince, gerçek anlamda bir takdir yetkisinden mahrum edebilecek ve bu şekilde suçsuzluk karinesinin içeriği boşaltılabilecektir²²⁶.

Masumiyet karinesi ilkesi uyarınca her ne kadar kural olarak iddiayı ispat müddeiye düşse de, makul sınırlar içerisinde kalmak ve sanığın savunma hakkını ihlal etmemek şartıyla, kimi hallerde, kanun ile fiili yahut hukuki bir sorumluluk karinesinin kabul edilmiş olması Mahkeme'ye göre masumiyet karinesinin ihlali anlamına gelmeyecektir. Bu durumda sanık, beraat etmek için kanunun koymuş olduğu karineyi çürüten, bir anlamda fiilden sorumlu olmadığını kanıtlayan deliller getirmekle yükümlü kılınmaktadır²²⁷.

1.3.3.8. Sanığa Tanınan Asgari Güvenceler

AİHS'nin 6. maddesinin 3. fıkrasında sınırlı olmayan bir sayımla suç kovuşturmasında sanığa tanınan haklar yani savunmanın güvenceleri belirtilmiştir. Sanığa tanınan bu asgari güvenceler ana kavram olan adil yargılanma ilkesinin özel yönlerinden ibaret olup, 1. fıkranın uzantısıdır ve 1. fıkra ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple AİHM özellikle, 3. fıkrayı konu alan davalarda iddiayı çoğu kez 1. fıkra ile bağlantılı olarak değerlendirip karar vermekte ve kimi zaman da sorunu yalnızca 3. fıkranın ileri sürülen bendi açısından değerlendirdikten sonra, iddianın ayrıca 1. fıkra açısından da incelenmesine gerek bulunmadığını ifade etmektedir²²⁸.

²²⁵ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 296; AİHM, Deweer/Belçika, 27.02.1980, 6903/75, p. 30, Erişim tarihi: 20/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469>.

²²⁶ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 297; AİHM, Barbera, Messegue ve Jabardo/İspanya, 06.12.1988, 10590/83, p. 67, Erişim tarihi: 20/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>.

²²⁷ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 298; AİHM, Salabiaku/Fransa, 07.10.1988, 10519/83, p. 28, Erişim tarihi: 20/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57570>.

²²⁸ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 299; AİHM, Deweer/Belçika, 27.02.1980, 6903/75, p. 56, Erişim tarihi: 20/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469>; AİHM, Albert ve Le Compte/Belçika, 10.02.1983,

AİHS'nin 6. maddesinin 3. fıkrasının ihlal edilmesinin söz konusu olmadığı bir duruşmada, duruşmanın 1. fıkra ile uygun olup olmadığını tespit edebilmek için, belirli bir olaya değil, yargılamanın bütününe bakarak bir karar vermek gerekir. Zira üçüncü fıkrayı soyut olarak ihlal etmeyecek bir olay, duruşmanın bütünü dikkate alındığında, birinci fıkra açısından önemli kabul edilebilir. Fakat böyle bir tespit halinde bile, yargılamanın bütününe ele alınmasında, adil bir yargılanmanın bulunup bulunmadığına karar vermek gerekir²²⁹.

AİHS'nin 6. maddesinin 3. fıkrasında yer alan hakların adil yargılanmayı düzenleyen 6. maddede ayrıca düzenlenmesinin sebebi, savunma hakkının adil yargılanma içindeki yerinin önemini vurgulamak ve Taraf Devletlerin dikkatlerini özellikle bu kavramlar üzerine çekmektir²³⁰.

AİHS'nin 6. maddesinin 3. fıkrası uyarınca “*Bir suç ile itham edilen herkes aşağıdaki asgari haklara sahiptir:*

a) Kendisine karşı yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebinden en kısa sürede, anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek;

b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olmak;

c) Kendisini bizzat savunmak veya seçeceği bir müdafinin yardımından yararlanmak; eğer avukat tutmak için gerekli maddî olanaklardan yoksun ise ve adaletin yerine gelmesi için gerekli görüldüğünde, resen atanacak bir avukatın yardımından ücretsiz olarak yararlanabilmek;

d) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı koşullar altında davet edilmelerinin ve dinlenmelerinin sağlanmasını istemek;

e) Mahkemede kullanılan dili anlamadığı veya konuşmadığı takdirde bir tercümanın yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.”²³¹

7299/75-7496/76, p. 39, 41, Erişim tarihi: 20/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57422>; AİHM, Öztürk/Almanya, 21.02.1984, 8544/79, p. 47, Erişim tarihi: 20/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57553>.

²²⁹ Donay, *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, s. 127-128.

²³⁰ Donay, *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, s. 128.

²³¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Erişim tarihi: 21/12/2018, (Çevrimiçi) <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>.

BÖLÜM II

MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKI VE BU HAKKA İLİŞKİN OLARAK AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ İLE TÜRK HUKUKUNDA YER ALAN DÜZENLEMELER

2.1. MAKUL SÜRE KAVRAMI VE KAPSAMI

Adil yargılanma hakkının en önemli unsurlarından birisi de yargılamaların makul süre içerisinde sonuçlandırılmasıdır. Makul süre kavramı içerisinde yer alan makul ifadesi genel manada “sosyal bakımdan kabul edilebilir davranışların sınırı”²³² olarak ifade edilmektedir. Ayrıca doktrinde “yersiz gecikme olmadan”²³³ ifadesine de rastlanılmaktadır. Makul süre kavramı yerine “uygun süre”²³⁴ kavramının tercih edildiği de görülmektedir.

Davaların uzun sürmesi, sürüncemede kalması birçok ülkede şikâyetlere sebep olmaktadır. Geciken adaletin adaletsizlik olduğu kabul edilmektedir²³⁵. AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında “Herkes davasının makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir”²³⁶ denilmek suretiyle, yargılamanın makul bir süre içerisinde neticelendirilmesi bir yükümlülük olarak düzenlenmiştir²³⁷. Anayasamızın 141/4. maddesinde de “Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması,

²³² Feyyaz Gölcüklü, *Yargılama Makamları Önünde Makul Süre, İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M. Sempozyumu*, Ankara, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1992, s. 1.

²³³ Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 201.

²³⁴ Güney Dinç, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Adil Yargılanma Hakkı*, İzmir, İzmir Barosu Yayınları, 2006, s. 72.

²³⁵ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulamaları*, s. 284; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 370.

²³⁶ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Erişim tarihi: 28/12/2018, (Çevrimiçi) <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>.

²³⁷ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 370.

yargının görevidir”²³⁸ denilmek suretiyle, makul sürede yargılanma hakkına vurgu yapılmıştır.

Sözleşme’nin 6. maddesinin 1. fıkrasında ifade edilmiş olan makul sürede yargılanma hakkına dair yükümlülük, hem medeni hak ve yükümlülüklerle ilişkin uyuşmazlıkların hem de bir suç isnadının karar bağlanması bakımından bağlayıcıdır²³⁹.

Sözleşme’nin 6/1. maddesinde yer alan makul süre kavramı bütün yargılama hukuku ile ilgili olduğundan ötürü, Sözleşme’nin 5/3. maddesinde yer alan tutuklulukta makul süre kavramından farklıdır. Zira Sözleşme’nin 5/3. maddesi, yargılamanın makul sürede yapılmasından ziyade tutukluluk süresinin makullüğüne ilişkindir²⁴⁰.

Makul süre kavramı hususunda, hem Avrupa İnsan Hakları Komisyonu hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından somut olarak açık bir tanım verilmemiştir²⁴¹.

Her olayın kendine has farklılıkları olduğundan, yargılama süresinin makul olup olmadığının tespiti hususunda, davanın özellikleri nazara alınarak bir değerlendirme yapılmaktadır²⁴². Dolayısıyla her somut olay ayrı ayrı değerlendirilerek makul sürenin aşılp aşılmadığının tespiti mümkün olacaktır²⁴³. Nitekim AİHM, makul süreyi takdir noktasında her somut olayın özelliklerini ayrıntılı bir şekilde göz önünde tutup değerlendirmek suretiyle neticeye ulaşmaktadır²⁴⁴.

Makul süre, davaların çabuk neticelendirilmesini, özellikle her ne pahasına olursa olsun çabuk sonuçlandırılmasını amaç edinmiş bir ilke değildir. Zira eğer böyle

²³⁸Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 28/12/2018, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

²³⁹ Cemal Şanlı, *Evensel Bir Hak Olarak Savunma Hakkı, İnsan Hakları Sempozyumu*, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayınları, 1995, s. 114; İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 371.

²⁴⁰ Gölcüklü, F., “Yargılama Makamları Önünde Makul Süre”, *İnsan Hakları Merkezi Dergisi*, S. 2, C. 3, Nisan 1995, s. 11.

²⁴¹ Turan, H., “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, *TAAD*, S. 11, Ekim 2012, s. 51; Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 28.

²⁴² İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 373.

²⁴³ Pekcanitez, H., “Medeni Yargıda Adil Yargılama”, *İzmir Barosu Dergisi*, S. 2, Nisan 1997, s. 41.

²⁴⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 285; AİHM, Buchholz/Almanya, 06.05.1981, 7759/77, p. 49, Erişim tarihi: 29/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57451>.

olsaydı, yargılama neticesinde verilen kararın doğru bir karar olmasından feragat edilmiş olurdu. Bu sebeple yargılamanın çabuk değil, makul süre içerisinde bitirilmesi amaçlanmaktadır²⁴⁵. Yargılamanın asıl maksadı, doğru ve güvenli bir biçimde yargılamadır. Yargılamanın doğru ve güvenli bir biçimde yapılması diğer şartların yanında onun hızlı bir şekilde değil; akla, yol ve yöntemine uygun sürede, diğer bir ifadeyle makul sürede yapılmasını gerektirmektedir²⁴⁶.

AİHM, başvurucunun hangi menfaatinin tehlikede olduğunu değerlendirirken kişi hürriyetine özel bir önem vermekte ve genel olarak ceza davalarının diğer davalara nazaran daha çabuk bitirilmesini beklemektedir. Medeni haklara yönelik davalarda, örneğin çocuğun menfaatlerinin korunabilmesi için bir kuruma verilmesi yahut evlatlık verilmesine dair kararlara karşı açılmış davalar, davanın devamı sırasında geçen vakit, esasın tespit edilmesinde rol oynayabileceği için, AİHM tarafından önemsenmektedir²⁴⁷.

Davaların makul süre içerisinde sonuçlandırılmaması, tarafların da yargıya olan güvenini sarsmakta ve özellikle de davanın gecikmesinde faydası olanı cesaretlendirmektedir. Devlet, yargıya olan güveni tesis etme ve devam ettirme yükümlülüğünü gecikmeksizin yerine getirmek durumundadır. Makul süre içerisinde neticelendirilemeyen davanın sonunda hakkını elde eden taraf, bu gecikme nedeniyle ya hakkını tam olarak elde edemeyecek yahut bu gecikmeden ötürü zarar görecektir. Yargılamanın makul süre içerisinde sonuçlandırılmaması, yargıdan kaçışa sebep olacak, buradaki boşluk ise zorla hak elde etme şeklinde yasal olmayan biçimde doldurulacaktır²⁴⁸.

2.2. MAKUL SÜRENİN KABUL EDİLMESİNDEKİ MAKSAT

AİHM makul yargılama süresi için, Taraf Devletlerin hukuk sistemlerine, davaları makul sürede neticelendirmeyi de içermek üzere, AİHS'nin 6/1. maddesinde yer alan yükümlülüklerle uymalarını sağlayacak şekilde düzenlemeye yönelik pozitif

²⁴⁵ Pekcanitez, "Medeni Yargıda Adil Yargılama", s. 43.

²⁴⁶ Aşçıoğlu, *Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var*, s. 57.

²⁴⁷ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, 373-374.

²⁴⁸ Pekcanitez, "Medeni Yargıda Adil Yargılama", s. 41.

bir görev yüklemektedir²⁴⁹. AİHM, makul sürede yargılanmaya dair devletlere yüklenen görevin amacının, kişileri, yargılama işlemlerinin sürüncemede kalmasına karşı korumak; özellikle ceza davalarında, suçlanan kişinin uzun süre davasının nasıl neticelendirileceği endişesi ile yaşamasını önlemek olduğunu ifade etmiştir²⁵⁰.

Adil yargılanma hakkı, herkese, davasının makul bir süre içerisinde bitirilmesini isteme hakkı tanımaktadır. Ceza davalarının makul bir süre içinde neticelendirilmesi suçsuzluk karinesi, kişi hürriyeti ve kendini savunma hakkıyla doğrudan ilişkilidir. Ceza yargılaması kimi zaman suçlu olmayan kişilerin de dâhil olabileceği bir süreçtir. Kişi suç ithamı altında kaldığında ve bu nedenden ötürü bir mahkeme önüne çıkarıldığında bir devlet gücüyle karşı karşıya gelmektedir²⁵¹. Bu bağlamda ceza davalarında yargılamanın makul süre içinde bitirilmesi ilk önce, suçsuzluk karinesine karşın sanığa yapıştırılan suçluluk damgasının ve sanığın karşı karşıya kaldığı belirsizlik halinin daha fazla sürmeden bir an önce neticelendirilmesini amaçlar²⁵².

Makul sürede yargılama yapılması, aynı zamanda delillerin hakkaniyete uygun bir biçimde değerlendirilebilmesinin de garantisi olmaktadır. Yargılamanın uzun sürmesi halinde, tanıkların hafızaları zayıflayabilir, tanıklar bulunamayabilir, diğer deliller tahrip olabilir. İşte bu tip olumsuz durumların önlenmesi bağlamında da yargılamanın makul sürede yapılması gerekmektedir²⁵³.

Adil yargılanma güvencesini gerçek kılmak için Taraf Devletlerin alması gereken önlemlere örnek olarak, yargılamanın makul süre içerisinde sonuçlandırılması için yeterli sayıda mahkeme kurulması ya da yargıç görevlendirilmesi verilebilir²⁵⁴.

²⁴⁹ Yücel, M.T., “Adli Yargıda “Makul Süre” Felsefesi ve Matematigi”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 117, Mart-Nisan 2015, s. 37; AİHM, Bunkate/Hollanda, 26.05.1993, 13645/88, p. 20, 23, Erişim tarihi: 30/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57820>.

²⁵⁰ Gölcüklü, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama”, s. 213; AİHM, Stogmüller/Avusturya, 10.11.1969, 1602/62, p. 5, Erişim tarihi: 31/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57582>.

²⁵¹ Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 23.

²⁵² Turan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, s. 54.

²⁵³ Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 202.

²⁵⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 268; AİHM, Barbera, Messegue ve Jabardo/İspanya, 06.12.1988, 10590/83, p. 78, Erişim tarihi: 31/12/2018, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>.

2.3. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ USUL EKONOMİSİ VE TEKSİF İLKESİ İLE BAĞLANTISI

Makul sürede yargılanma hakkı, usul ekonomisi ilkesi ile yakın bir bağ içerisindedir. Anayasa madde 141/4 ve HMK madde 30 hükümleri, davaların makul sürede neticelendirilmesi gerektiğini ifade ederken aynı zamanda usul ekonomisi ilkesinin de hukuki dayanağını oluşturmaktadır²⁵⁵. Usul ekonomisi ilkesi davaların en basit, en çabuk ve en ucuz biçimde neticelenmesini içerir²⁵⁶. Hâkimin, kanunun öngörmüş olduğu düzende yargılamayı kolaylaştırarak, gereksiz zaman kaybına ve gereksiz masrafa neden olmaksızın adil bir karar vermesi gerekmektedir²⁵⁷.

Etkin hukuki korumanın sağlanması ve adil yargılamanın gerçekleşmesi için mahkemenin hem doğru karar vermesi hem de mümkün olan en basit, en ucuz ve en çabuk biçimde davayı neticelendirmesi gerekir²⁵⁸. Görüldüğü üzere, makul süre ile usul ekonomisi ilkesi arasında yakın bir bağ bulunmaktadır. Yargıtay da bir kararında²⁵⁹ usul ekonomisi ilkesi ile adil yargılanma hakkı arasında yakın bir bağ bulunduğunu ifade etmiştir. Hem usul ekonomisi ilkesi hem de makul sürede yargılanma hakkı, yargılamanın niteliğine uygun bir süre zarfında bitirilmesini gerekli kılar²⁶⁰.

²⁵⁵ Sezin Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 253.

²⁵⁶ Ejder Yılmaz, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2013, s. 334; Baki Kuru, Ramazan Arslan, Ejder Yılmaz, *Medenî Usul Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2011, s. 357; Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay, Muhammet Özekes, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Medenî Usul Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2012, s. 334; Ramazan Arslan, Süha Tanrıver, *Yargı Örgütü Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2001, s. 181; Abdurrahim Karlı, *Medeni Muhakeme Hukuku*, İstanbul, Alternatif Yayınları, 2012, s. 337; Meral Sungurtekin Özkan, *Türk Medeni Yargılama Hukuku*, İzmir, Barış Yayınları, 2013, s. 119.

²⁵⁷ Yılmaz, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, s. 334.

²⁵⁸ Muhammet Özekes, *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003, s. 74.

²⁵⁹ “İş bu dava, 24.4.1998 yılında açılmış, 7.2.2002 tarihinde karar verilmiştir. Bu süreçte, iki kez keşif ve üç defa da bilirkişi görüşü alınmasına karşın davanın esaslı çözümlenmemiştir. Yargılama aşaması bakımından, adil yargılanma hakkının bir görünümü olan çabuk, basit ve ucuz yargılanma hakkı ile bu ilkelere yalnız taraflarla sınırlı olmadığı ve kamusal boyutunun varlığı da unutulmuştur. Bu genel ilkelere aykırılık nedeniyle, yargılama süresinin uygun bir seyir izlenmediğini göstermektedir.” Yargıtay 4. HD., 2002/7810 E., 2002/12411 K., K.T: 6/11/2002, Erişim tarihi: 01/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kazanci.com>.

²⁶⁰ Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, s. 253; “...Anayasanın 141 ve HUMK.nun 77. maddeleri hükmüne aykırı olarak, mahkemenin borcun miktarı hakkında bilirkişiye başvurup, beyhude masrafa sebebiyet vermesi ve kararda bu rapora da dayanmasında isabet bulunmamaktadır...”

Daha önce de belirttiğimiz üzere makul süre, davaların çabuk neticelendirilmesini, özellikle her ne pahasına olursa olsun çabuk sonuçlandırılmasını amaç edinmiş bir ilke değildir. Önemli olan hızlı bir yargılama icra etmek değil, doğru bir yargılamayı, o yargılamanın gerektirdiği sürede bitirmektir²⁶¹. Nitekim daha önce belirttiğimiz üzere AİHS'nin 6/1. maddesinde de davanın niteliğine uygun makul bir süre içerisinde tamamlanması amaçlanmaktadır.

Usul ekonomisi ilkesine uygun davranmak öncelikle mahkemelerin görevi olmakla birlikte, tarafların da yargılamanın süjesi olarak bu hususta azami önemi göstermeleri gerekmektedir. Tarafların usul ekonomisi ilkesine aykırılık teşkil eden gereksiz işlem ve taleplerinin mahkeme tarafından kabul edilmemesi gerekir²⁶².

Teksif ilkesi, yargılamaların makul bir süre içerisinde sonuçlandırılmasına hizmet eden bir ilkedir. Teksif ilkesi, tarafların bütün iddia ve savunma nedenleriyle dava malzemesini belirli bir usul kesitine kadar ileri sürmelerini içerir²⁶³. Bu usul kesintisinden sonra ileri sürülmüş olan dava malzemesi, kural olarak mahkeme tarafından kabul edilmez. Teksif ilkesinin kabul edilmesindeki maksat, davanın kötü niyetle ve yersiz olarak uzamasını engellemektir. Sözü edilen maksat teksif ilkesinin, makul sürede yargılanma hakkı ve usul ekonomisi ilkeleri ile kesişim noktası sayılabilir. Uyuşmazlığın uzamaması gayreti, sözü edilen ilkeler arasındaki yakın bağı ortaya koymaktadır²⁶⁴.

Kanunda da pek çok hükümde²⁶⁵ teksif ilkesine rastlanılmaktadır. Teksif ilkesi ile davaların kısa süre içerisinde bitirilmesi hedeflenirken, teksif ilkesinin çok katı bir

Yargıtay 15. HD., 1998/3093 E., 1998/3514 K., K.T: 23/09/1998, Erişim tarihi: 01/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kazanci.com>.

²⁶¹ Pekcanitez / Atalay / Özkes, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Medenî Usul Hukuku*, s. 334; "...Adalet bir olup bittiye getirilmemeli, davaların süratle ve ekonomik yollarla çabuk bitirilmesi kuralı yanında da davada esas olan adaletin gerçeğe en uygun sağlanması amacı hiç bir zaman ihmal ve göz ardı edilmemeli, adaletin şekil hukukuna tercih edilmesi üstün görülmemelidir..." Yargıtay 13. HD., 1992/2432 E., 1992/2924 K., K.T: 26/03/1992, Erişim tarihi: 01/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kazanci.com>.

²⁶² Pekcanitez / Atalay / Özkes, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Medenî Usul Hukuku*, s. 335.

²⁶³ Pekcanitez / Atalay / Özkes, *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Medenî Usul Hukuku*, s. 305; Karşlı, *Medeni Muhakeme Hukuku*, s. 325.

²⁶⁴ Özkes, *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenme Hakkı*, s. 76.

²⁶⁵ HMK, Md. 141/1: "Taraflar, cevaba cevap ve ikinci cevap dilekçeleri ile serbestçe; ön inceleme aşamasında ise ancak karşı tarafın açık muvafakati ile iddia veya savunmalarını genişletebilir yahut değiştirebilirler..." HMK, Md. 140/5: "Ön inceleme duruşmasında, taraflara dilekçelerinde gösterdikleri, ancak henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye sunmaları veya başka yerden getirtilecek belgelerin getirtilebilmesi amacıyla gereken açıklamayı yapmaları için iki haftalık kesin süre verilir."

şekilde yorumlanması hukuki dinlenilme hakkının ihlaline neden olabilir. Bunu önlemek amacıyla yasada, teksif ilkesini yumuşatacak olan kurumlar düzenlenmiştir. Örneğin, HMK madde 95 vd. düzenlenen eski hale getirme kurumu bu bağlamda örnek olarak gösterilebilir²⁶⁶.

Teksif ilkesi ile davaların yersiz olarak gecikmesi engellenerek makul sürede yargılanma hakkı gerçekleştirilmeye çalışılırken, ilkenin istisnaları ile de hukuki dinlenilme hakkı güvence altına alınmıştır²⁶⁷.

2.4. YARGILAMADA MAKUL SÜRE İLE TUTUKLULUKTA MAKUL SÜRE AYRIMI

AİHS’de “makul süre” kavramı madde 5/3 ve madde 6/1’de geçmektedir. Sözleşme’nin 6/1. maddesindeki makul süre kavramı ile 5/3. maddesindeki makul süre kavramı birbiriyle karıştırılmamalıdır²⁶⁸. Sözleşme’nin 6/1. maddesinde yer alan makul sürede yargılanma hakkı hem medeni hak ve yükümlülükler dair uyuşmazlıklar hem de suç isnadının karara bağlanması yönünden geçerlidir²⁶⁹. Daha önce de ifade edildiği üzere Sözleşme’nin 6/1. maddesinde yer alan makul süre kavramı bütün yargılama hukuku ile ilgili olduğundan ötürü, Sözleşme’nin 5/3. maddesinde yer alan tutuklulukta makul süre kavramından farklıdır. Zira Sözleşme’nin 5/3. maddesi, yargılamanın makul sürede yapılmasından ziyade tutukluluk süresinin makullüğüne ilişkindir.

Tutukluluk süresinin makullüğü, her somut olayın özel koşullarına göre incelenmektedir. Bu incelemede, öncelikli olarak sanığın tutukluluk halinin devamında kamu yararı açısından geçerli nedenlerin mevcut olup olmadığı, akabindeyse tutuklu hakkındaki soruşturma yahut yargılamanın makul olarak

Bu hususların verilen kesin süre içinde tam olarak yerine getirilmemesi hâlinde, o delile dayanmaktan vazgeçilmiş sayılmasına karar verilir.” Hukuk Muhakemeleri Kanunu (4 Şubat 2011), R.G., 6100/27836, Erişim tarihi: 02/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf>.

²⁶⁶ Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, s. 255.

²⁶⁷ a.e.

²⁶⁸ Turan, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, s. 52.

²⁶⁹ Sibel İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, Ankara, MRK Baskı, 2018, s. 265.

beklenenden daha az süratle gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği üzerinde durulur. Ulusal mahkemeler tarafından verilen tutukluluğun devamı ve yukarıda belirtilen kamu yararının gerekçeli, ilgili ve yeterli olması gerekir²⁷⁰.

Madde 5/3'ten farklı olarak, madde 6/1'de yer alan makul süre, kanun yollarını da kapsayacak şekilde yargılamanın tümünü içerir. Madde 5/3'ün maksadı, bir kişinin tutuklu olarak çok uzun süre geçirmemesiyken, ceza davalarında 6/1'in maksadı sanığın, akıbetinin ne olacağına dair belirsiz bir durumda uzun süre kalmamasıdır. Bununla birlikte, söz konusu iki hüküm arasında çok yakın bir bağ bulunmaktadır. Zira tutuklu olan sanığın yargılanmasında her iki güvence beraber bulunmaktadır. Bu sebeple tutuklu olarak yargılanan sanıklar bakımından mahkemelerin özel bir çaba göstermesi ve daha hızlı davranması gerekmektedir²⁷¹. Her iki güvence de suçsuzluk karinesine dayanmakta ve onun doğal bir uzantısı görünümündedir²⁷². Her iki güvencenin korumuş olduğu hukuki yararın iç içe olması sebebiyle yargılama ne kadar sürerse bu doğrultuda tutukluluk süresi de o kadar uzamaktadır. Bu sebeple tutuklu sanıklar bakımından her iki güvence birlikte tatbik edilmektedir²⁷³.

2.5. MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASIYLA AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNE BAŞVURU YAPILABİLMESİ İÇİN GEREKLİ KOŞULLAR

2.5.1. Başvurucunun Makul Sürede Yargılanma Hakkı İhlal Edilmiş Bir Mağdur Olması

AİHS'nin 34. maddesi yalnızca Sözleşme kapsamındaki herhangi bir hakkın ihlalden dolayı mağdur olduğunu iddia eden gerçek ya da tüzel kişilerle, gerçek kişi gruplarının Mahkeme'ye başvurabileceğini ifade etmektedir²⁷⁴. Mağdur kavramı, Taraf Devletlerin ulusal hukukunda bu kavrama verilen anlamdan farklı olarak

²⁷⁰ Özcan Özbey, *İnsan Hakları Evrensel İlkelerinin Avrupa Mahkemesinde Uygulanması*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2004, s. 379.

²⁷¹ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 265; AİHM, Wemhoff/Almanya, 27.06.1968, 2122/64, p. 17, Erişim tarihi: 04/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57595>.

²⁷² Uluslararası Af Örgütü, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 112.

²⁷³ Şentuna, M.T., "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ceza Yargılama Yasamız Açısından Tutuklulukta Makul Süre", *Yargıtay Dergisi*, S. 1-2, C. 28, Ocak-Nisan 2002, s. 237.

²⁷⁴ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 56-57.

Sözleşme çerçevesinde özel olarak anlamlandırılır ve bu bağlamda şikâyet konusu işlem yahut ihmalin başvuru doğrudan etkilemesi durumunda mağdur sıfatı olduğu kabul edilir²⁷⁵.

Kural olarak, mağdur oluşan ihlalden doğrudan doğruya etkilenen kişidir²⁷⁶. Aleyhine başvuruda bulunulan ülkenin vatandaşı olup olmadığına bakılmaksızın gerçek kişiler ile vakıf, şirket, sendikalar, dernekler ve siyasi parti gibi tüzel kişiliğe sahip gruplar makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla, mağdur sıfatıyla başvuruda bulunabilirler²⁷⁷.

Kural mağdurun oluşan ihlalden doğrudan doğruya etkilenmesi olmakla birlikte, gerçek mağdurun ölüm ya da başka bir sebeple başvuru yetkisini bizzat kullanabilmesinin mümkün olmadığı hallerde anne, baba, kardeş vb. yakınlarının hem gerçek mağdur adına hem de iddia konusu ihlalin kendilerini de mağdur ettiği gerekçesiyle AİHM'ne başvuru yapması mümkündür. Aynı şekilde, yakınların (mirasçı vb.) yapılmış olan bir başvuruyu ölen kişi yerine devam ettirmeleri de mümkündür²⁷⁸.

Sonuç olarak, makul süre şartının ihlal edildiğinin AİHM'de ileri sürülebilmesi için, başvuru konusunun söz konusu ihlalden dolayı mağdur olması ve başvurunun AİHM tarafından incelendiği süre boyunca da mağdur sıfatının sona ermemesi gerekmektedir. Mağdur sıfatı ancak hak ihlalinin açıkça kabul edilmesi ve mağdurun uzun süren yargılamadan ötürü ihlal edilen hakkının telafi edilmesi durumunda ortadan kalkar²⁷⁹. Fakat bu ihlalin ulusal hukukta kabul edilip, mağduriyetin telafisine karar verilmesi tek başına mağdur sıfatının sona ermesi için yeterli olmayacak ayrıca bu telafiye yönelik kararın fiilen sonuç doğurması yani telafinin etkin olması gerekecektir²⁸⁰.

²⁷⁵ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 376; AİHM, Eckle/Almanya, 15.07.1982, 8130/78, p. 66, Erişim tarihi: 04/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476>.

²⁷⁶ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 41.

²⁷⁷ İbrahim Çınar, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yargı Yetkisi ve Mağdurluk Statüsü, Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, Ankara, Şen Matbaa, 2013, s. 202-203.

²⁷⁸ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 42; AİHM, Deweer/Belçika, 27.02.1980, 6903/75, p. 37, Erişim tarihi: 05/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469>; AİHM, X/Fransa, 31.03.1992, 18020/91, p. 26, Erişim tarihi: 05/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57801>.

²⁷⁹ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 58.

²⁸⁰ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 41.

2.5.2. Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlaline Yönelik İç Hukukta Oluşturulmuş ve AİHM Tarafından da Etkinliği Kabul Edilmiş Olan Yolların Tüketilmiş Olması

Bir uluslararası hukuk kuralı olarak hemen hemen tüm uluslararası sözleşmelerde düzenlenen ve devletlerin egemenlik hakkına saygı prensibine dayanan iç hukuk yollarını tüketmeksizin uluslararası mekanizmaya başvurmayı yasaklamaya yönelik ilke, AİHS'nin 35. maddesinde yer almaktadır. Bu maddeyle getirilmiş olan iç hukuk yollarının tüketilmesi koşulu, bu maddenin yakın bağ içerisinde olduğu 13. maddeyle beraber Sözleşme ile Taraf Devletler arasındaki karşılıklı işbirliğinin merkezini oluşturmaktadır²⁸¹.

AİHM, her iki maddenin birlikte, Taraf Devletlere makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin engellenmesi ve gerçekleşmiş ihlaller yönündense çeşitli telafiler aracılığıyla etkin iç hukuk yolları oluşturulması yükümlülüğü yüklediğini ifade etmiştir²⁸². Bundan ötürü AİHM tarafından başvurunun kabul edilmesi için, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmiş olduğunun başvuru tarafından öncelikle milli mahkeme ve/veya bu işle görevlendirilmiş bulunan milli makamlar önünde ve iç hukukta belirtilmiş olan usuli kurallar çerçevesinde ileri sürülmesi gerekmektedir²⁸³. Başvurucu eğer iç hukukta belirtilmiş olan usul kurallarına uymaksızın iç hukukta yer alan çözüm yoluna başvurmuşsa, usul kurallarına (başvuru harcının ödenmemesi vb.) uyulmadığından ötürü, iç hukuk merci tarafından başvuru reddedilecektir. Başvurucunun bunun üzerine AİHM'ne yapacağı başvuru da bu kez, 35. madde uyarınca iç hukuk yolunun tüketilmemiş olması sebebiyle kabul edilemez bulunacaktır²⁸⁴.

Kural olarak AİHM'ne başvurunun yapıldığı tarih itibariyle iç hukuk yollarının tüketilmiş olması koşulunun yerine getirilmiş olması şarttır. Bu kuralın istisnasını, davanın sürüncemede kalması ve makul bir süre içerisinde bitirilememesi yani bir diğer ifadeyle makul sürede yargılanma hakkının ihlali bağlamındaki şikâyetler teşkil etmektedir. Bu halde, kişiden iç hukuk yolunun tüketilmesinin istenebilmesi için, iç

²⁸¹ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 58.

²⁸² a.e; AİHM, Kudla/Polonya, 26.10.2000, 30210/96, p. 152, Erişim tarihi: 06/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58920>.

²⁸³ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 64.

²⁸⁴ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s.59.

hukuk yolunun, dava devam ederken ilgilinin kısa sürede netice alabileceği, doğrudan ve etkili bir yol olması gerekmektedir²⁸⁵.

Türkiye gibi Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunu kabul eden devletlerde artık tüketilmesi gereken en son iç hukuk yolu, Anayasa Mahkemesine yapılması gereken başvurudur. AİHM, başvurucunun ulusal hukuktaki etkin iç hukuk yollarını tüketip tüketmediğini değerlendirirken, başvurucunun bu yolları tüketmek için makul olarak yapması beklenen bütün işlemleri yapıp yapmadığını dikkate almaktadır. AİHM bu koşulu, başvurucunun ulusal hukukta makul olarak başvurması beklenen bütün çözüm yollarını kullanması ancak onu herhangi bir başarı şansı olmayan temyiz yollarına başvurmaya zorlamamak suretiyle esnek bir biçimde tatbik etmektedir²⁸⁶.

Tüketilmesi gerekli iç hukuk yollarının etkin olması gerekmektedir. Eğer iç hukuk yolu etkin değilse, mevcut olan iç hukuk yoluna başvurulmadığı gerekçesiyle başvuru hakkında kabul edilemezlik kararı verilmeyecek ve bu bağlamda başvuru iç hukuk yolu tüketilmeksizin kabul edilecektir. İç hukukta öngörülmesi, fiilen ulaşılabilmesi ve netice alma imkânı bulunması halinde iç hukuk yolunun etkin olarak kabul edilebilmesi mümkündür²⁸⁷.

2.5.3. Başvurunun Etkin İç Hukuk Yolunun Tüketilmesi Sonrasında 6 Ay İçinde Yapılmış Olması

AİHS'nin 35. maddesinde belirtildiği üzere, Sözleşme'nin kapsamı içerisine giren hak ve özgürlükleri ihlal edilen kişi, kural olarak iç hukuk yollarını tüketen son kararın alındığı tarihten itibaren altı aylık süre içerisinde AİHM'ne başvurabilir. Bu şekilde bir süre sınırlaması getirilmesindeki maksat, Komisyon'un pek çok kararında belirttiği üzere, hukuk güvenliğinin sağlanması ve iç hukukta alınan kararların sürekli olarak tartışma konusu yapılmasının önüne geçmektir. Altı aylık süre, kamu düzeni ile ilgilidir ve hak düşürücü bir süredir. AİHM, kendisine yapılmış olan başvuruların süresi içerisinde yapılıp yapılmadığını resen inceler ve süresi içerisinde yapılmamış

²⁸⁵ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 72.

²⁸⁶ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 61.

²⁸⁷ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 64-70.

başvuruları, kabul edilebilirlik aşamasında reddeder. Bu ret kararı, başvuruyu neticelendiren kesin bir karardır²⁸⁸.

Altı aylık süreyi başlatacak olan kararın kural olarak, iç başvuru yolunu tüketen son kararın alındığı tarih olduğu ifade edilmişti. Fakat bu altı aylık süreyi başlatacak olan son kararın, iddia edilen ihlal ile ilgili bir telafi sağlayan etkin ve yeterli iç hukuk yollarına başvurulması neticesinde verilen karar olması gerekmektedir. Kural olarak, bir kişi Sözleşme'nin 6. maddesindeki hakkının çiğnendiğine dair ancak süreç sona erdiğinde, kişi suçlu bulunduğu veya hukuk davasını kaybettiğinde başvuruda bulunabilmesine karşın, makul süre şartının ihlaline yönelik iddiaların son kararın beklenilmesine gerek olmaksızın ileri sürülebilmesi mümkündür²⁸⁹. Yani yargılamaların uzun sürdüğünü iddia eden mağdurlar, iç hukukta oluşturulmuş olan etkin çözüm telafi yollarını tüketmiş olmaları şartıyla, iç hukuktaki süreç sona ermemiş olsa dahi AİHM'ne başvurabilirler²⁹⁰.

2.5.4. Başvurucunun Uzun Yargılama Sebebiyle Uğradığı Zararın Önemli Nitelikte Olması

Bir hakkın ihlalinin bir uluslararası mahkemenin korumasından yararlanabilmesi için asgari ağırlığa/ciddiyete sahip olması gerektiği fikrine dayanan, zararın önemli nitelikte olmasına yönelik kabul edilebilirlik kriteri, AİHS'nin 35. maddesine bir ek paragraf mahiyetinde 14. Protokol ile 1 Haziran 2010 tarihinde getirilmiştir. Mahkemece ihlalin ciddiyeti değerlendirilirken gerek başvurucunun şahsi hali gerekse objektif bir bakış açısıyla somut davada var olan durum dikkate alınacaktır. Ciddi zarar, mali bir zarar yahut davanın başvurucu için önemi olabilir. Bu bağlamda Mahkeme, başvurucunun esaslı bir kayıp yahut zarara uğramadığı hallerde başvuruyu kabul edilemez bulacaktır²⁹¹.

AİHM'nin zararın ciddi olmaması sebebiyle yapılan başvuruyu reddedemeyeceği iki hal vardır. Eğer AİHS'de bulunan diğer haklar bu başvurunun incelenmesini zorunlu kılıyorsa (örneğin o ülkede söz konusu başvurunun konusunu oluşturan ihlaller sistematik bir hal aldıysa) zararın ciddi olmadığından bahisle başvuru kabul edilemez bulunamayacaktır. İkinci hal ise, ulusal hukukta başvurucunun

²⁸⁸ Gözübüyük / Gölçüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 87.

²⁸⁹ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 63.

²⁹⁰ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 375.

²⁹¹ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 64.

davasının gereği gibi ele alınmamış olması halidir. Ulusal mahkeme tarafından davanın gereği gibi ele alınmış olması kriteri, her davanın mutlaka yargı incelemesinden geçmesi fikrine dayanır²⁹².

Ayrıca belirtilmesi gerekir ki makul süre değerlendirmesinde davanın neticesi önemli ve etkili değildir. Yani dava makul süre içerisinde bitirilmiş olsaydı bile, neticenin değişmeyeceği iddiası, makul sürenin belirlenmesinde devlet lehine bir unsur olarak görülmemektedir²⁹³. Kamu davasının zamanaşımı sebebiyle düşmesi ya da başvurucunun beraat etmiş olması gibi haller makul süre şartının ihlaline engel değildir. Belirtilen bu hususlar yargılamada makul sürenin aşılması kuralının maksadının, hakkın bir an evvel teslimi ve ilgilileri uzayan bir yargılamamanın maddi ve manevi sıkıntılarından korumak olduğunu doğrulamaktadır²⁹⁴.

Şimdiye kadar AİHM'nin makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yönelik başvuruyu incelemeye değer bulması için gerekli olan koşullar incelenmiştir. İlk inceleme neticesinde yukarıda belirttiğimiz koşulları içerdiğine kanaat getirilen başvuru AİHM önünde dava aşamasına gelir. Makul sürede yargılanma hakkının ihlali bağlamında Mahkeme'nin genel yaklaşımının daha iyi anlaşılabilmesi için Mahkeme'nin zaman yönünden yetkisi ve taleple bağlı olması hususları açısından da genel olarak bilgi verilmesi yerinde olacaktır.

2.5.5. Mahkemenin Zaman Açısından Yetkisi

AİHM'nin zaman açısından yetkisi, Sözleşme'nin ve Protokollerin yürürlüğe girmesi ile başlamaktadır. Sözleşme'nin ve Protokollerin yürürlüğe girmesi, Taraf Devletler yönünden değişiklik gösterebilmektedir. Örneğin, AİHS'ne Türkiye 1954 tarihinde, İngiltere 1953 tarihinde ve Fransa ise 1974 tarihinde taraf olmuştur²⁹⁵.

Mahkeme, devletin vatandaşlarına AİHM'ne şahsi başvuru hakkını tanımış olduğu tarihten önceki süreyi dikkate alamaz. Bu halde Mahkeme, resmi başlangıç tarihinden sonra geçen zamanın makullüğünü değerlendirirken, savunmacı devletin

²⁹² Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, 64-65.

²⁹³ Inceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 375; AİHM, H/Birleşik Krallık, 08.07.1987, 9580/81, p. 81, Erişim tarihi: 08/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57504>.

²⁹⁴ Gölcüklü, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama", s. 216.

²⁹⁵ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 54.

şahsi başvuru hakkını kabul etmiş olduğu tarihteki yargılamanın durumunun dikkate alınması gerektiğini ifade etmiştir.²⁹⁶.

Mahkeme, Hırvatistan'a karşı açılmış olan bir davada makul süre hesaplamasını Hırvatistan'ın AİHS'ni onayladığı 6 Kasım 1997 tarihinden itibaren başlatmış ancak davanın bu tarih itibarıyla mevcut süresini de, davanın süresini genel olarak değerlendirirken dikkate almak üzere not etmiştir. O halde ilgili devletin Sözleşme'yi imzalamış olduğu tarihten önce geçen süre zaman olarak yargılama süresinin hesabında dikkate alınmayacak fakat burada geçen zaman tümüyle gözden uzak tutulmayacak ve sürenin makul olup olmadığının değerlendirilmesi ve yorumlanması esnasında dikkate alınacaktır.²⁹⁷.

2.5.6. Mahkemenin Taleple Bağlılığı Durumu

Başvurucu yalnızca belirli bir mahkeme sürecinin uzunluğundan ötürü şikâyetçi olmuş ise, AİHM incelemesini yalnızca bu aşamayla sınırlı tutmaktadır. Örneğin, Portington/Yunanistan kararında başvuru yalnızca istinaf mahkemesi sürecinin uzunluğundan ötürü şikâyetçi olmuştu. Bu bağlamda AİHM tarafından süre, başvuru mahkemesinin kararına karşı temyiz dilekçesini verdiği tarihten itibaren başlatılmış ve dikkate alınacak süre de İstinaf Mahkemesi tarafından karar verildiği anda sona erdirilmişti.²⁹⁸.

Taleple bağlılık kuralı uyarınca Mahkeme, Komisyon sistemi geçerli olduğu dönemlerde de incelemesini yalnızca Komisyonun başvuru kabul edilebilir bulunduğu hususlar ile sınırlı tutmaktaydı.²⁹⁹.

²⁹⁶ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 67; AİHM, Foti ve Diğerleri/İtalya, 10.12.1982, 7604/76-7719/76-7781/77-7913/77, p. 53, Erişim tarihi: 09/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57489>.

²⁹⁷ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 67; AİHM, Kaic ve Diğerleri/Hırvatistan, 17.07.2008, 22014/04, p. 14, Erişim tarihi: 09/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87640>.

²⁹⁸ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 68-69.

²⁹⁹ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 69.

2.6. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN MAKUL SÜRENİN BELİRLENMESİ BAĞLAMINDA DİKKATE ALDIĞI SÜRE

2.6.1. Ceza Davalarında Sürenin Başlangıcı ve Sonu

Ceza davalarında suç isnadı kavramı, AİHM'nin özerk kavramlar doktrini uyarınca teknik hukuki anlamda kamu adına dava açmaya yetkili olan makamın, işi mahkeme önüne götürmesi manasına gelmez. Suç isnadı, kişinin suç işlediğine yönelik resmi bir iddianın olması anlamına gelmektedir³⁰⁰. Bu sebeple makul süre çoğu kez olayın ceza yargıcı önüne taşınmasından çok evvel, polis yahut savcılık soruşturmasına başlanıldığı tarihte³⁰¹ yahut yetkili makamca, kişinin suç işlediğine yönelik iddianın resmi bildiriyle³⁰² işlemeye başlayabilmektedir. Bu bağlamda makul sürenin başlangıç tarihi; gözaltına alınma tarihi, tutuklanma tarihi yahut suç isnadıyla hazırlık soruşturmasının başladığı tarih vb. olabilmektedir³⁰³. O halde makul sürenin başlangıç anı her olayın özel şartları değerlendirilmek suretiyle saptanmaktadır.

Ayrıca belirtilmesi gerekir ki Mahkeme, yargılama sürecinde başvuru sanığın saklanmış olduğu süreyi, makul süre değerlendirmesi yaparken düşmektedir³⁰⁴.

Ceza davalarında sürenin sona erdiği tarih, suç isnadının yahut verilmiş olan cezanın kesinleştiği tarihtir. Bu tarih, son kanun yolunun neticelenmesi ya da yazılı kesin hükmün tebliğ edilme tarihine bakılarak tespit edilmektedir. Sanık beraat eder ve savcılık bu kararı temyiz ederse, makul süre güvencesi temyiz süresinin sonuna kadar devam etmektedir³⁰⁵.

³⁰⁰ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 268; AİHM, Deweer/Belçika, 27.02.1980, 6903/75, p. 44, Erişim tarihi: 11/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469>; AİHM, Öztürk/Almanya, 21.02.1984, 8544/79, p. 55, Erişim tarihi: 11/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57553>.

³⁰¹ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 284; AİHM, Foti ve Diğerleri/İtalya, 10.12.1982, 7604/76-7719/76-7781/77-7913/77, p. 52, Erişim tarihi: 11/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57489>.

³⁰² İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 268; AİHM, Eckle/Almanya, 15.07.1982, 8130/78, p. 73, Erişim tarihi: 11/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476>.

³⁰³ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 268-269.

³⁰⁴ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 379; AİHM, Girolami/İtalya, 19.02.1991, 13324/87, p. 13, Erişim tarihi: 12/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57666>.

³⁰⁵ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 269; AİHM, Eckle/Almanya, 15.07.1982, 8130/78, p. 77, Erişim tarihi: 11/01/2019, (Çevrimiçi)

Davanın sona ermesine karşın, sonradan yeniden açılması halindeyse, arada geçen süre, sürenin hesaplanmasında dikkate alınmaz³⁰⁶.

Davada tatbik edilecek kanun hükmünün, anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesi önüne götürülmüş olması durumunda, bu merci önünde geçen süre Anayasa Mahkemesi uyuşmazlık yahut suçlamayı konu alan bir karar veremeyeceğinden ötürü kural olarak hesaba katılmaz. Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesinin kararı, olağan mahkeme önündeki uyuşmazlığın esasını doğrudan etkiler nitelikteyse, bu yüksek mahkeme önünde geçen sürenin de makul süre hesabında dikkate alınmaması için sebep yoktur. AİHS'nin 6. maddesi tüm yargılama mercilerini, hiçbir ayırım gözetmeden fakat yargılamanın nev'i ve niteliği dikkate alınmak kaydıyla bağlamaktadır³⁰⁷.

2.6.2. Hukuk Davalarında Sürenin Başlangıcı ve Sonu

Hukuk davalarında sürenin başlangıç noktası, kural olarak yargılama sürecinin yetkili ilk derece mahkemesinde başlatıldığı, davanın açıldığı tarihtir³⁰⁸. Fakat kimi hallerde yetkisiz mahkemeye başvuru da sürenin başlamasını sağlamaktadır. Örneğin, AİHM bir davada başvuranın açacağı tazminat davasında yetkili mahkemeyi seçmekte hataya düşmesini makul bulmuş, adli ve idari yargı arasındaki ilişkiyi düzenleyen sistemin karmaşık olmasının bu hatanın meydana gelmesine yol açtığına dikkat çekmiştir³⁰⁹.

Yukarıda da belirtildiği üzere kural, sürenin, yargılamanın başladığı tarihten itibaren hesaplanması olmakla beraber, somut olayın özellikleri kimi zaman farklı bir tarihin sürenin başlangıcı olarak dikkate alınmasını gerekli kılabilir. Örneğin,

<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476>; AİHM, Ferraro/İtalya, 19.02.1991, 13440/87, p. 15, Erişim tarihi: 12/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57667>.

³⁰⁶ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 269; AİHM, Skorobogatova/Rusya, 01.12.2005, 33914/02, p. 37, 42, Erişim tarihi: 12/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71451>.

³⁰⁷ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması*, s. 285-286; AİHM, Deumeland/Almanya, 29.05.1986, 9384/81, p. 77, Erişim tarihi: 12/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57468>.

³⁰⁸ Dinç, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Adil Yargılanma Hakkı*, s. 72; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 267; Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulanması*, s. 285.

³⁰⁹ Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, s. 256; AİHM, Allenet de Ribemont/Fransa, 10.02.1995, 15175/89, p. 46, Erişim tarihi: 13/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57914>.

Barbagallo/İtalya³¹⁰ davasında, istihkak iddiasının ileri sürüldüğü tarih, Tumminelli/İtalya³¹¹ davasında ise, dava açılmadan önce düzenlenen ödeme emrinin düzenlendiği tarih sürenin başlangıç noktası kabul edilmiştir³¹².

Davanın açılmasından sonra üçüncü şahısların davaya katıldığı durumlarda, sürenin başlangıcı, katılmanın niteliğine göre tespit edilmektedir. Örneğin, üçüncü şahıs davaya fer'i müdahil olarak katılıyor ise, davaya katıldığı tarih, yargılama süresinin başlangıcı kabul edilecektir. Zira burada, fer'i müdahil kendi menfaatini müdafaa etmek maksadıyla tarafın yanında yer almaktadır³¹³.

Sürenin bitiş anı ise, kural olarak hükmün kesinleştiği ya da kesin hükmün yazıldığı tarihtir³¹⁴. Eğer bir mahkeme kararı ancak belirli bir süre sonra kesinleşiyorsa, bu tarih de göz önünde bulundurulur. Yargılamanın neticesini doğrudan etkiliyorsa, anayasa yargısının sonucu verilen karar da sürenin sonu olabilir. Esasa dair davayı takip eden kararın icrası da yargılamanın bir parçası olmakla, makul süre değerlendirmesi bakımından göz önünde bulundurulabilir. Bu bağlamda kararın icra edildiği tarih, yargılamanın sona erdiği tarih olabilir. Örneğin, “Büker/Türkiye”³¹⁵ davasında, üniversitede asistan olarak çalışmakta olan başvurusunun sözleşmesinin yenilenmemesine karşı açmış olduğu davanın sona erme tarihi, üniversitenin karar düzeltme başvurusunun Danıştay tarafından reddedilme tarihi değil, üniversitenin başvurusunun eski görevine iade edildiğini resmi olarak tebliğ ettiği tarih olarak kabul edilmiştir³¹⁶.

Değerlendirmeye esas alınacak olan sürenin bitiş anı, Türk hukukundaki dava çeşitlerine göre farklılık gösterebilir. Eda davalarının kabul edilmesi ile verilecek olan

³¹⁰ AİHM, Barbagallo/İtalya, 27.02.1992, 13132/87, Erişim tarihi: 13/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57725>.

³¹¹ AİHM, Tumminelli/İtalya, 27.02.1992, 13362/87, Erişim tarihi: 13/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57762>.

³¹² Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, s. 256.

³¹³ Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, s. 257; AİHM, M.Ö/Türkiye, 19.05.2005, 26136/85, Erişim tarihi: 13/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-124018>.

³¹⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 285; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 268.

³¹⁵ AİHM, Büker/Türkiye, 24.10.2000, 29921/96, p. 34, Erişim tarihi: 14/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125857>.

³¹⁶ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 268.

hüküm bir eda hükmü olduğundan ötürü icra edilebilir niteliktedir. Bu sebeple, değerlendirmeye esas alınacak sürenin bitiş anı eda hükmünün icra edilerek yerine getirilmiş olduğu andır. Tespit davasının kabulü ya da reddi ile eda davasının reddi halinde verilen kararlar ise birer tespit hükmü niteliğinde olduğundan ötürü icra edilebilir nitelikte değildirler. Bu halde süre, söz konusu hükümler şekli olarak kesinleştiği an bitmiş sayılacaktır. İnşai davalar açısından değerlendirmeye esas alınacak sürenin bitiş anı farklı değildir. İnşai hükümler kesinleştiği anda hukuki değişiklik resen gerçekleşmiş olduğundan, süre hükmün şekli anlamda kesinleştiği tarihte bitmiş sayılır. Aynı netice, inşai davanın reddedilmesi durumunda da geçerlidir³¹⁷.

2.6.3. İdari Yargılama Yönünden Sürenin Başlangıcı ve Sonu

İdari yargıda da sürenin başlangıç noktası yukarıda anlatılan hukuk davalarındaki gibi, kural olarak yargılama sürecinin yetkili ilk derece mahkemesinde başlatıldığı, davanın açıldığı tarihtir. Bununla birlikte mahkeme kavramının AİHM içtihatlarındaki otonom yorumu ya da yargılamanın tümü göz önüne alınarak uyuşmazlığın başlangıç tarihi daha önceki bir tarih olabilmektedir. Bu sebeple idareye yahut iç hukukta idare içerisinde değerlendirilebilecek kimi itiraz kurallarına başvuru tarihi ile de süre başlayabilmektedir³¹⁸. Örneğin, “X/Fransa”³¹⁹ kararında, kan nakli esnasında bulaşan AIDS virüsü nedeniyle tazminat ödenmesini konu alan süreçte, Mahkeme, sürenin başlangıcı olarak Sağlık Bakanlığı’na tazminat talebinin yapıldığı tarihi baz almıştır³²⁰.

Yine yukarıda anlatılan hukuk davalarında olduğu gibi, idari yargıda da sürenin bitiş anı, hükmün kesinleştiği tarihtir. AİHM’ne göre Danıştay’da geçen temyiz aşaması da süre hesabına katılmakta ve bu kademedeki sürenin uzaması ayrı biçimde değerlendirilmektedir³²¹.

³¹⁷ Mükerrerem Onur Başar, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2011, s. 38-41.

³¹⁸ Inceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 267.

³¹⁹AİHM, X/Fransa, 31.03.1992, 18020/91, p. 31, Erişim tarihi: 14/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57801>.

³²⁰ Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, s. 257.

³²¹AİHM, Makbule Akbaba ve Diğerleri/Türkiye, 10.07.2012, 48887/06, p. 52, Erişim tarihi: 15/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120189>.

2.7. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ'NİN MAKUL SÜREDE YARGILANMA HAKKININ İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ

2.7.1. Davanın Karmaşıklığı

Davanın hem hukuki hem de maddi açıdan tüm yönleri, yargılamanın karmaşıklığı değerlendirilirken dikkate alınmaktadır. Davanın karmaşıklığı başlığı altında dava konusunun karmaşıklığı, hukuki meselenin çözümündeki güçlük, delillerin toplanmasında karşılaşılan engel ve karmaşıklık, hastalık yahut tutukluluk gibi kişinin özel durumuna ilişkin unsurlar, maddi olayların karmaşıklığı, sanıkların ya da davanın taraflarının veya isnat edilen suçların yahut tanıkların sayısı, davanın uluslararası unsurları, bilirkişi deliline ihtiyaç ve yazılı delillerin hacmi gibi pek çok husus değerlendirmeye alınmaktadır³²².

Davanın uluslararası unsurları olmasına karşın devletin ilgili birimleri arasındaki iletişimsizlik sebebiyle bir gecikme kaynaklanmışsa davanın karmaşık olduğu söylenemez. Örneğin, “*Mansur/Türkiye*”³²³ kararında, uyuşturucu kaçakçılığı suçundan yargılanan başvurucuya dair Yunanistan’dan istenilen belgeler devletin ilgili birimleri arasındaki iletişimsizlik, yeminli tercüman bulunamaması ve belgelerin Türkçeye çevrilememesi sebepleriyle zamanında kullanılamamıştır³²⁴.

Davanın karmaşıklığı ölçütü, adaletin yerine getirilmesi ilkesinin ışığı altında ele alınmaktadır. Adaletin doğru bir şekilde gerçekleşmesi amacıyla yargılamanın uzun sürmesi haklı görülebilir. Nitekim AİHM, “*Boddaert/Belçika*”³²⁵ davasında, davanın zor bir cinayet tahkikatına ve iki davanın paralel ilerlemesine ilişkin olmasını nazara alarak altı yıl üç aya yakın bir süreyi makul bulmuştur³²⁶. Bir medeni hak

³²² Özdek, *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*, s. 208; Inceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 270; Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 286; AİHM, *Eckle/Almanya*, 15.07.1982, 8130/78, p. 81, Erişim tarihi: 15/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476>; AİHM, *Wemhoff/Almanya*, 27.06.1968, 2122/64, p. 8, 62, Erişim tarihi: 15/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57595>; AİHM, *Buchholz/Almanya*, 06.05.1981, 7759/77, p. 52, Erişim tarihi: 15/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57451>; AİHM, *Francesco Lombardo/İtalya*, 26.11.1992, 11519/85, p. 22, Erişim tarihi: 15/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57782>.

³²³ AİHM, *Mansur/Türkiye*, 08.06.1995, 16026/90, p. 64, Erişim tarihi: 15/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125296>.

³²⁴ Inceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 381-382.

³²⁵ AİHM, *Boddaert/Belçika*, 12.10.1992, 12919/87, p. 35, 39, 40, Erişim tarihi: 16/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57768>.

³²⁶ Inceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 271.

yargılamasına ilişkin olan “*Katte Klitsche/İtalya*”³²⁷ davasında ise, başvurucuya ait ormanlık bir park alanını da kapsayan bir planlama sebebiyle, arazisini kullanma hakları sınırlandırıldığı için fiilen kamulaştırma yapıldığı iddiasıyla tazminat talep eden başvurucunun davası sekiz yıldan fazla bir sürede bitirilmiştir. AİHM, davanın özelliklerini ve olaylar ile hukuki meseleler konusundaki karmaşıklığı belirterek, sekiz yılı geçen süreyi ihlal olarak değerlendirmemiştir. Bu davada, AİHM normal olmayan üç gecikme periyodu belirlemesine karşın, ulusal mahkemelerin verdiği kararların çevrenin korunması ve şehir planlaması gibi hassas bir konuya yönelik olduğunu ve bu kararların bir hak ile bir meşru menfaat arasındaki ayrım konusunda İtalyan içtihat hukuku üzerinde önemli etkileri olacağını göz önüne alarak ilgili süreyi aşırı görmemiştir³²⁸.

Kimi zaman bir ülkede meydana gelen büyük ve esaslı siyasi olaylarda, yargı sistemini etkileyip davaların karmaşık duruma gelmesine sebep olabilir. Nitekim AİHM, “*Süssmann/Almanya*”³²⁹ kararında, uzun yargılama başvurusunu yerinde bulmazken, 1990 yılında yeniden birleşmeye neden olan Birleşme Antlaşmasının ciddi sosyal neticeler doğuracak olan Doğu Almanya’da çalışan işçilerin iş akitlerinin feshini hüküm altına alan maddesinden kaynaklanmasına ve birleşmenin getirmiş olduğu kendine has politik duruma vurgu yapmış ve bu halin Alman Anayasa Mahkemesinde haklı bir iş birikimi oluşturması ve toplu başvurular sebebiyle davanın karmaşık hale gelmesine dikkat çekmiştir³³⁰.

Fakat her karmaşık davadaki uzun yargılama süresi her zaman haklı bir gerekçe olarak görülmemektedir. Dolayısıyla dava karmaşık olsa dahi, AİHM davanın süresini sırf bu nedenden ötürü makul kabul etmemekte ve karmaşık olan bir davada dahi diğer değerlendirme kriterlerini de ayrı ayrı inceleyerek davanın makullüğü hususunda bir sonuca varmaktadır. Nitekim AİHM, bir polisin iştirak halinde öldürülmesi ile ilgili olan “*Ferrantelli ve Santangelo/İtalya*”³³¹ kararında, hükümetin şüphelinin önceden verdiği ifadelerini ve itiraflarını geri alması sebebiyle davanın karmaşık duruma

³²⁷ AİHM, *Katte Klitsche/İtalya*, 27.10.1994, 12539/86, p. 61, 62, Erişim tarihi: 16/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57893>.

³²⁸ Inceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 382.

³²⁹ AİHM, *Süssmann/Almanya*, 16.09.1996, 20024/92, p. 60, Erişim tarihi: 16/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57999>.

³³⁰ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 82-83

³³¹ AİHM, *Ferrantelli ve Santangelo/İtalya*, 07.08.1996, 19874/92, p. 40, 42, Erişim tarihi: 17/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57997>.

gelmesinin ve yine küçükler tarafından işlenen suçlar üzerinde çocuk mahkemelerinin yargı yetkisini tanıyan Anayasa Mahkemesinin kararının ardından oluşan geçiş döneminin zorluklarının yargılama sürecindeki uzun süreyi mazur göstermesi gerektiğine yönelik savunmasının aksine, suçlamaların niteliğini ve yetişkinlerle birlikte suç işleyen küçükler için suçlarda karar vermedeki problemleri göz önüne alarak yadsınamaz bir biçimde karmaşık olduğunu kabul ettiği davada, her bir mahkeme sürecinin tek başına ele alındığında makul bir sürede yürütülmüş olmasına karşın, süreç bütünüyle ele alındığında, bir kişinin küçükken işlediği bir suçtan ötürü 16 yıl geçmiş olmasına karşın kesin olarak mahkûm edilmemiş olmasını makul süre şartı açısından AİHS'ne aykırı görmüştür³³². Ayrıca davanın karmaşık olmasına karşın, devletin yargılamanın aşırı derecede uzamasını açıklayamaması halinde de makul süre şartının ihlali söz konusu olacaktır³³³.

2.7.2. Başvurucunun Davranışları

Başvurucunun tutumundan ötürü meydana gelen gecikmelerden devlet sorumlu değildir. Başvurucunun usuli haklarını kullanması neticesinde yargılamanın gecikmesi de devlet karşı atfedilecek bir hata olarak görülemez³³⁴.

Hukuk davalarında, işin takibi her ne kadar taraflara ait bir problem ise de, AİHM'ne göre bu husus mahkemenin davayı gerekli süratle yürütmesi yükümlülüğüne son vermez³³⁵. Bununla beraber, ilgilinin de yargılamada sürati sağlamak için kendi üzerine düşeni yapması, yargılamayı geciktirici taktikler kullanmaktan kaçınması, usul kurallarının kendisine vermiş olduğu hakları kullanırken gerekli özeni göstermesi gerekmektedir. Eğer ilgilinin gerekli özeni göstermediğine yönelik deliller bulunuyorsa, söz konusu gecikme devletin sorumluluğunda olmayacaktır. Fakat

³³² Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 83-84.

³³³ Inceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 271; AİHM, Meilus/Litvanya, 06.11.2003, 53161/99, p. 25, 26, Erişim tarihi: 17/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61435>.

³³⁴ Inceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 271; AİHM, König/Almanya, 28.06.1978, 6232/73, p. 103, Erişim tarihi: 17/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57512>.

³³⁵ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 286; AİHM, Buchholz/Almanya, 06.05.1981, 7759/77, p. 50, Erişim tarihi: 18/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57451>.

başvurucu ulusal hukukun kendisine sunmuş olduğu tüm imkânlardan faydalandığı için suçlanamaz³³⁶.

Ceza davalarında sanık, adli makamlarla aktif bir işbirliği yapmak mecburiyetinde değildir. Başvurucunun ulusal hukukta kendisine tanınmış olan tüm olanakları kullanmasından dolayı yargılamanın uzaması halinde, makul sürenin aşılmasından başvurucuyu sorumlu tutmak mümkün değildir³³⁷. Ancak AİHM, bu tür hallerde sanığın kötü niyetli manevralarını da dikkate almaktadır³³⁸. Ayrıca daha önce belirtildiği üzere, Mahkeme, yargılama sürecinde başvurucu sanığın saklanmış olduğu süreyi, makul süre değerlendirmesi yaparken düşmektedir.

“*Ciricosta and Viola/İtalya*”³³⁹ davasında, arazilerine bir müdahale oluşturan bazı çalışmaların durdurulması amacıyla dava açan başvurucuların davası 4 Temmuz 1980 tarihinde başlamış ve dava AİHM’nin önüne geldiği esnada da (Ocak 1995) halen devam etmektedir. AİHM bu davada, milli makamların da kimi gecikmelerden sorumlu olduğunu tespit etmesine karşın, yargılamanın gecikmesinde birinci derece sorumlu olanların milli makamlar olmadığını ifade etmiştir. Başvurucu kendisi doğrudan ya da davanın karşı tarafıyla uzlaşarak on yedi kez erteleme istemiş ve karşı tarafın altı erteleme talebine de itiraz etmemiştir. AİHM’ne göre, bu bağlamda başvurucular davanın hızlı ilerlemesi açısından hiçbir adım atmamışlardır. Netice itibariyle, dava on beş yıldan uzun sürmesine karşın, başvurucuların tutumu sebebiyle AİHM şikâyetlerini temelsiz bulmuştur³⁴⁰.

AİHM, yetkili makamların tutumu ile başvurucunun tutumunu ayrı ayrı değerlendirmek suretiyle, hangi tutumun yargılamanın uzaması yönünden daha hatalı

³³⁶ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 272; AİHM, Deumeland/Almanya, 29.05.1986, 9384/81, p. 80, Erişim tarihi: 18/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57468>; AİHM, Kolomiyets/Rusya, 22.02.2007, 76835/01, p. 29, Erişim tarihi: 18/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79562>.

³³⁷ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 286-287; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 272; AİHM, Corigliano/İtalya, 10.12.1982, 8304/78, p. 42, Erişim tarihi: 18/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57463>.

³³⁸ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 287; AİHM, Capuano/İtalya, 25.06.1987, 9381/81, p. 28, Erişim tarihi: 18/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57458>.

³³⁹ AİHM, Ciricosta and Viola/İtalya, 04.12.1995, 19753/92, p. 29, 32, Erişim tarihi: 18/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57956>.

³⁴⁰ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 385.

olduğunu belirlemektedir. Nitekim AİHM, “*Beaumartin/Fransa*”³⁴¹ davasında, başvuruçunun davayı Danıştay’da açması gerekirken Paris İdare Mahkemesinde açması sebebiyle davanın dokuz aya yakın uzamasına sebep olmasını ve davayı açmasından dört aydan fazla bir süre geçtikten sonra başvurusuna dair gerekçelerini sunmasını kendi kusuru olarak değerlendirmiştir. Ancak buna karşın, başvuruçunun kusuru dışındaki, Danıştay’da olan yargılama esnasında ortaya çıkan bekleme periyotlarını göz önüne alarak, devleti daha çok hatalı bulmuştur. Davanın karşı tarafı olan Dışişleri Bakanlığı Danıştay’da yargılamanın başlamasından yirmi ay sonra savunmasını göndermiş, Danıştay’da ilk celsenin yapılabilmesi beş yıl sürmüş ve AİHM toplam sekiz yılın üzerindeki yargılamayı ihlal olarak değerlendirmiştir³⁴².

2.7.3. Yetkili Makamların Tutum ve Davranışları

2.7.3.1. Yetkili Makamların Kusuru ve İhmali

AİHM, yetkili makamların tutum ve davranışları ölçütünü, esas itibariyle, oluşan gecikmeden ötürü devletin ihmal ve kusuru sebebiyle sorumlu olup olmadığına bakarak değerlendirmektedir³⁴³.

Ceza davalarına yönelik olarak, bir dosyanın ya da belgenin bir mahkemeden diğerine gönderilmesinde gecikme yahut hükmün yazılmasındaki gecikme gibi mahkemelere yüklenilebilecek belirli gecikme süreleri söz konusu olduğunda da devletin sorumluluğu ortaya çıkmış olacaktır³⁴⁴.

Ceza davalarında, başvuruçunun risk altında bulunan menfaati dikkate alınarak hukuk davalarına nazaran daha hızlı davranılması gerektiği daha önce ifade edilmişti. Başvuruçunun tutuklu yargılanması halinde ise, daha katı standartlar uygulandığını da tekrar ifade etmek gerekir.

Yetkili makam tabirinden yalnızca hâkimleri ve bunların doğrudan neden oldukları hataları anlamamak gerekir. Zira mahkeme kalemlerinde kimi evrakların

³⁴¹ AİHM, *Beaumartin/Fransa*, 24.11.1994, 15287/89, p. 33, Erişim tarihi: 18/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57898>.

³⁴² İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 385-386.

³⁴³ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 287; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 273; AİHM, *Monnet/Fransa*, 27.10.1993, 13675/88, p. 32, 34, Erişim tarihi: 18/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57856>.

³⁴⁴ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 388; AİHM, *Eckle/Almanya*, 15.07.1982, 8130/78, p. 84, Erişim tarihi: 18/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476>.

bulunmaması ve mahkemelerce resmi mercilere sorulan sorulara zamanında cevap verilememesi gibi haller de süreyi makul olmaktan çıkarır³⁴⁵.

Devletler, mahkeme kalemindeki rutin görevler sırasındaki, mahkemenin duruşmayı yürütmesindeki, kamu makamları tarafından delillerin veya kendisinden talep edilen görüşün sunulmasındaki gecikmelerden yahut başka bir davanın neticesinin beklenmesi için yargılamanın ertelenmesinden, idari yahut yargısal makamlar arasındaki koordinasyon eksikliğinden ve bilirkişi raporunun neticelenmesindeki gecikmelerden sorumlu tutulabilmektedir³⁴⁶.

Yargılama süreçlerinde ilk derece mahkemesi üzerine düşen görevleri yerine getirmesine karşın, kanun yolu aşamasında geçen uzun süreler makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yol açabilir³⁴⁷.

Medeni haklara yönelik davalarda, yukarıda ifade edilen türden bir sorumluluğun meydana gelmesi için, davanın gecikmesine sebep olan kişi yahut kurumun devlet için çalışıyor olması gerekmektedir. Nitekim “*H/Fransa*”³⁴⁸ davasında, başvurucuya sağlanan yasal yardım neticesinde atanan müdafî zaman zaman hareketsiz kalarak Strasbourg İdare Mahkemesi önündeki yargılamanın uzamasına sebep olmuştur. Müdafinin tutumu, resmi olarak atanmış olmasına karşın, devletin sorumluluğu içerisinde değerlendirilmemiştir. Müdafinin devlet için değil, kendi müvekkili için çalıştığı kabul edilerek ve medeni haklara yönelik yargılamada tarafların da özen göstermesi gerektiğinden hareketle, devlete atfedilebilecek bir gecikme olarak değerlendirilmemiştir.³⁴⁹

Yargısal organlar, davanın hızlı bir şekilde neticeye bağlanması yükümlülüğü ile adaletin gerçekleştirilmesi yükümlülüğü arasında iyi bir denge kurmak

³⁴⁵ Donay, *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, s. 101-102.

³⁴⁶ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 273-274; AİHM, Mansur/Türkiye, 08.06.1995, 16026/90, p. 69, Erişim tarihi: 19/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125296>; AİHM, Baraona/Portekiz, 08.07.1987, 10092/82, p. 54, 56, Erişim tarihi: 19/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57428>; AİHM, Guincho/Portekiz, 10.07.1984, 8990/80, p. 35, 41, Erişim tarihi: 19/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57497>.

³⁴⁷ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 274; AİHM, Beaumartin/Fransa, 24.11.1994, 15287/89, p. 33, Erişim tarihi: 19/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57898>.

³⁴⁸ AİHM, H/Fransa, 24.10.1989, 10073/82, p. 54, 55, Erişim tarihi: 19/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57502>.

³⁴⁹ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 390.

durumundadır. Bu sebeple, ulusal mahkemelerin davaları birleştirme ve delil toplama gibi sebeplerle davayı uzatmaları, belirli bir aşamaya kadar makul görülebilir. Ancak bu tür bir kararın yargılamayı uzatacağı düşünülerek, yargılamanın yürütülmesi esnasındaki diğer aşamalarda, yargılamayı süratlendirmek için daha fazla çaba gösterilmesi lazımdır³⁵⁰.

2.7.3.2. Yapısal Sorunlar

AİHM'nin yetkili makamların tutum ve davranışları ölçütünü, esas itibariyle, oluşan gecikmeden ötürü devletin ihmal ve kusuru sebebiyle sorumlu olup olmadığına bakarak değerlendirdiği ifade edilmişti. Ancak yargılama makamları kendilerine düşen görevi yerine getirmelerine karşın, görev dışı başka sebeplerle (yargıç açığı, siyasi ortam, ulusal hukuktaki boşluklar, iş yükünün ağırlığı, idari zorluklar, yargı sisteminin yapısı vb.) makul sürenin aşılması durumunda da devletin sorumluluğu doğmaktadır³⁵¹.

Mahkemenin önündeki dava sayısında, öngörülemeyen geçici bir yoğunluk oluşmuşsa ve eğer yetkili makamlar bu problemin bilincinde olup, çözmek için yeterli çabayı göstermişse makul süre koşulu yönünden ihlal oluşmamaktadır. Nitekim “*Buchholz/Almanya*”³⁵² davasında, ekonomik durgunluk sebebiyle 1974-1976 tarihleri arasında iş mahkemelerindeki uyuşmazlık sayısı ciddi ölçüde artmış ve fakat yetkili makamlar henüz 1974 tarihinde artışı görerek yargıç sayısını arttırmış, 1976’da altıncı daire kurulmuş, 1979’da reform yasası Meclis tarafından kabul edilmiştir. AİHM, bu tedbirleri ve mevcut istisnai durumu göz önüne alarak, yetkili makamlar sorumluluklarının bilincinde olduğunu gösterip, yeterli çabayı gösterdiğinden ötürü, makul süre şartının ihlal edilmediği kanısına varmıştır³⁵³. “*Zimmermann ve*

³⁵⁰ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 274.

³⁵¹ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 287; İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 275; AİHM, Neumeister/Avusturya, 27.06.1968, 1936/63, p. 20, 21, Erişim tarihi: 20/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57544>; AİHM, Zimmermann ve Steiner/İsviçre, 13.07.1983, 8737/79, p. 29, 32, Erişim tarihi: 20/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57609>; AİHM, Martins Moreira/Portekiz, 26.10.1988, 11371/85, p. 53, Erişim tarihi: 20/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57535>.

³⁵² AİHM, Buchholz/Almanya, 06.05.1981, 7759/77, p. 62, 63, Erişim tarihi: 20/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57451>.

³⁵³ İnceoğlu, *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, s. 390-391.

*Steiner/İsviçre*³⁵⁴ davasında ise, İsviçre Hükümeti, İsviçre Federal Mahkemesi'nin ağır iş yükü altında olduğunu ileri sürerek bunu istatistiksel verilerle de ortaya koymuş ve davaların önemlerine göre sıraya konulup incelendiğini, bu sebeple söz konusu şikâyetçilerle ilgili olarak dosya üzerinde uzun süre işlem yapılamadığı savunmasında bulunmuştu. Fakat bu savunma AİHM tarafından kabul görmemiş ve İsviçre Hükümeti tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir³⁵⁵. Zira iş yükü yapısal organizasyon problemiye, geçici çözümler yeterli olmayıp, devletin etkin önlemler almayı ertelememesi lazımdır³⁵⁶.

Kimi zaman kişilerin haklarını korumak amacıyla öngörölmüş olan çeşitli ve çok sayıdaki hukuk yolu, yargılama sürecinin gecikmesine sebep olarak, makul sürede yargılanma hakkının önünde engel oluşturabilmektedir. Yargı sisteminin yapısından kaynaklanan gecikmeler meydana çıktığında sistemi basit hale getirmek devletin görevidir³⁵⁷.

Adil yargılanma kavramı, adli mekanizmanın sadece işleyişini değil, bunun aynı zamanda organizasyonunu da kapsadığından ötürü hâkim sayısının yetersiz olması, iş dağılımı sebebiyle hâkimlerden bir kısmının iş yükünün ağır olması gibi hususlar sürenin uzatılması için AİHM tarafından haklı bir sebep olarak kabul görmemektedir³⁵⁸. Zira daha önce de ifade edildiği üzere, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmemesi için devletin gerekli tedbirleri alması gerekmektedir.

2.7.4. Uyuşmazlık Konusunun Başvurucu Açısından Önemi

Makul sürede yargılanma hakkı bağlamında başvuru konusunun başvuru açısından önemi, diğer bir ifadeyle başvuru konusunun hangi menfaatinin tehlikede

³⁵⁴ AİHM, Zimmermann ve Steiner/İsviçre, 13.07.1983, 8737/79, p. 24, Erişim tarihi: 20/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57609>.

³⁵⁵ Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı*, s. 116-117.

³⁵⁶ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 275; AİHM, Zimmermann ve Steiner/İsviçre, 13.07.1983, 8737/79, p. 30, 32, Erişim tarihi: 20/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57609>.

³⁵⁷ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 275; AİHM, König/Almanya, 28.06.1978, 6232/73, p. 100, Erişim tarihi: 20/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57512>; AİHM, Bükler/Türkiye, 24.10.2000, 29921/96, p. 36, Erişim tarihi: 20/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125857>.

³⁵⁸ Donay, *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, s. 101; AİHM, Golder/Birleşik Krallık, 21.02.1975, 4451/70, p. 33, Erişim tarihi: 20/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>.

bulunduğu önem arz etmektedir³⁵⁹. Daha önce de ifade edildiği üzere, AİHM, başvurucunun hangi menfaatinin tehlikede olduğunu değerlendirirken kişi hürriyetine özel bir önem vermekte ve genel olarak ceza davalarının diğer davalara nazaran daha çabuk bitirilmesini beklemektedir. Yine AİHM tarafından, tutuklu olarak yargılanan sanıklar bakımından mahkemelerin özel bir çaba göstermesinin ve daha hızlı davranmasının beklenildiğini de tekrar etmek gerekir.

Medeni hak ve yükümlülükler dair uyuşmazlıkların karar bağlandığı davalardaysa, AİHM tarafından uyuşmazlığın niteliği dikkate alınmaktadır. Örneğin çocuğun menfaatlerinin korunabilmesi için bir kuruma verilmesi yahut evlatlık verilmesine yönelik kararlara karşı açılmış davalarda, davanın neticelenmesine kadar geçen süreç, sonucun belirlenmesinde etkili olabileceği için önem kazanmaktadır³⁶⁰.

Benzer biçimde babalık davaları, çocuğun eğitimi ile ilgili davalar, kişinin şöhretini ilgilendiren davalar, ölümcül bir hastalığın ya da ciddi bir sakatlığın konusunu oluşturduğu davalar ile kişinin akıl sağlığı yahut çalışma yaşamına yönelik uyuşmazlıkları konu alan davalarda da, yetkili makamların, davayı bir an evvel sonuçlandırmak için özel bir çaba gösterme yükümlülüğü vardır³⁶¹.

³⁵⁹ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 275.

³⁶⁰ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 276; AİHM, H/Birleşik Krallık, 08.07.1987, 9580/81, p. 85, Erişim tarihi: 21/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57504>.

³⁶¹ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 276; AİHM, Mikulic/Hırvatistan, 07.02.2002, 53176/99, p. 44, Erişim tarihi: 21/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60035>; AİHM, Alithia Publishing Company/Kıbrıs, 11.10.2002, 53594/99, p. 37, Erişim tarihi: 21/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60600>; AİHM, Silva Pontes/Portekiz, 23.03.1994, 14940/89, p. 39, Erişim tarihi: 21/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57873>; AİHM, Bock/Almanya, 29.03.1989, 11118/84, p. 48, Erişim tarihi: 21/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57440>; AİHM, Bükler/Türkiye, 24.10.2000, 29921/96, p. 36, Erişim tarihi: 21/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125857>.

2.8. YARGILAMA FAALİYETİNİN MAKUL SÜRE İÇERİSİNDE SONUÇLANDIRILAMAMASI VE BU DOĞRULTUDA AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN 41. MADDESİ

Devlet organları yahut devletin otoritesi altında çalışan kurumlar tarafından insan hakları ihlalinin gerçekleştiği hallerde devletin bu ihlali telafi etmesi neredeyse tüm uluslararası metinlerde kabul görmüş genel bir mecburiyettir³⁶².

AİHS'nin 41. maddesi “*Eğer Mahkeme bu Sözleşme ve Protokollerinin ihlal edildiğine karar verirse ve ilgili Yüksek Sözleşmeciler Tarafın iç hukuku bu ihlalin sonuçlarını ancak kısmen ortadan kaldırıyorsa, Mahkeme, gerektiği takdirde, zarar gören taraf lehine adil bir tazmin verilmesine hükmeder*”³⁶³ hükmünü ihtiva etmektedir.

Daha önce de ifade edildiği üzere, AİHM, iç hukuktaki temyiz yahut istinaf mahkemesi niteliğinde olmayıp, iç hukukta verilen kararların esas yönünden incelemesini yapmaz.

AİHM, Sözleşme yahut Protokollerin ihlal edildiğine karar verirse ve davalı devletin iç hukuku söz konusu ihlali tam olarak telafi edemiyorsa, gerekli gördüğü takdirde, hakkaniyete uygun olarak zarar gören tarafı tatmin eder. Hakkaniyete uygun tatmin, ihlalden doğan maddi ve/veya manevi tazminat, eski hale iade ve davacının ödediği yargılama giderlerini kapsar. Maddi tazminata hükmedilebilmesi için ihlal ile zarar arasında kuvvetli nedensellik bağı aranmaktadır. Ancak manevi tazminat hususunda, AİHM ihlali tespit ettiği çoğu halde, bu ihlalin davacıda üzüntü ve sıkıntı yarattığını varsayarak kolayca tazmin kararı alabilmektedir³⁶⁴.

Adil yargılanma hakkının önemli bir unsurunu teşkil eden makul sürede yargılanma hakkının ihlali halinde eski hale iade mümkün olmamaktadır. Zira yargılama faaliyetinin kapsamış olduğu sürenin makul olmadığı bir halde, yargılama faaliyetinin kapsadığı zamanı geriye döndürebilme olanağı yoktur³⁶⁵. O halde makul

³⁶² Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 106.

³⁶³ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Erişim tarihi: 22/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>.

³⁶⁴ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 117-119; AİHM, Luberti/İtalya, 23.02.1984, 9019/80, p. 40, Erişim tarihi: 22/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72567>; AİHM, Kurt/Türkiye, 25.05.1998, 24276/94, p. 175, Erişim tarihi: 22/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58198>.

³⁶⁵ Başar, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, s. 97.

sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğinin tespit edilmesi durumunda, AİHM, başvuru lehine maddi ve/veya manevi tazminata ve yargılama giderlerine hükmedebilecektir. Fakat bununla beraber, AİHM yalnızca ihlalin tespitinin yeterli olduğuna da karar verebilmektedir³⁶⁶. Bu durumda AİHM, ihlalin tespit edilmiş olmasını, uygun tatmin olarak kabul etmektedir³⁶⁷. O halde AİHS'nin 41. maddesi ile yukarıda anlatılanlar birlikte değerlendirildiğinde, AİHM'nin ihlali tespit etmesi halinde, yalnızca ihlalin tespiti ile yetinebileceği, tazminata hükmedip hükmetmemek hususunda takdir yetkisi bulunduğu söylenebilir.

Dava için yapılmış olan harcamaların davacıya iadesi için bu tür giderlerin gerekli, gerçek ve makul olduğu hususunda kural olarak AİHM'nin ikna edilmesi gereklidir. Yargılama giderleri ve avukatlık ücreti açısından AİHM, davanın niteliğini dikkate almak suretiyle takdir yetkisini kullanmaktadır³⁶⁸.

Hakkaniyete uygun tatmin için bazı koşulların oluşması gerekmektedir. İlk koşul, AİHS'nin çiğnenmesi ve bu bağlamda bir ihlalin tespit edilmiş olmasıdır. İkinci koşul, ihlalden doğan neticelerin ulusal hukukta tam olarak giderilmesinin mümkün olmaması halidir. Üçüncü koşul ise, tatmin hususunda talepte bulunulması ve bu talebin belgelendirilmesi gereğidir. Son koşulsun, ihlal sebebiyle kişisel bir zararın (maddi yahut manevi) meydana gelmesidir³⁶⁹.

2.9. TÜRK HUKUKUNDA MAKUL SÜRE

2.9.1. Genel Bilgiler

Türk hukuk sisteminde de pek çok hukuk sisteminde olduğu üzere, yargılama organlarına yargılamanın makul sürede sonuçlandırılması yükümlülüğünü açıkça yükleyen yazılı hukuk kaynakları vardır. Tarafı olduğumuz Avrupa İnsan Hakları

³⁶⁶ Gemalmaz, *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, s. 995.

³⁶⁷ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 117; AİHM, Jabari/Türkiye, 11.07.2000, 40035/98, p. 54, Erişim tarihi: 22/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-121732>.

³⁶⁸ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 119; AİHM, Feldbrugge/Hollanda, 27.07.1987, 8562/79, p. 14, Erişim tarihi: 23/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57485>; AİHM, Lingens/Avusturya, 08.07.1986, 9815/82, p. 53, Erişim tarihi: 23/01/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57523>.

³⁶⁹ Gözübüyük / Gölcüklü, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, s. 117-118; Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 106-107.

Sözleşmesi'nin 6. maddesi de sözü edilen yazılı hukuk kaynaklarından birisidir³⁷⁰. Daha önce de belirtildiği üzere, AİHS'nin 6. maddesinin 1. fıkrasında “*Herkes davasının ... makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir*”³⁷¹ denilmek suretiyle, yargılamanın makul bir süre içerisinde neticelendirilmesi bir yükümlülük olarak düzenlenmiştir.

Aşağıda bahsedileceği üzere, yazılı hukuk kaynaklarından olan Anayasa ve kanunlarla getirilmiş olan hükümlerle de yargılamanın makul süre içerisinde bitirilmesi amaçlanmıştır. Ancak buna karşın, AİHM’de 1959-2018 yılları arasında 603 dava, yargılamaların makul sürede bitirilememesi sebebiyle ülkemiz aleyhine sonuçlandırılmıştır³⁷². 2009 yılında yargılamanın uzunluğu sebebiyle ülkemiz aleyhine 95 dava sonuçlandırılırken, 2009 yılından sonra yargılamanın uzunluğu sebebiyle ülkemiz aleyhine sonuçlandırılan dava sayısında önemli bir düşüş olmuş, 2018 yılında ise 9 dava yargılamanın uzunluğu sebebiyle ülkemiz aleyhine sonuçlanmıştır³⁷³. Yargılamanın uzunluğu sebebiyle ihlal ile sonuçlanan davaların sayısının azalmasında, yargıyla ilgili yapısal sorunları çözme çabası dışında, Adalet Bakanlığı bünyesinde İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı kurularak savunma görevinin üstlenilmesi ve Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının tanınması hususları ön plana çıkmaktadır³⁷⁴.

Yargılamadaki gereksiz gecikmelerin giderilmesi suretiyle makul süre içinde neticeye ulaşılması ülkede adalete güven duygusunun yerleşmesi bakımından gereklidir. Tüketicileri bakımından belirli ölçüde sabır/direnç gösterme olgusu olan yargılama, vaktinde gerçekleştirilmediğinde adaletsizlik olabileceği gibi aceleye getirilmesi de adaletsizlik olarak algılanabilir. Sürecin uzaması insanları hak

³⁷⁰ Başar, *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, s. 13.

³⁷¹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Erişim tarihi: 23/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf>.

³⁷² Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, Erişim tarihi: 23/01/2019, (Çevrimiçi) <http://inhak.adalet.gov.tr/istatistik/2018/17.pdf>.

³⁷³ Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı, Erişim tarihi: 23/01/2019, (Çevrimiçi) <http://inhak.adalet.gov.tr/istatistik/2018/8.pdf>.

³⁷⁴ Kartal, A., “Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun Söz Konusu Hakkı Korumadaki İşlevleri”, **Terazi Hukuk Dergisi**, S. 100, C. 9, Aralık 2014, s. 48.

aramaktan çekinmeye, potansiyel hak ihlalcilerini de cesaretlendirmeye yöneltecektir. Bu halde de toplumsal dayanışma duygusu zayıflayacaktır³⁷⁵.

2.9.2. Anayasa’da Makul Süre

Daha önce de belirtildiği üzere, makul sürede yargılanma hakkı, adil yargılanma hakkının zımni bir parçası olarak Anayasanın 36. maddesinin güvencesi altında bulunmaktadır. Anayasamızın 141/4. maddesinde de “*Davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevidir*”³⁷⁶ denilmek suretiyle, yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğu ifade edilmiştir.

AYM, norm denetimi yapmış olduğu çeşitli kararlarında davaların mümkün olan süratle sonuçlandırılması ilkesini göz önünde tutarak önüne gelen iptal istemlerini reddetmiştir³⁷⁷. Örneğin, AYM asliye ceza mahkemelerinde yapılan duruşmalarda Cumhuriyet savcısının hazır bulunmayacağı yönündeki hükmü “*Yasama belgelerinden itiraz konusu kuralın, adaletin hızlandırılmak, makul süre içerisinde yargılamaları sonuçlandırmak, Cumhuriyet savcılarının soruşturmaları daha etkin ve süratli bir şekilde yürütebilmelerine imkân sağlamak amacıyla getirildiği anlaşılmaktadır*”³⁷⁸ ifadelerine yer vermek suretiyle iptal etmemiştir. Yine AYM, “*Anayasa'nın 141. maddesiyle yargıya, davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması görevi verilmiş, 142. maddesiyle de, mahkemelerin kuruluşunun, görev ve yetkilerinin, işleyişinin ve yargılama usullerinin yasa ile düzenlenmesi öngörülmüş, usul yasalarının Anayasa'ya uygun olmak koşulu ile düzenlenmesi yasa koyucunun takdirine bırakılmıştır. Yargı denetiminin bir yerde kesilmesi gerektiğinden yasa koyucu kanun yollarını davaların özelliklerine göre düzenleyip kimi kararların kesin olduğunu belirtebilir. Anayasa'da tüm mahkeme kararlarının temyiz edileceğine ilişkin bir hükme yer verilmemiştir. Öğretide de bu yönde bir zorunluluk olduğu kabul edilmemiştir. Anayasa Mahkemesi'nin konuya ilişkin kararları da, kamu yararı gerektirdiğinde ve hukuk devleti kavramı ile*

³⁷⁵ Yücel, “Adli Yargıda “Makul Süre” Felsefesi ve Matematiği”, s. 42.

³⁷⁶Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 24/01/2019, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

³⁷⁷ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 277.

³⁷⁸ AYM, E.: 2011/43, K.: 2012/10, K.T: 19/01/2012, Erişim tarihi: 24/01/2019, (Çevrimiçi) <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/2d295ee8-39b9-4c12-9812-cb2bc8944c53?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>.

*bağdaşmayacak sonuçlara yol açma olasılığının bulunmadığı durumlarda kimi kararlar için kanun yollarına başvurma önlenebileceği yönündedir*³⁷⁹ ifadelerine yer vermek suretiyle, belirli bir miktarın altında kalan taşınır mal ve alacak davalarına yönelik olarak mahkemeler tarafından verilen nihai kararlara karşı kanun yolunun kapalı olmasının mümkün olduğunu belirterek ilgili kanun hükmünün iptali istemini reddetmiştir.

Diğer yandan AYM, normun meydana getirdiği neticeleri değerlendirerek, Danıştay'ın dava dairelerinin vermiş olduğu nihai kararlara karşı, Danıştay'a temyiz isteğiyle başvurma imkânının getirilmesinin yargının davaları süratle neticelendirme göreviyle bağdaşmadığı iddiasını ise haklı bulmamıştır³⁸⁰. AYM bir başka kararındaysa, *"Mahkeme, itiraz konusu kuralın davacıyı ikinci bir dava açmaya zorlayarak mahkemelerin iş yükünü gereksiz şekilde artırdığını, bu nedenle de Anayasa'nın 141. maddesine aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Anayasa'nın 141. maddesinin usul ekonomisini düzenleyen son fıkrasında, "davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması yargının görevidir" denilmektedir. Taraflardan birinin yapmış olduğu bir usul işleminin tamamen veya kısmen düzeltilmesi "ıslah" olarak tanımlanmaktadır. HUMK'nun 84. maddesine göre ıslah, tahkikata tâbi olan davalarda tahkikat bitinceye kadar ve tâbi olmayanlarla mahkemenin sonuna kadar yapılabilir. İtiraz konusu kuralla müddeabihin ıslah suretiyle artırılmasına olanak tanınmaması davaların en az giderle ve olabildiğince hızlı biçimde sonuçlandırılmasına engel olacağından, Anayasa'nın 141. maddesine aykırıdır*³⁸¹ ifadelerine yer vermek suretiyle itiraz konusu kuralın iptaline karar vermiştir.

AYM bireysel başvurularda, norm denetimi yapmayıp, somut olayda makul sürenin aşıp aşılmadığını denetlediğinden, adil yargılanma hakkını düzenleyen 36. maddeyi, özel güvence getiren 141. maddeyle beraber yorumlayarak yargılama

³⁷⁹ AYM, E.: 2004/43, K.: 2008/56, K.T: 07/02/2008, Erişim tarihi: 24/01/2019, (Çevrimiçi) <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/54e15e67-a459-4a89-a59c-98133575ca6a?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>.

³⁸⁰ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 278; AYM, E.: 1991/1, K.: 1991/16, K.T: 21/06/1991, Erişim tarihi: 24/01/2019, (Çevrimiçi) <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/66c116a3-a05b-4792-bb82-83ea96bc5fb5?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>.

³⁸¹ AYM, E.: 1999/1, K.: 1999/33, K.T: 20/07/1999, Erişim tarihi: 24/01/2019, (Çevrimiçi) <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/c9f709ee-3e92-4bb1-8727-63ea16522152?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>

sürecindeki her bir gecikme dönemini değerlendirip, davanın makul bir sürede bitirilip bitirilmediğini karara bağlama imkânına sahiptir. Dava henüz neticelenmemiş olsa bile, eğer makul sürenin ötesinde devletin yetkili organlarının ihmallerinden doğan gecikmeler meydana gelmişse, 36. ve 141. maddeler açısından olayın değerlendirilmesi mümkündür³⁸².

Anayasa Mahkemesi ceza muhakemesinde yargılama süresinin makul olup olmadığını değerlendirirken, sürenin başlangıcı olarak, bir kişiye suç işlediği iddiasının yetkili makamlarca bildirildiği yahut kişinin isnattan ilk olarak etkilendiği arama ve gözaltı gibi bazı tedbirlerin tatbik edildiği anı kabul etmektedir. Bu bağlamda sürenin başlangıcı olarak, suç şüphesiyle ifadenin alındığı tarih kabul edilebileceği gibi, aramanın yapılmış olduğu tarih de kabul edilebilir³⁸³.

Suç isnadının tarihi ile Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruların incelenmesi ile ilgili zaman yönünden yetkisinin başladığı tarihin farklı olması mümkündür. İsnat tarihi, Anayasa Mahkemesinin zaman yönünden yetkisinin başladığı 23/09/2012 tarihinden önce olan fakat bu tarihte yargılaması süren yahut verilen nihai karar henüz kesinleşmemiş olan ceza davalarıyla ilgili olarak, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiğine dair şikâyetler açısından dikkate alınacak süre, 23/09/2012 tarihinden sonra geçen süre değil, suçun isnat edildiği tarihten itibaren geçen süredir. Dolayısıyla, ceza muhakemesinde yargılama süresinin makul olmadığına dair şikâyetlerde, 23/09/2012 tarihinde derdest olmak koşuluyla, suç isnadının gerçekleştiği tarih ile suç isnadına yönelik nihai kararın ilgilisi tarafından

³⁸² İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 279; AYM, Zeki Kaba başvurusunda “...Anayasa Mahkemesi de Anayasa'nın 36.maddesi uyarınca inceleme yaptığı birçok kararında -ilgili hükmü Sözleşme'nin 6. maddesi ve AİHM içtihadı ışığında yorumlamak suretiyle Sözleşme'nin lafzi içeriğinde yer alan ve AİHM içtihadıyla adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil edilen ilke ve haklara, Anayasa'nın 36.maddesi kapsamında yer vermektedir. Somut başvurunun dayanağını oluşturan makul sürede yargılanma hakkı da yukarıda belirtilen ilkeler uyarınca adil yargılanma hakkının kapsamına dâhildir. Ayrıca davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılmasının yargının görevi olduğunu belirten Anayasa'nın 141. maddesinin de - Anayasa'nın bütünselliği ilkesi gereği- makul sürede yargılanma hakkının değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır” diyerek belirtilen hususa vurgu yapmıştır. AYM, Başvuru No: 2014/5486, K.T: 16/03/2015, p. 19, Erişim tarihi: 24/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5486>.

³⁸³ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 281; AYM, Başvuru No: 2014/4147, K.T: 10/06/2015, p. 49, Erişim tarihi: 24/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/4147>; AYM, Başvuru No: 2013/695, K.T: 09/01/2014, p. 35, Erişim tarihi: 24/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/695>.

öğrenildiği tarihe ya da devam eden davalarda Anayasa Mahkemesinin başvuru kararına bağladığı tarihe kadar geçen süre dikkate alınacaktır³⁸⁴.

Anayasa Mahkemesi, medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklarda yargılama süresinin makul olup olmadığını değerlendirirken, sürenin başlangıcını kural olarak, uyuşmazlığı karara bağlayacak yargılama sürecinin işletilmeye başlandığı tarih, diğer bir ifadeyle davanın ikame edildiği tarih olarak kabul etmektedir³⁸⁵. Bununla beraber, kimi özel hallerde girişimin niteliği dikkate alınarak uyuşmazlığın ortaya çıktığı daha önceki bir tarih başlangıç tarihi olarak kabul edilebilmektedir³⁸⁶. Nitekim AYM, “...idari yargıda dava açılabilmesi için öncelikle idari makamlara başvurulmasının zorunlu olduğu durumlar ile idari davaya konu olabilecek bir işlem veya eylemin yapılmasını sağlamak amacıyla idari makamlara yapılan başvurular üzerine açılan davalar bakımından sürenin başlangıcı idareye başvuru tarihi olup, somut başvuru açısından bu tarih, 23/11/2004 tarihidir”³⁸⁷ ifadelerine yer vermiştir.

Medeni hak ve yükümlülüklerle dair uyuşmazlıkları karara bağlayan davalar açısından da, davanın ikame edildiği tarih ile Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruların incelenmesi hususundaki zaman yönünden yetkisinin başladığı tarih farklı olabilecektir³⁸⁸. Bir hak ihlali iddiasının Anayasa Mahkemesinin zaman yönünden yetkisi kapsamına girip girmediği noktasında dikkate edilecek husus, başvuruya konu işlem ya da eylemin meydana geliş tarihi değil, bu işlem yahut eyleme karşı başvuru kanun yollarından sonra verilen kararın kesinleşme tarihidir. Bu doğrultuda 23/09/2012 tarihinden önce açılmış ve bu tarih itibarıyla derdest olan davalarla ilgili olarak yapılan makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını konu alan şikâyetlerde dikkate alınacak süre, belirtilen tarihten sonra geçen süre değil, uyuşmazlığın başlangıç tarihinden itibaren geçen süredir. Dolayısıyla, 23/09/2012 tarihinde derdest olmak koşuluyla uyuşmazlığın başladığı tarihten, sona

³⁸⁴ AYM, Başvuru No: 2013/695, K.T: 09/01/2014, p. 36, Erişim tarihi: 24/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/695>.

³⁸⁵ AYM, Başvuru No: 2012/13, K.T: 02/07/2013, p. 50, Erişim tarihi: 24/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13>.

³⁸⁶ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 281-282.

³⁸⁷ AYM, Başvuru No: 2013/9643, K.T: 17/03/2016, p. 25, Erişim tarihi: 25/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/9643>.

³⁸⁸ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 282.

erdiği veya halen devam ediyorsa Anayasa Mahkemesinin başvuru kararına bağladığı tarihe kadar geçen süre dikkate alınacaktır³⁸⁹.

Anayasa Mahkemesine göre, ceza davalarında sürenin sona erdiği tarih, suç isnadının nihai olarak karara bağlandığı, yargılaması süren davalar açısından ise Anayasa Mahkemesinin makul süre şikâyetiyle ilgili kararını vermiş olduğu tarihtir. AYM, sona eren yargılamalar açısından, Yargıtay'ın cezayı onadığı tarihi, nihai olarak suç isnadının karara bağlandığı tarih olarak görmekte ve dikkate alınan sürenin sonu olarak değerlendirmektedir. Ceza mahkemesinin gereğinden uzun sürmüş olması halinde, derece mahkemesinde dava sürerken de makul süre şikâyeti bağlamında Anayasa Mahkemesine başvuru yapılması mümkündür³⁹⁰.

Anayasa Mahkemesine göre, medeni hak ve yükümlülüklerle ilgili uyuşmazlıklarda sürenin bitiş tarihi, çoğu kez icra aşamasını da içerir biçimde yargılamanın sona erdiği tarihtir. Fakat yargılamanın devam etmesi durumunda, makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasını konu alan şikâyetler açısından başvuru yollarının tüketilmiş olması şartı aranmayacaktır. Bu tip şikâyetler bakımından yargılama faaliyetinin devamı esnasında başvuru yapılabilmesi mümkün olduğundan, değerlendirmeye esas alınacak sürenin bitiş anı, başvurunun karara bağlandığı tarih olacaktır³⁹¹.

Anayasa Mahkemesine göre, davanın karmaşıklığı, yargılamanın kaç dereceli olduğu, tarafların ve ilgili makamların yargılama esnasındaki tutumu ve başvuru davanın süratle bitirilmesindeki menfaatinin niteliği gibi hususlar, bir davanın süresinin makul olup olmadığının tespitinde dikkate alınması gereken kriterlerdir³⁹². Fakat belirtilen kriterlerden hiçbiri makul süre değerlendirmesinde tek başına

³⁸⁹ AYM, Başvuru No: 2012/13, K.T: 02/07/2013, p. 51, Erişim tarihi: 25/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13>.

³⁹⁰ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 282-283; AYM, Başvuru No: 2014/99, K.T: 11/03/2015, p. 40, Erişim tarihi: 25/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/99>; AYM, Başvuru No: 2013/695, K.T: 09/01/2014, p. 35, 38, Erişim tarihi: 25/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/695>; AYM, Başvuru No: 2014/18932, K.T: 08/09/2015, p. 96, 97, Erişim tarihi: 25/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/18932>.

³⁹¹ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 283; AYM, Başvuru No: 2012/13, K.T: 02/07/2013, p. 52, Erişim tarihi: 25/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13>.

³⁹² AYM, Başvuru No: 2012/1198, K.T: 07/11/2013, p. 41, Erişim tarihi: 25/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1198>.

belirleyici değildir. Anayasa Mahkemesine göre, yargılama sürecindeki tüm gecikme periyotlarının ayrı ayrı tespiti ile bu kriterlerin toplam etkisi değerlendirilmek suretiyle, hangi unsurun yargılamanın gecikmesi bakımından daha etkili olduğu saptanmalıdır³⁹³.

Anayasa Mahkemesine göre, yargılamaya intikal eden maddi vakıalar ve ispat araçlarından oluşan dava malzemesinin ya da tatbik edilecek hukuk kurallarının karmaşık olması, yargılama faaliyetinin süresi üzerinde etkili olabilir. Bu sebeple her bir başvuru bakımından sürenin değerlendirilmesi, çoğu zaman hem niteliğe hem niceliğe yönelik bir inceleme yapılmasını gerektirir³⁹⁴. Anayasa Mahkemesi davanın karmaşıklığını değerlendirirken, hukuki olayın çözümündeki güçlük, maddi olayların karmaşıklığı, delillerin toplanılmasında karşılaşılan zorluklar, taraf sayısı, keşif ve bilirkişi incelemesi ve başvuruçunun daha sonra açtığı dava ile mevcut davanın birleşmesi gibi hususları göz önüne almaktadır. Ancak dava karmaşık sayılmazsa ve yargılamanın gecikmesinde başvuruçunun tutum ve davranışlarının önemli ölçüde etkisi yoksa makul süre açısından ihlal kararı verilecektir. Ayrıca yargılamanın karmaşık olması, tek başına söz konusu sürenin makul sayılmasına yetmeyebilir³⁹⁵.

Anayasa Mahkemesi, makul süre değerlendirmesi bakımından başvuruçunun tutumunu da göz önüne almaktadır. Anayasa Mahkemesine göre, tarafların yargılamayı geciktirmeye dair davranışlardan kaçınması ve kendisine tanınmış olan usuli hakları kullanırken dikkat ve özen göstermesi gerekmektedir³⁹⁶.

Anayasa Mahkemesine göre, yetkili makamlara atfedilecek gecikmeler, yargılamanın süratle neticelendirilmesi hususunda gerekli özenin gösterilmemesinden kaynaklanabileceği gibi, yapısal sorunlar ve organizasyon eksikliğinden de ileri gelebilir. Zira Anayasanın 36. maddesi ile Sözleşme'nin 6. maddesi, hukuk sisteminin,

³⁹³ AYM, Başvuru No: 2012/13, K.T: 02/07/2013, p. 46, Erişim tarihi: 25/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13>.

³⁹⁴ AYM, Başvuru No: 2012/13, K.T: 02/07/2013, p. 42, Erişim tarihi: 25/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13>.

³⁹⁵ Inceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 285-286; AYM, Başvuru No: 2014/99, K.T: 11/03/2015, p. 44, Erişim tarihi: 25/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/99>; AYM, Başvuru No: 2014/4147, K.T: 10/06/2015, p. 52, Erişim tarihi: 25/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/4147>.

³⁹⁶ Inceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 286; AYM, Başvuru No: 2012/13, K.T: 02/07/2013, p. 43, Erişim tarihi: 26/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13>.

mahkemelerin davaları makul bir süre içinde karara bağlama yükümlülüğü de dâhil olmak üzere adil yargılama şartlarını yerine getirebilecek şekilde düzenlenmesi sorumluluğunu yüklemektedir³⁹⁷. Anayasa Mahkemesi, bir davanın neticesinin beklenmesi ve celse aralarının uzun tutulması sebebiyle ortaya çıkan olağandışı gecikmeyi makul sürenin aşılmasındaki etkenler olarak değerlendirmektedir³⁹⁸.

Yargılamanın gecikmesinde, mahkemeler dışındaki yetkili makamların görevlerini gereken hızda yapmamaları da etken olabilmektedir³⁹⁹.

Yapısal sorunlardan ötürü de yargılamanın gecikmesi mümkündür. Nitekim AYM bir kararında, yaklaşık on bir yıl sekiz aylık yargılama süresinin yedi yıl dört aylık kısmının kanun yolu incelemesinde geçtiğini ve bunun yapısal bir sorun olduğunu tespit etmiştir⁴⁰⁰.

Yukarıda belirtilen unsurların yanı sıra, değerlendirmeye esas alınan sürenin makul olup olmadığının tespitinde, başvuru için hukuki korumanın bir an önce gerçekleştirilmesindeki yararının ne olduğunun da dikkate alınması gerekmekte olup,

³⁹⁷ AYM, Başvuru No: 2012/13, K.T: 02/07/2013, p. 44, Erişim tarihi: 26/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13>.

³⁹⁸ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 288; AYM, Başvuru No: 2014/3076, K.T: 10/03/2015, p. 25, Erişim tarihi: 26/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/3076>; AYM, Başvuru No: 2014/5347, K.T: 16/03/2016, p. 25, Erişim tarihi: 26/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5347>.

³⁹⁹ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 288; AYM, Hayrettin Ekim başvurusunda “... Gerek İzmir Cumhuriyet Başsavcılığının, gerek posta müdürlüğünün yazılan müzakerelere istenilen zamanda cevap vermemeleri ve ihzaren celplerine karar verilen tanıkların belirlenen tarihte hazır edilememeleri, idari ve yargısal kurumlara affedilmesi gereken kusurlar olup, devletin uyumsuzlukların makul süre içinde nihai olarak sonuçlandırılmasını garanti edecek bir yargı sistemi ve bu amaçla mahkeme kararlarını zamanında ve gereği gibi yerine getirecek adli ve idari mekanizmalar oluşturma yükümlülüğünü yerine getiremediğini göstermektedir” diyerek belirtilen hususa vurgu yapmıştır. AYM, Başvuru No: 2013/3442, K.T: 20/03/2014, p. 45, Erişim tarihi: 26/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/3442>.

⁴⁰⁰ İnceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 290; AYM, Selahattin Akyıl başvurusunda “Başvuruya konu yargılama faaliyeti açısından söz konusu olan yaklaşık on bir yıl sekiz aylık yargılama süresinin yedi yıl dört aylık bölümünün kanun yolu incelemesinde geçtiği nazara alındığında, somut başvuru açısından özellikle değerlendirilmesi gereken yapısal sorunlar ve organizasyon eksikliklerinin yol açtığı gecikmeler AİHM tarafından da müteaddit defalar incelemeye tabi tutulmuştur.... devlet, yargılama sisteminde çözüm bekleyen uyumsuzlukların nicelik itibarıyla artmasına rağmen, yargılama faaliyetinin makul sürede gerçekleştirilebilmesi için gerekli tüm tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu yükümlülük, hukuk sisteminin adil yargılama koşullarını yerine getirebilecek biçimde düzenlenmesi sorumluluğunun bir görünümüdür” diyerek belirtilen hususa vurgu yapmıştır. AYM, Başvuru No: 2012/1198, K.T: 07/11/2013, p. 56, Erişim tarihi: 26/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/1198>.

bu unsur her bir yargılama süresinin makullüğü bakımından ortak bir standart oluşturulmaması tercihini güçlendirmektedir⁴⁰¹.

Son olarak belirtilmesi gerekir ki AYM, makul sürede yargılanma hakkını değerlendirirken, değerlendirme kriterleri arasında yargılamanın kaç dereceli olduğunu da saymaktadır⁴⁰².

2.9.3. Medeni Usul Hukukunda Makul Süre

Hukuk yargılamasında, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile basit, kolay, pratik, sistematik ve problem çözmeye odaklı bir yargılama usulü benimsenmeye çalışılmıştır. Mülga Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nda mevcut olan dört farklı yargılama usulü, yazılı ve basit olmak üzere ikiye indirilmiş, süreler standart hale getirilerek, kural olarak “bir hafta” ve “iki hafta” ile sınırlandırılmıştır. Yargılamanın uzaması nedenlerinden görev ve yetkiye ilişkin hususlar net bir biçimde yeniden düzenlenmiş, yargılamanın uzamasının önemli sebeplerinden olan keşif ve bilirkişi avansının yatırılmaması sorunu peşin gider avansı sistemi ile ortadan kaldırılmış, ön incelemesi safhası ile hâkimin dosyadaki eksiklikleri bir an evvel tamamlaması sağlanmış, ön inceleme celsesinde uyuşmazlık konularının tespitinden sonra hâkimin tarafları sulh ve arabuluculuğa teşvik etme yükümlülüğü getirilmiş ve bu hususlarla birlikte bazı dosyalarda uzun süre sonra karar verilmesinin önüne geçilmiştir. Kimi çekişmesiz yargı işlemlerinin noterlerce yapılmasına olanak tanınmış

⁴⁰¹ AYM, Başvuru No: 2012/13, K.T: 02/07/2013, p. 45, Erişim tarihi: 26/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13>; AYM, Zeki Kaba başvurusunda “...başvurucunun davanın hızla sonuçlandırılmasındaki menfaatinin niteliği çerçevesinde gerek bireylerin ekonomik geleceği gerek çalışma barışı açısından arz ettiği önem dikkate alındığında iş uyuşmazlıklarının ivedilikle çözülmesinde yargı organlarının özel bir itina göstermesi gerekmektedir... Hizmet tespiti davalarının, işçi alacaklarına ilişkin davalarda bekletici mesele yapılması derece mahkemelerinin takdirinde olmakla birlikte uyuşmazlığı makul sürede sonuçlandırmak, yargının ve nihai olarak devletin yükümlülüğünde olup bu hususta başvurucuya atfedilecek bir kusur bulunmamaktadır. Anılan davanın başvuru açısından taşıdığı değer ve başvurucunun davadaki menfaati dikkate alındığında somut başvuru açısından farklı bir karar verilmesini gerektirecek bir yön bulunmadığı ve söz konusu sekiz yıl üç aylık yargılama süresinde makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucuna varılmıştır” diyerek belirtilen hususa vurgu yapmıştır. AYM, Başvuru No: 2014/5486, K.T: 16/03/2015, p. 24, 29, Erişim tarihi: 26/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5486>.

⁴⁰² Inceoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, s. 291; AYM, Başvuru No: 2014/18932, K.T: 08/09/2015, p. 98, Erişim tarihi: 26/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/18932>; AYM, Başvuru No: 2013/3578, K.T: 25/02/2015, p. 53, 56, Erişim tarihi: 26/01/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/3578>.

ve e-imza ile dava açılması sağlanarak mahkemelerde gereksiz yoğunluğun bir nebze de olsa önüne geçilmiştir⁴⁰³.

Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 30. maddesinde “*Hâkim, yargılamanın makul süre içinde ve düzenli bir biçimde yürütülmesini ve gereksiz gider yapılmamasını sağlamakla yükümlüdür*”⁴⁰⁴ hükmüne yer verilerek hâkimin yargılamayı makul bir süre içerisinde bitirme yükümlülüğüne açık bir biçimde vurgu yapılmıştır. Ayrıca son olarak, makul sürede yargılanma hakkı ile usul ekonomisi ve teksif ilkeleri arasında sıkı bir bağ olduğunu tekrar etmekte yarar bulunmaktadır.

2.9.4. İdari Yargıda Makul Süre

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. maddesinde⁴⁰⁵, İdari Yargılama Usulü Kanunu'nda belirli hususlarda hüküm bulunmayan hallerde Hukuk Muhakemeleri Kanunu hükümlerinin tatbik edileceği ifade edilmiştir. Böylece Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun uygulanacağı hallerde, makul sürede yargılanmaya hizmet eden hükümler, idari yargılama bağlamında da devreye girecektir.

Yine 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 20/A maddesinde ivedi yargılama usulü, 20/B maddesinde ise merkezî ve ortak sınavlara ilişkin yargılama usulü düzenlemelerine yer verilmiş ve belirli iş ve işlemlerden doğan uyuşmazlıkların niteliği gereği süratle sonuçlandırılması öngörülmüştür.

2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 14/2. maddesi değiştirilmek suretiyle bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinde havale işlemlerinin hâkim yerine

⁴⁰³ Emine Bayburtlu, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Tutukluluk Süreleri” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dicle Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2013, s. 43.

⁴⁰⁴ Hukuk Muhakemeleri Kanunu (4 Şubat 2011), R.G., 6100/27836, Erişim tarihi: 27/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf>.

⁴⁰⁵ İYUK, Md. 31: “*Bu Kanunda hüküm bulunmayan hususlarda; hâkimin davaya bakmaktan memnuiyeti ve reddi, ehliyet, üçüncü şahısların davaya katılması, davanın ihbarı, tarafların vekilleri, feragat ve kabul, teminat, mukabil dava, bilirkişi, keşif, delillerin tespiti, yargılama giderleri, adli yardım hallerinde ve duruşma sırasında tarafların mahkemenin sükununu ve inzibatını bozacak hareketlerine karşı yapılacak işlemler ile elektronik işlemlerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu hükümleri uygulanır. Ancak, davanın ihbarı Danıştay, mahkeme veya hâkim tarafından resen yapılır. Bilirkişiler, bilirkişilik bölge kurulları tarafından hazırlanan listelerden seçilir ve bilirkişiler hakkında Bilirkişilik Kanunu ve 12/1/2011 tarihli ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun ilgili hükümleri uygulanır*” İdari Yargılama Usulü Kanunu (20 Ocak 1982), R.G., 2577/17580, Erişim tarihi: 27/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2577.pdf>.

ön büro görevlileri tarafından yerine getirilmesi olanaklı hale getirilmiş ve böylece hâkimlerin yargısal faaliyetlere daha çok vakit ayırması hedeflenmiştir⁴⁰⁶.

2575 sayılı Danıştay Kanunu'nun 24. maddesi değiştirilerek, Danıştay'ın ilk derece mahkemesi sıfatıyla gördüğü, ülke çapında uygulanma niteliği bulunmayan düzenleyici işlemler, idare mahkemelerinin görev alanına dâhil edilmiş, böylece yalnızca ülke çapında uygulanacak düzenleyici işlemlere karşı açılacak davaların Danıştay'da görülmesi prensibi getirilmiştir. Böylelikle, Danıştay'ın iş yükünün azaltılması hedeflenmiştir.

2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu Ve Görevleri Hakkında Kanun'un 7. maddesi ile 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 17. maddesinde yapılan değişiklikler ile tek hâkim tarafından bakılacak davaların parasal sınırı 25.000,00 Türk Lirası'na çıkarılarak idare ve vergi mahkemelerinde kurul halinde görülecek dosya sayısının azaltılması suretiyle, yargılamanın hızlandırılması ve Danıştay'ın temyiz merci sıfatıyla bakmış olduğu davaların azaltılması hedeflenmiştir⁴⁰⁷.

2.9.5. Ceza Muhakemesi Kanunu'nda Makul Süreyle Hizmet Eden Düzenlemeler

2.9.5.1. Uzlaştırma

Uzlaştırma kurumunun tüm yönleriyle incelenmesi bu çalışmanın kapsamını aşacağından ötürü bu başlık altında, uzlaştırmanın makul süreyle alakalı kısımları incelenecektir. Uzlaştırma kurumu, Türk Ceza Hukuku'na ilk defa 2005 yılında girmişse de aradan geçen bunca yılda onarıcı adalet sisteminin sağlaması gereken yararları sağlayamamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biriye, uzlaştırmanın bir onarıcı adalet kurumu olarak değil, daha çok yargının iş yükünü azaltmak biçimindeki pratik maksatla sisteme dâhil edilmesidir⁴⁰⁸. 5560 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik öncesinde şüphelinin uzlaşma hükümlerinden faydalanabilmesi için suça dair sorumluluğu kabul etmesi gerektiğinden ötürü şüpheliler uzlaşma kurumunu tercih

⁴⁰⁶ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 229.

⁴⁰⁷ a.e.

⁴⁰⁸ Asuman Aytekin İnceoğlu, Ulaş Karan, "Türkiye'de Ceza Davalarında Uzlaşma Uygulamaları: Hukuki Çerçevenin Değerlendirilmesi", *Onarıcı Adalet, Mağdur-Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa Bakışı*, Ed.: Galma Jahic, Burcu Yeşiladalı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 46.

etmemekteydi. Bir ceza muhakemesi kurumu meydana getirilirken, o kurumun tarihsel gerçekliği ve öncelikleri ile kurumdan beklenen yarar uyumlu değilse, beklenen faydanın elde edilmesi mümkün olmayacaktır⁴⁰⁹.

Uzlaştırma kurumuna yöneltilen en büyük eleştiri, uzlaştırma kapsamına dâhil olan suçlara ilişkindir. Eğer ceza mevzuatı suçun haksızlık olduğu ön kabulüne dayanıyorsa, suçun gerçek karşılığı olarak haksızlığa uğrayan kişilerin zararını telafi maksadı taşınmalıdır⁴¹⁰. Nitekim 24/11/2016 tarih ve 6763 sayılı Kanun ile uzlaştırma kurumunda bazı değişikliklere gidilmiştir. Madde başlığı olarak “uzlaşma” kavramı yerine “uzlaştırma” kavramı tercih edilmiş, etkin pişmanlık hükümlerine yer verilen suçlar için uzlaştırma yoluna gidilemeyeceği ibaresi madde metninden çıkartılmıştır. Yine değişiklikle birlikte hırsızlık, dolandırıcılık ve tehdit suçlarının basit hali uzlaştırma kapsamına dâhil edilmiş, nitelikli halleriyse kapsam dışı bırakılmıştır. Yasa koyucu mağdurun zararının giderilmesini uzlaştırma kurumunun maksatlarından biri olarak düzenlemiş ve zararın giderilmesine yönelik olarak edimin defaten yahut takside bağlanarak yerine getirileceğini belirtmiştir. Mağdurun veya suçtan zarar görenin gerçek ya da özel hukuk tüzel kişisi olması koşuluyla, suça sürüklenen çocuklar bakımından ayrıca, üst sınırı üç yılı geçmeyen hapis veya adli para cezasını gerektiren suçlarda uzlaşma kapsamına alınarak, çocuklar yönünden uzlaştırmanın kapsamı genişletilmiştir.

CMK madde 253/3 uyarınca, uzlaştırma kapsamına giren bir suçun, bu kapsama girmeyen bir başka suçla beraber işlenmiş olması durumunda uzlaşma hükümleri tatbik edilemez. Yine aynı maddede, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı olsa bile, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlarda, uzlaştırma yoluna gidilemeyeceği ifade edilmiştir.

CMK madde 253/4 uyarınca, soruşturma konusu suçun uzlaşmaya tâbi olması ve kamu davası açılması için yeterli şüphenin bulunması durumunda, dosya uzlaştırma bürosuna gönderilir. O halde kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilebilecek

⁴⁰⁹ Yavuz, H.A., “Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu”, **TAAD**, S. 23, Ekim 2015, s. 100.

⁴¹⁰ Yavuz, “Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu”, s. 104.

hallerde uzlaştırma yoluna gidilmemesi gerekecektir. Nitekim bu karar, uyuşmazlığın daha süratle bitirilmesini sağlar.

Yargıtay, uzlaştırmanın esas olarak soruşturma aşamasında yapılması gerektiğini, kovuşturma aşamasında uzlaştırma hükümlerinin tatbik edilmesinin ise istisnai olarak suçun uzlaşma kapsamında olduğunun ilk kez duruşma esnasında anlaşılması durumunda olanaklı olduğunu ifade etmiştir⁴¹¹.

Uzlaştırma ile ilgili işlemlerin uzamaması maksadıyla, uzlaştırma ile alakalı kimi işlemler belirli sürelerle tâbi tutulmuştur. Nitekim CMK madde 253/4 gereğince şüpheli, mağdur yahut suçtan zarar gören, kendisine uzlaşma teklifinde bulunulmasından itibaren üç gün içinde kararını bildirmediği takdirde, teklifi reddetmiş sayılır. CMK madde 253/12 uyarınca ise, uzlaştırmacı, dosya içerisindeki belgelerin birer örneği kendisine verildikten itibaren en geç otuz gün içinde uzlaştırma işlemlerini sonuçlandırır, uzlaştırma bürosu bu süreyi en çok yirmi gün daha uzatabilir.

Uzlaştırma kurumunun ve bu kurum hakkında yapılan ve yukarıda da değinilen yasal değişikliklerin amaçlarından bir tanesinin de yargının iş yükünü azaltmak ve bu bağlamda da yargılamaların makul süre içerisinde bitirilmesini sağlamak olduğu açıktır. Uzlaştırma kapsamına giren suçların genişletilmesi, bu doğrultuda en çok işlenen suçların uzlaştırma kapsamına dâhil edilmesi gerekmektedir. Ancak uzlaştırma kurumunun faydalarının yanı sıra, amacından sapması halinde bir pazarlığa dönme tehlikesinin ve ceza yargılamasının bireyler üzerindeki etkisini azaltma riskinin olduğu da unutulmamalıdır⁴¹².

2.9.5.2. Soruşturma Yapılmasına Yer Olmadığına Dair Karar

Soruşturma yapılmasına yer olmadığına dair karar, 25/08/2017 tarihinde çıkarılmış olan 694 sayılı KHK'nın 145. maddesi ile ceza muhakemesi hukukuna dâhil olan ve CMK madde 158/6'da⁴¹³ düzenlenmiş olan bir kurumdur. Kanunda soruşturma

⁴¹¹ Yargıtay CGK., 2012/6-1142 E., 2013/17 K., K.T: 22/01/2013, Erişim tarihi: 29/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kazanci.com>.

⁴¹² Özbek, V.Ö., "Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Kurumunun 6763 Sayılı Kanun Hükümleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi", **Ceza Hukuku Dergisi**, S. 32, C. 11, Aralık 2016, s. 14, 24.

⁴¹³ CMK, Md. 158/6: "İhbar ve şikâyet konusu fiilin suç oluşturmadığının herhangi bir araştırma yapılmasını gerektirmeksizin açıkça anlaşılması veya ihbar ve şikâyetin soyut ve genel nitelikte olması durumunda soruşturma yapılmasına yer olmadığına karar verilir. Bu durumda şikâyet edilen kişiye şüpheli sıfatı verilemez. Soruşturma yapılmasına yer olmadığına dair karar, varsa ihbarda bulunana veya şikâyetçiye bildirilir ve bu karara karşı 173 üncü maddedeki usule göre itiraz edilebilir. İtirazın kabulü hâlinde Cumhuriyet başsavcılığı soruşturma işlemlerini başlatır. Bu fıkra uyarınca yapılan

yapılmasına yer olmadığına dair karar verilebilmesi için iki kıstas öngörülmüştür. Birincisi, ihbar ve şikâyet konusu fiilin suç oluşturmadığının keşif, ifade alma vb. herhangi bir araştırma yapılması gerekmeksizin açıkça anlaşılması halidir. İkincisiyse, ihbar ve şikâyetin soyut ve genel nitelikte olması, somut bir eylem isnat edilmemesi halidir.

Ceza muhakemesi hukukuna yeni getirilmiş olan bu kurumla, Cumhuriyet savcılarının iş yoğunluğunun azaltılmasının ve dosyaların daha süratli şekilde sonuçlandırılmasının amaçlandığı açıktır. Ayrıca soruşturma yapılmasına yer olmadığına dair kararda kişiye şüpheli sıfatı verilmediğinden ötürü, bu kurum, kişinin lekelenme hakkının çiğnenmesini engellemesi bakımından da önem arz etmektedir. Fakat soruşturma yapılmasına yer olmadığına dair kararın belirtilen faydalarının yanı sıra, Cumhuriyet savcılarının ihbar ve şikâyetler doğrultusunda gerekli olan araştırmaları yapmaması riskini taşıdığı da unutulmamalıdır.

2.9.5.3. Kovuşturmaya Yer Olmadığına Dair Karar

Kovuşturmaya yer olmadığına dair karar, CMK madde 172’de düzenlenmiş olan bir ceza muhakemesi kurumudur. CMK madde 172/1 uyarınca, Cumhuriyet savcısı, soruşturma evresi sonunda, kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak delil elde edilememesi ya da kovuşturma olanağının bulunmaması durumlarında kovuşturmaya yer olmadığına karar verir. Kural olarak ceza muhakemesi hukukunda CMK madde 170 doğrultusunda kovuşturma mecburiyeti ilkesi geçerlidir fakat istisnai olarak bu ilkeyi, maslahata uygunluk ilkesine yakınlaştıran bir kurum olarak kovuşturmaya yer olmadığı kararının verilebilmesi düzenlenmiştir⁴¹⁴.

Cumhuriyet savcısının elinde bulunan deliller, kamu davası açılması için yeterli şüphe oluşturmuyorsa, kovuşturmaya yer olmadığı kararı verilecektir. Suçlara ilişkin delilleri değerlendirme, tartışma ve suçu nitelemenin, yargılamayı yapacak mahkemenin görevi olduğu ve CMK madde 170 uyarınca savcının iddianame

işlemler ve verilen kararlar, bunlara mahsus bir sisteme kaydedilir. Bu kayıtlar, ancak Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme tarafından görülebilir” Ceza Muhakemesi Kanunu (17 Aralık 2004), R.G., 5271/25673, Erişim tarihi: 30/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>.

⁴¹⁴ Bahri Öztürk v.d., *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, s. 150; Veli Özer Özbek v.d., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2016, s. 78.

düzenlemesi için gerekli ve zorunlu şart olarak suçun işlendiği hususunda yeterli delil değil, yeterli şüphe bulunması gerektiği kabul edilmektedir⁴¹⁵.

Uzlaşmanın, ön ödemenin yerine getirilmesi, ölüm yahut af gibi muhakeme şartlarının gerçekleşmediği ya da gerçekleşmeyeceği hallerde de kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilir.

Ayrıca CMK madde 171/1 uyarınca, cezayı kaldıran şahsi sebep olarak etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanmasını gerektiren koşulların yahut şahsi cezasızlık sebebinin varlığı durumunda, Cumhuriyet savcısı kovuşturmaya yer olmadığı kararı verebilir.

CMK madde 172/2 uyarınca, kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verildikten sonra kamu davasının açılması için yeterli şüphe oluşturacak yeni delil elde edilmedikçe ve bu hususta sulh ceza hâkimliğince bir karar verilmedikçe, aynı fiilden ötürü kamu davası açılmaz.

CMK madde 172/3 uyarınca, kovuşturmaya yer olmadığına dair kararın etkin soruşturma yapılmadan verildiğinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmesi ya da bu karar aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılan başvuru hakkında dostane çözüm yahut tek taraflı deklarasyon neticesinde düşme kararı verilmesi üzerine, kararın kesinleşmesinden itibaren üç ay içinde talep edilmesi durumunda yeniden soruşturma açılır. Sözü edilen hüküm, AİHS'nin 13. maddesinde düzenlenen etkili başvuru hakkıyla yakından ilişkilidir.

Yine CMK madde 172/1 uyarınca, kovuşturmaya yer olmadığına dair karar, suçtan zarar gören ile önceden ifadesi alınmış ya da sorguya çekilmiş şüpheliye bildirilir ve kararda itiraz hakkı, süresi ve merci gösterilir. CMK madde 173/1 uyarınca, suçtan zarar görenin, kovuşturmaya yer olmadığına dair kararın kendisine tebliğ edildiği tarihten itibaren on beş gün içerisinde, bu kararı veren Cumhuriyet savcısının yargı çevresinde görev yaptığı ağır ceza mahkemesinin bulunduğu yerdeki sulh ceza hâkimliğine itiraz hakkı bulunmaktadır. Kanunda 2014 yılında yapılan değişiklik öncesinde kovuşturmaya yer olmadığına dair karara karşı ağır ceza mahkemesine itiraz hakkı bulunmaktayken, ağır ceza mahkemelerinin iş yükünün

⁴¹⁵ Yargıtay 4. CD., 2007/8603 E., 2007/9977 K., K.T: 27/11/2007, Erişim tarihi: 30/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kazanci.com>.

azaltılması amacıyla 2014 yılında itiraz merci, kovuşturmaya yer olmadığına dair kararı veren Cumhuriyet savcısının yargı çevresinde görev yaptığı ağır ceza mahkemesinin bulunduğu yerdeki sulh ceza hâkimliği olmuştur.

CMK madde 173 uyarınca, sulh ceza hâkimliği kamu davasının açılması için yeterli nedenler bulunmadığı kanaatine varırsa, istemi gerekçeli olarak reddeder. İtirazın reddedilmesi durumunda, kamu davasının açılması sorunu bir yargı kararı ile çözümlenmiş olduğundan CMK madde 172 doğrultusunda artık yeni deliller ortaya çıkmadan ve sulh ceza hâkimliği tarafından bu hal değerlendirilip, kamu davasının açılmasına karar verilmeden savcının iddianame düzenlenmesi mümkün olmayacaktır⁴¹⁶. Eğer sulh ceza hâkimliği, kamu davasının açılması için yeterli nedenlerin bulunduğu kanaatine varır ve itirazın kabulüne karar verirse, Cumhuriyet savcısı iddianame düzenleyerek mahkemeye sunar. Fakat Cumhuriyet savcısı iddianame düzenledikten sonra dava sırasında kendi görüşü uyarınca mütalaa vermekte serbesttir ve iddianame düzenlemek zorunda olsa da sanığın beraatını isteyebilir⁴¹⁷. Ayrıca CMK madde 173/5 uyarınca, Cumhuriyet savcısının kamu davasının açılmaması hususunda takdir yetkisini kullandığı durumlarda itiraz yoluna başvurulamayacağı belirtilmesi gereklidir.

Ceza mahkemelerinin ağır iş yükünün hafifletilerek yargılamanın hızlandırılması için önerilen çözüm yollarından birisi de kamu davasının mecburiliği ilkesinin, yumuşatılarak, istisnai bir biçimde de olsa, Anglo-Amerikan hukuk sistemi kaynaklı olan maslahata uygunluk ilkesine geçişin sağlanması olarak kabul edilmektedir⁴¹⁸. Olağan yargılamayı kısaltma yahut basitleştirme maksadıyla kolluğa yahut savcılık makamına, muhakemeyi sonlandırıcı ek yetkiler tanınması bağlamında, maslahata uygunluğa dayalı düzenlemeler aracılığıyla, savcı tarafından kovuşturmaya yer olmadığına dair karar verilmesi yargılamanın hızlandırılmasına ve makul sürede yargılanma hakkının sağlanmasına yardımcı olacaktır. Soruşturma aşamasının etkili bir biçimde yürütülmesiyle, kovuşturma aşamasına intikal eden dosya sayısı ve yargılama makamlarının iş yükü hafifleyeceğinden dolayı yargılama hızlanacaktır.

⁴¹⁶ Nur Centel, Hamide Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s. 541; Öztürk v.d., *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 709; Özbek v.d., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 593.

⁴¹⁷ Centel / Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 541.

⁴¹⁸ Töngür, A.R., "Metrukiyete Uğramış Bir Kurum: Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi", **Fasikül Hukuk Dergisi**, S. 67, C. 7, Haziran 2015, s. 9.

Gerçekten kovuşturmayaya yer olmayan dosyalar bile, savcılarının delil değerlendirme görevini mahkemeye bırakmaları ve karar vermektan çekinmeleri sebebiyle, yüklenen suçun sanık tarafından işlendiğinin sabit olmamasından ötürü beraat kararı verilebileceğii soruşturma aşamasında anlaşılabilen vakıaların dahi kovuşturulması, mahkemelerin iş yükünü artırmaktadır. Bunun yerine soruşturma aşamasının etkili bir biçimde yürütülmesi ve özellikle savcının yeterli şüphe oluşturacak delile ulaşamaması halinde kovuşturmayaya yer olmadığı kararının verilmesi gerekmektedir⁴¹⁹.

2.9.5.4. Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi

Ceza kovuşturmasını gerektirebilecek bir olayın gerçekleşmiş olmasına karşın, Cumhuriyet savcısı, failin kişiliğini dikkate alarak, ceza davasının açılıp açılmamasında kamu yararının bulunup bulunmadığını değerlendirip, kamu davasının açılmasının ertelenmesine karar verebilir⁴²⁰.

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi, CMK madde 171/2 ve devamında⁴²¹ düzenlenmiş bir ceza muhakemesi kurumudur.

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kurumu da kovuşturma aşamasına intikal eden dosya sayısının ve yargılama makamlarının iş yükünün azalmasına katkı sağlayacağından yargılamayı hızlandırıp, yargılamanın makul süre içerisinde bitirilmesine hizmet etmektedir. Ancak belirtilmesi gerekir ki uygulamada Cumhuriyet

⁴¹⁹ Çırak, “Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi”, s. 101.

⁴²⁰ Özbek v.d., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 586; Centel / Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 510.

⁴²¹ CMK, Md. 171/2-3-4-5: “(2) 253 üncü maddenin on dokuzuncu fıkrası hükümleri saklı kalmak üzere, Cumhuriyet savcısı, soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete bağlı olup, üst sınırı bir yıl veya daha az süreli hapis cezasını gerektiren suçlardan dolayı, yeterli şüphelinin varlığına rağmen, kamu davasının açılmasının beş yıl süreyle ertelenmesine karar verebilir. Suçtan zarar gören, bu karara 173 üncü madde hükümlerine göre itiraz edebilir. (3) Kamu davasının açılmasının ertelenmesine karar verilebilmesi için, uzlaşmaya ilişkin hükümler saklı kalmak üzere; a) Şüphelinin daha önce kasıtlı bir suçtan dolayı hapis cezası ile mahkûm olmamış bulunması, b) Yapılan soruşturmanın, kamu davası açılmasının ertelenmesi halinde şüphelinin suç işlemekten çekineceğii kanaatini vermesi, c) Kamu davası açılmasının ertelenmesinin, şüpheli ve toplum açısından kamu davası açılmasından daha yararlı olması, d) Suçun işlenmesiyle mağdurun veya kamunun uğradığı zararın, aynen iade, suçtan önceki hale getirme veya tazmin suretiyle tamamen giderilmesi, koşullarının birlikte gerçekleşmesi gerekir. (4) Ertelene süresi içinde kasıtlı bir suç işlenmediğii takdirde, kovuşturmayaya yer olmadığına karar verilir. Ertelene süresi içinde kasıtlı bir suç işlenmesi halinde kamu davası açılır. Ertelene süresince zamanaşımı işlemez. (5) Kamu davasının açılmasının ertelenmesine ilişkin kararlar, bunlara mahsus bir sisteme kaydedilir. Bu kayıtlar, ancak bir soruşturma veya kovuşturmayla bağlantılı olarak Cumhuriyet savcısı, hâkim veya mahkeme tarafından istenmesi halinde, bu maddede belirtilen amaç için kullanılabilir.” Ceza Muhakemesi Kanunu (17 Aralık 2004), R.G., 5271/25673, Erişim tarihi: 31/01/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>.

savcıları tarafından, kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı çok fazla verilmemektedir.

Kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararının, suça dair delillerin kaybolmasına, cezanın özel ve genel maksatlarını yerine getirmemesine sebep olabileceği ve yargılama sonunda beraat edebilecek bir fail hakkında kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı verildiğinde, masumiyet karinesinin ihlal edileceği gerekçeleriyle kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararının olumsuz bir düzenleme olduğunu savunan görüşlerde bulunmaktadır⁴²².

2.9.5.5. Kesintisizlik İlkesi

Yargılamanın devamlılığını sağlamak maksadıyla, hâkim tarafından iddianamenin kabul kararının okunmasıyla açılan duruşma, kural olarak ara verilmeden hüküm verinceye dek sürer. Kesintisizlik ilkesi uyarınca, yargılama sürecinin tek oturumda bitirilmesi lazımdır. Fakat bu ilkeye CMK madde 190/1’de bir istisna getirilmek suretiyle, zorunlu durumlarda davanın makul süre içerisinde neticelendirilmesini olanaklı kılacak surette duruşmaya ara verilebileceği düzenlenmiştir. Mecburi bir sebep olmadıkça, duruşmaya ara verilmeden kesintisiz bir biçimde devam edilmesi gereklidir⁴²³.

Duruşmanın kesintisiz yapılması, hiçbir surette duruşmaya ara verilmemesi anlamına gelmez. Fakat ara vermenin çok uzun sürmemesi, birkaç saat ya da ertesi güne bırakma biçiminde olması gerekir⁴²⁴.

Sanığın kaçak olması, davetiye ile çağrılan bir tanığın duruşmaya gelmemesi, sanığın bir müdafî seçeceğini belirtmesi, sanığa gönderilmiş olan duruşma celpnamesinin bildiri ile duruşma tarihi arasında kanunda öngörülenden daha az bir süre olması, zorunlu müdafî duruşmada hazır olmaması ve ek savunmaya ihtiyaç duyulması gibi hallerde duruşmaya ara verilmesi gerekmektedir. Lakin istisnai olarak duruşmaya ara verilmesi gereken bu hallerde de duruşma tarihinin kısa tutulması

⁴²² Töngür, “Metrukiyete Uğramış Bir Kurum: Kamu Davasının Açılmasının Ertelenmesi”, s. 10.

⁴²³ Feridun Yenisey, Ayşe Nuhoglu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, s. 479.

⁴²⁴ Öztürk v.d., *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 725; Özbek v.d., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 670.

lazımdır. Zorunluluk durumunda, duruşmaya, davanın makul süre içerisinde neticelendirilmesini olumsuz etkileyecek uzunlukta ara verilemez⁴²⁵.

Ayrıca CMK madde 190/2 uyarınca, 176. maddede belirlenen süreye⁴²⁶ uyulmaması halinde duruşmaya ara verilmesini istemeye hakkı olduğunun sanığa hatırlatılması gerekmektedir.

Uygulamada ceza mahkemelerinin yoğun iş yükü sebebiyle duruşma tarihleri çoğu zaman aylar sonrasına ertelenmektedir. Hal böyle olunca da, davaya bakan hâkimin dosyaya olan hâkimiyeti azalabilmekte yahut yerine yeni bir hâkim gelebilmekte ve onunda dosyaya hâkimiyeti belirli bir süre gerektirdiğinden yargılama uzayabilmektedir. Ayrıca mahkemenin ihtiyaç duyduğu bir konuda bir kuruma yazdığı müzekkerenin cevabının, bilirkişiye başvurduğu hallerde bilirkişi raporlarının ve mahkemelere yazılan talimat cevaplarının⁴²⁷ aylar sonra gelmesi sebebiyle duruşmanın ertelenmesi gibi hususlar da yargılamanın gecikmesine neden olmaktadır.

2.9.5.6. İddianamenin Okunması Prensibinin Son Bulması

CMK madde 191/1 uyarınca, mahkeme başkanı ya da hâkim, duruşmanın başladığını, iddianamenin kabulü kararını okuyarak açıklamaktadır. 6763 sayılı Kanunun 29. maddesiyle, CMK madde 191/3-b’de değişiklik yapılarak iddianamenin tümünün okunması prensibine son verilmiştir. CMK madde 191/3-b uyarınca, “İddianame veya iddianame yerine geçen belgede yer alan suçlamanın dayanağını

⁴²⁵ Cumhuriyet Şahin, Neslihan Göktürk, *Ceza Muhakemesi Hukuku II*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014, s. 110.

⁴²⁶ Çağrı kağıdı ile ulaştırılan iddianamenin sanığa tebliği ile duruşma tarihi arasında en az bir hafta süre bulunması gerekmektedir. Madde metninde bulunan 176. maddedeki süre ile kastedilen bu süredir.

⁴²⁷ AYM, Mehmet Fatih Özdemir başvurusunda “...On iki sanığın yargılandığı davanın duruşma tutanaklarının incelenmesinden, uzun süre, sanıkların savunmalarının alınabilmesi için farklı mahkemelere yazılan talimat cevaplarının ve savunması alınamayan sanıklar hakkında çıkarılan yakalama emrinin yerine getirilmesinin beklenildiği anlaşılmıştır. Ayrıca, duruşma günlerinin dolu olması nedeniyle Mahkemece uzun aralıklarla duruşmalar yapıldığı ve birçok duruşmada dosyanın incelemeye alındığı belirlenmiştir... 4/12/2004 tarih ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun öngördüğü yargılama usullerine tabi mahkemeler nezdindeki yargılamaların makul sürede tamamlanmadığı yönündeki iddialar daha önce bireysel başvuru konusu yapılmış ve Anayasa Mahkemesi tarafından makul sürede yargılanma hakkının ihlal edildiği yönünde kararlar verilmiştir... Başvuruya konu davada yer alan kişi sayısı ve davanın mahiyeti nedeniyle icrası gereken usul işlemlerinin niteliği başvuruya konu yargılamanın karmaşık olduğunu ortaya koymakla birlikte, davaya bütün olarak bakıldığında, somut başvuru açısından farklı bir karar verilmesini gerektirecek bir yön bulunmadığı ve söz konusu yaklaşık sekiz yıllık yargılama sürecinde makul olmayan bir gecikmenin olduğu sonucuna varılmıştır” diyerek belirtilen hususa vurgu yapmıştır. AYM, Başvuru No: 2013/1607, K.T: 17/11/2014, p. 23, 24, 25, Erişim tarihi: 01/02/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/1607>.

*oluşturan eylemler ve deliller ile suçlamanın hukuki nitelendirmesi anlatılır*⁴²⁸
düzenlenmesine yer verilmiştir.

Yukarıda belirtilen bu değişiklik makul sürede yargılanma hakkı bakımından olumlu bir gelişmedir. Zira özellikle kapsamlı iddianamelerde, iddianamenin tamamının okunması çok uzun zaman alabilmekteydi.

2.9.5.7. Sanığın Yokluğunda Duruşma Yapılması

CMK madde 191 uyarınca, duruşmanın başlaması için sanığın duruşmada hazır olması lazımdır. Ayrıca CMK madde 193 uyarınca, sanığın duruşmada hazır olması bir muhakeme şartı olarak tespit edilmiştir. Ancak belirtilmesi gerekir ki sanığın duruşmada hazır bulunması kural olsa da, bu kuralın istisnaları da mevcuttur. Söz konusu istisnalardan bazıları sanığın duruşmada bulunmamasına imkân tanırken, bazıları da sanığın bulunmamasını ve fakat müdafî yahut temsilcisinin bulunmasını yeterli bulmaktadır⁴²⁹.

CMK madde 196/2 uyarınca, sanık, alt sınırı beş yıl ve daha fazla hapis cezasını gerektiren suçlar hariç olmak üzere, istinabe yoluyla sorguya çekilebilir. Sanığın yurt dışında olduğu hallerde de istinabe suretiyle sorgusu yapılabilir. Fakat bu halde, alt sınırı beş yıl ve daha fazla hapis cezasını gerektiren suçlarda da istinabe yoluyla sanığın sorgusunun yapılması mümkündür. Yurt dışında istinabe ile sorgunun yapılabilmesi için uluslararası sözleşmeler uyarınca söz konusu devletten adli yardım talep edilir⁴³⁰.

CMK madde 195 gereğince ise, suç, yalnız ya da birlikte adli para cezasını yahut müsadereyi gerektirmekteyse, sanık gelmese dahi duruşma yapılabilir. Ancak bu gibi durumlarda sanığa gönderilecek davetiyede gelmese de duruşmanın yapılacağını yazılması gerekir. İstisnalardan bir diğeryse, CMK madde 193/2'de düzenlenmiştir. Sözü edilen madde hükmü gereğince, sanık hakkında toplanan deliller

⁴²⁸ Ceza Muhakemesi Kanunu (17 Aralık 2004), R.G., 5271/25673, Erişim tarihi: 01/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>.

⁴²⁹ Çırak, "Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi", s. 107.

⁴³⁰ Yener Ünver, Hakan Hakeri, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017, s. 554; Centel / Zafer, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 714; Yenisey / Nuhoglu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, s. 751.

uyarınca mahkûmiyet dışında bir karar verilmesi gerektiği kanısına varılır ise, sanığın sorgusu yapılmamış olsa dahi dava yokluğunda bitirilebilir.

CMK madde 247/3 uyarınca, kaçak⁴³¹ sanık hakkında kovuşturma yapılabilmesi mümkündür ve fakat daha önce sorgusu yapılmamış ise, kaçak sanık hakkında mahkûmiyet kararı verilemez.

Yine CMK madde 196/1 uyarınca, mahkemece sorgusu yapılmış olan sanık ya da bu hususta sanık tarafından yetkili kılınması halinde müdafî talep ederse, mahkeme sanığı duruşmada hazır bulunmaktan bağışık tutabilir.

CMK madde 194/2 gereğince, sanık savuşur yahut ara vermeyi izleyen oturuma gelmezse, önceden sorguya çekilmiş olması ve artık hazır bulunmasına mahkeme tarafından lüzum görülmemesi halinde, dava sanığın yokluğunda sonlandırılabilir.

Sanığın duruşmada hazır bulunması kuralı, hakkaniyete uygun yargılanma hakkının bir parçası ise de, bu kurala kanunla yukarıda belirtilen istisnaların getirilmesi suretiyle, bazı hallerde sanığın yokluğunda duruşma yapılabilmesi yargılamanın gecikmesine engel teşkil edip, makul sürede yargılanma hakkına katkı sağlamaktadır.

2.9.5.8. Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS)

Adalet Bakanlığınca UYAP projesine bağlı olarak kurulan, Sesli ve Görüntülü Bilişim Sistemi (SEGBİS), adliyelerde ve ceza infaz kurumlarında 2013 yılından bu yana kullanılmaktadır. Bu yöntemle mahkeme duruşma salonlarına kurulan donanım ve yazılım modülü yardımıyla duruşmaların kayıt altına alınması, mahkemeler arası canlı iletişim ve veri yedekleme gerçekleşmektedir⁴³².

Adalet Bakanlığı SEGBİS ile ilgili genelgede, sistemle AİHS'nin 5/3. maddesinde belirtilen "makul sürede hâkim önüne çıkarılma" ve 6/1. maddesinde belirtilen "kendisine yöneltilen suçlamalar konusunda karar verecek olan mahkeme önünde makul sürede yargılanma" ilkeleri doğrultusunda insan hakları ihlallerinin

⁴³¹ CMK, Md. 247/1: "Hakkındaki soruşturmanın veya kovuşturmanın sonuçsuz kalmasını sağlamak amacıyla yurt içinde saklanan veya yabancı ülkede bulunan ve bu nedenle Cumhuriyet savcısı veya mahkeme tarafından kendisine ulaşılamayan kişiye kaçak denir." Ceza Muhakemesi Kanunu (17 Aralık 2004), R.G., 5271/25673, Erişim tarihi: 02/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>.

⁴³² Acar, S., Gürsoy, H., "Türkiye Mahkemelerinde Sesli Görüntülü Kayıt ve Video Konferans Sistemi Uygulamasına Geçiş: Ceza Mahkemeleri Örneği", **Ankara Barosu Dergisi**, S. 4, 2012, s. 124.

önleneceğinin ve bu bağlamda ülkemizin maddi ve manevi tazminata mahkûm edilmesinin önüne geçileceğinin düşünüldüğünü ifade etmiştir⁴³³.

CMK madde 196/4 uyarınca, hâkim veya mahkemenin zorunlu gördüğü hallerde, aynı anda görüntülü ve sesli iletişim tekniğinin kullanılması suretiyle yurt içinde olan sanığın sorgusunun yapılabileceği ya da duruşmalara katılmasına karar verilebileceği belirtilmiştir. Aynı kanunun 94/2. maddesindeyse, “*Yakalanan kişi, en geç yirmi dört saat içinde yetkili hâkim veya mahkeme önüne çıkarılmıyorsa, aynı süre içinde yakalandığı yer adliyesinde, mevcut değil ise en yakın adliyede kurulu sesli ve görüntülü iletişim sisteminin kullanılması suretiyle yetkili hâkim veya mahkeme tarafından bu kişinin sorgusu yapılır veya ifadesi alınır*”⁴³⁴ hükmüne yer verilmek suretiyle SEGBİS yönteminin uygulanabileceği bir duruma atıf yapılmıştır.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda, SEGBİS yönteminin makul sürede yargılanma hakkı bakımından olumlu bir düzenleme olduğu açıktır. Ancak bu sistem kullanılırken sanığın savunma hakkının kısıtlanmamasına da ayrıca özen gösterilmesi gerekmektedir.

⁴³³ Adalet Bakanlığı, 14/12/2011 tarihli ve 150 numaralı SEGBİS genelgesi, Erişim tarihi: 03/02/2019, (Çevrimiçi) http://www.adalet.gov.tr/duyurular/genelgeler/genelge_pdf/segbis.pdf.

⁴³⁴ Ceza Muhakemesi Kanunu (17 Aralık 2004), R.G., 5271/25673, Erişim tarihi: 03/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>.

BÖLÜM III

GECİKME SORUNU VE TÜRK HUKUKUNDA YARGILAMANIN HIZLANDIRILMASI VE İŞ YÜKÜNÜN AZALTILMASINA DAİR DÜZENLEMELER

3.1. GECİKME SORUNU

3.1.1. Genel Olarak

Yargılamanın gecikmesi durumunda adaletin güvenilirliği ve etkinliği riske atılmış olacaktır. Kişiler medeni hak ve yükümlülükleri ile kendilerine isnat edilen suçlamaların akıbeti hususunda uzun süren bir belirsizlik içinde kalacaklardır. Bundan ötürü, adaletin etkinliğinin ve güvenilirliğinin sağlanması ve insan hakları ihlallerinin engellenebilmesi bakımından davaların makul süre içerisinde sonlandırılması çok önemlidir. Nitekim AIHM, Sözleşme'nin, sözleşmeciler devletlere yargı sistemlerini makul sürede yargılanma hakkının gereksinimlerine cevap verebilecek biçimde dizayn etme şeklinde pozitif bir yükümlülük yüklediğini ifade etmektedir⁴³⁵.

AIHS'nin 1, 6 ve 13. maddelerinden kaynaklanır biçimde Taraf Devletlere üç farklı yükümlülük yüklendiği anlaşılmaktadır. İlki, henüz yargılamada makul süre koşulu ihlal edilmemişken, sürenin uzamasını engelleyecek tedbirleri almaktır. İkincisi, mevcut durum çerçevesinde uzun sürmüş olan ve halende devam eden davaları süratlendirmek için gerekli tedbirleri almaktır. Son yükümlülükse, yargılama süreci son bulan ve makul süre koşulunu ihlal edecek biçimde uzun sürmüş davaların, makul sürede yargılanma hakkını ihlal etmesi sebebiyle meydana getirdiği zararı telafi etmektir⁴³⁶.

Ülkemizde yargıdaki gecikmenin ne ölçüde problem olduğu hususunda adalet istatistikleri analizi dışında yapılmış kapsamlı bir araştırma sayısı ikiye

⁴³⁵ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 111.

⁴³⁶ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 111-112.

geçmemektedir. Sadece yıllık adalet sektöründeki tüketici sayısının takriben 30 milyon kadar olduğu (2012 yılı itibariyle) dikkate alındığında, sistemdeki problemlerin ve yetersizliklerin yargıya güven ve saygıyı önemli derecede etkileyeceği kuşkusuzdur⁴³⁷.

Yargılamanın gecikmesinde birazdan bahsedeceğimiz üzere pek çok husus rol oynamaktadır. Yargılamadaki gecikme probleminin çözülmesi için sistemdeki aktörlerde bilinç yaratılması önem arz etmektedir. Zira yargılamadaki gecikme probleminin çözülmesi için sistemdeki tüm aktörlerin (hâkimler, savcılar, avukatlar, mahkeme ve savcılık personelleri, bilirkişiler, yargılamanın tarafları vb.) aktif desteğinin olması gerekmektedir⁴³⁸.

3.2.2. Gecikme Sebepleri

3.2.2.1. Hâkimlerden ve Savcılardan Kaynaklanan Sebepler

Hâkim, yargılamanın hızlı bir şekilde neticelendirilmesi için gerekli yetkilere sahip olduğundan ve yargılamanın işleyişinde inisiyatif kendisinde bulunduğundan, yargılamanın hızlı yürütülmesinden de sorumlu olacaktır⁴³⁹.

Hâkimin yargılamayı hızlandırabilmesi için öncelikle taşıyabileceği bir yükü üstlenmesi, sonrasında ise davanın ilk açıldığı tarihten itibaren dosyaya hâkim olması, yersiz talepleri reddetmesi ve lüzumsuz delilleri toplamaması gerekmektedir⁴⁴⁰. Ayrıca hâkimin yargılama usul kurallarını da dikkate almak kaydıyla, yargılamayı mümkün olan en az celsede bitirmesi gerekmektedir.

Yargılamaların gecikmesinde hâkimlerden kaynaklı sebepler olsa da, hâkimlerin gecikmeden tek başlarına sorumlu olduğu söylenemez. Zira hâkim tarafından duruşmada kurulan ara kararın gereğinin mahkeme personeli tarafından zamanında yerine getirilmemesi, kamu ve özel kurumlara yazılan müzekkerelere vaktinde cevap verilmemesi yahut eksik cevap verilmesi, hâkimin birden fazla mahkemede yetkili kılınması, hâkimin yoğun iş yükü, bilirkişinin dosyayı vaktinde mahkemeye ibraz etmemesi yahut raporun yetersiz olması bağlamında ek rapor

⁴³⁷ Yücel, “Adli Yargıda “Makul Süre” Felsefesi ve Matematiği”, s. 42.

⁴³⁸ a.e.

⁴³⁹ Çırak, “Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi”, s. 76.

⁴⁴⁰ Şanal Görgün, *Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Hâkim, Taraf ve Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, İzmir, İzmir Barosu Yayınları, 2000, s. 174-175.

tanziminin gerekmesi, yargılamanın taraflarının ve avukatların üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirmemesi vb. hususlar da hâkimler tarafından yargılamanın makul süre içerisinde sonuçlandırılmamasına yol açmaktadır.

Hâkim ve adli personel sayısının artırılması suretiyle yoğun iş yükünün azaltılması, hâkimlerin uzmanlaşmasının sağlanması ve hâkimlerin nitelikli meslek öncesi ve meslek içi eğitime tabi tutulmaları yargılamadaki gecikme probleminde hâkimlerden kaynaklanan sebepleri asgari seviyeye indirebilecektir.

Soruşturma aşamasında makul süre şartının etkili ve yeterli soruşturma yapma ilkesi ile birlikte değerlendirilmesinde fayda bulunmaktadır⁴⁴¹. Etkili bir soruşturma yapılmadan ve kamu davasını açmak için gerekli olan yeterli şüpheye ulaşmayı sağlayacak delillere ulaşılmadan kovuşturma aşamasına geçilmesi, bu aşamayı delil toplama aşamasına çevirmekte ve bu hal kovuşturma aşamasının uzamasına ve makul süre içinde yargılama hakkının ihlaline sebep olmaktadır⁴⁴². Esasen iddianamenin iadesi kurumuyla da eksiksiz ve tam bir soruşturma neticesinde, dava açmaya yeterli bir delil mevcutsa davanın açılması, yargılama esnasında delil toplama ile vakit kaybedilmemesi ve tek celsede yargılamanın sonlandırılması hedeflenmiştir⁴⁴³.

Yargılamaların gecikmesinde savcılardan kaynaklı sebepler olsa da, savcıların da tıpkı hâkimler gibi gecikmeden tek başlarına sorumlu olduğu söylenemez. Zira savcı tarafından kamu ve özel kurumlara yazılan müzekkerelere vaktinde cevap verilmemesi yahut eksik cevap verilmesi, savcının yoğun iş yükü, adli kolluğun savcı

⁴⁴¹ Aydın Boşgelmez, *Bir Adli Organ Olarak Savcılık Sempozyumu*, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006, s. 241.

⁴⁴² Elmas, B., “Yargıtay Kararları Işığında İddianamenin İadesi”, *TAAD*, S. 28, Ekim 2016, s. 208.

⁴⁴³ Aydın, M., “İddianamenin Unsurları ve İadesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, S. 1-2, C. 10, 2006, s. 367; Yargıtay bu husus ile ilgili bir kararında “Şüphelinin savunması, otobüs yolcularının beyanları, trafik kazası tespit tutanağı, soruşturma evresinde yapılan keşfe binaen hazırlanan 30.05.2014 tarihli bilirkişi raporu, İstanbul Adli Tıp Kurumu Trafik İhtisas Dairesinin 21.04.2015 tarihli raporu hep birlikte değerlendirildiğinde; meydana gelen trafik kazasından dolayı şüpheli S.'ın kusurunun bulunmamasına rağmen kusurluluğun takdirinin mahkemeye ait olduğundan bahisle düzenlenen Ceyhan Cumhuriyet Başsavcılığına ait 17.06.2015 tarihli ve 2014/1153 soruşturma, 2015/1557 esas, 2015/126 Sayılı iddianamenin “Yeni Türk Ceza Adalet Sisteminde benimsenen ve yukarıda açıklanan prensiplere aykırı olduğu, anılan iddianamenin, şüpheli hakkında dava açmaya yeterli şüphe bulunmaması sebebiyle 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 170 ve 174. maddeleri gereğince iadesine dair Ceyhan 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 02.07.2015 tarihli ve 2015/61 Sayılı iddianame değerlendirme kararının usul ve yasaya uygun olduğu anlaşılmalı, iddianamenin iadesi kararına yönelik itirazın reddi yerine yazılı şekilde kabulüne ve iade kararının kaldırılmasına dair Ceyhan 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 22.07.2015 tarihli ve 2015/336 değişik iş sayılı kararında isabet görülmemiş olup...” ifadelerine yer vermiştir. Yargıtay 12. CD., 2015/15916 E., 2016/765 K., K.T: 20/01/2016, Erişim tarihi: 06/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kazanci.com>.

tarafından verilen talimatları eksik yerine getirmesi ve adli kolluğun savcıya vakıayı tüm hatlarıyla ve eksiksiz bir biçimde anlatamamasından ötürü savcının gerekli talimatları verememesi, soruşturma aşamasında savcılık tarafından görevlendirilen bilirkişinin dosyayı vaktinde ibraz etmemesi yahut raporun yetersiz olması bağlamında ek rapor tanziminin gerekmesi vb. hususlar da savcılar tarafından etkili ve yeterli soruşturma yapılamamasına, bu da yargılamanın makul süre içerisinde bitirilememesine yol açmaktadır.

Savcı ve adli personel sayısının artırılması suretiyle yoğun iş yükünün azaltılması, adli kolluğun uzmanlaşmasının sağlanması ve savcılarının nitelikli meslek öncesi ve meslek içi eğitime tabi tutulmaları yargılamadaki gecikme probleminde savcılardan kaynaklanan sebepleri asgari seviyeye indirebilecektir.

3.2.2.2. Hâkimlerin ve Savcılarının Tayin ve Terfi Durumları

Hâkimlerin ve Cumhuriyet savcılarının tayin ve terfilerine dair düzenlemeler de davaların makul süre içerisinde sonlandırılmamasının sebeplerinden birisidir. Ayrıca hâkimlerin sık yetki değişikliklerinin de davaların makul süre içerisinde bitirilememesi sebeplerinden birisi olduğu söylenebilir.

Hâkimler ve Cumhuriyet Savcıları Hakkında Uygulanacak Atama ve Nakil Yönetmeliği uyarınca, hâkimlerin ve Cumhuriyet savcılarının görev yapacakları bölgeler beşe ayrılmış ve hizmet süreleri bölgelere göre farklı şekilde düzenlenmiştir⁴⁴⁴.

Özellikle görev süresinin kısa olduğu beşinci, dördüncü ve üçüncü bölgelerde her iki yahut üç yılda bir mahkemelerin hâkimi değişmekte ve kısa dönemde sürekli değişen hâkimler sebebiyle dosyalar en baştan ele alınmakta, incelenmekte, önceki hâkim tarafından yapılan iş ve işlemler yeterli görülmeyip tekrar aynı işlemler

⁴⁴⁴ Hâkimler ve Cumhuriyet Savcıları Hakkında Uygulanacak Atama ve Nakil Yönetmeliği, Md. 3: “*Bu Yönetmelikteki istisnai hükümler dışında, en az hizmet süresi beşinci bölgede iki, dördüncü bölgede üç, üçüncü bölgede üç, ikinci bölgede beş, birinci bölgede yedi yıldır.*” Hâkimler ve Cumhuriyet Savcıları Hakkında Uygulanacak Atama ve Nakil Yönetmeliği (19 Şubat 1988), R.G., 19730, Erişim tarihi: 06/02/2019, (Çevrimiçi)
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.8063&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=hakimler%20ve%20cumhuriyet>.

yapılmakta ve bu gibi sebeplerin meydana getirdiği kısır döngü ile yargılama süresi uzamaktadır⁴⁴⁵.

Sözü edilen sorunla mücadele adına ülkenin herhangi bir yerinde göreve başlayan hâkimlerin devamlı tayin edilmeksizin görevlerine devam etmelerini sağlayabilecek farklı alternatifler ve cezbedici uygulamalar geliştirilmeli ve yetkilendirme sisteminde de devamlılık sağlanmalıdır. Hâkimlerin ilk göreve başladıkları yerde ve mahkemede görevlerini sürdürmeleri hâkimlerin bütün dosyalara daha hâkim olmasına, nasılsa tayinim çıkacak düşüncesiyle yaklaşılmamasına sebep olacak ve yargılamanın sürecini önemli derecede kısaltacaktır⁴⁴⁶. Tayin ile ilgili bahsedilen bu hususlar Cumhuriyet savcılarını için de geçerlidir.

Hâkimlerin ve Cumhuriyet savcılarının terfileri bakımından Hâkim ve Savcıların Derece Yükselmesi Esaslarına İlişkin İlke Kararı dikkate alınır⁴⁴⁷. Hâkim ve Savcıların Derece Yükselmesi Esaslarına İlişkin İlke Kararı'nın 8, 9 ve 10. maddelerinde, bu maddelerde belirtilmiş sayıdaki dosyayı bitirmiş olmaları koşuluyla, hâkimlerin ve Cumhuriyet savcılarının A defterinde, B defterinde ve C defterinde yükseltilmelerine HSK tarafından karar verilebileceği düzenlenmiştir. Hâkimlerin ve Cumhuriyet savcılarının yükseltilmeleri için belirli sayıda dosyanın karara bağlanmış olması koşulu, yargılamanın hızlanması ve dosyaların gereksiz yere sürüncemede

⁴⁴⁵ Sabiha Elif Altaş, "Ceza Davalarının Uzun Sürmesinde Rol Oynayan Etmenler" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 28; AYM, Tevfik Yıldırım başvurusunda "*Başvuruya konu ilk derece mahkemesi önündeki davaya dört farklı hâkimin baktığı görülmüştür. Hâkimlerin görevlerinin sık aralıklarla değiştirilmesi nedeniyle farklı hâkimlerin aynı dosyayı tekrar incelemek zorunda kalmalarının, yargılama sürecini uzattığı göz önünde tutulmalıdır.*" diyerek belirtilen hususa vurgu yapmıştır. AYM, Başvuru No: 2013/4701, K.T: 23/01/2014, p. 65, Erişim tarihi: 07/02/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/4701>.

⁴⁴⁶ Altaş, "Ceza Davalarının Uzun Sürmesinde Rol Oynayan Etmenler", s. 28.

⁴⁴⁷ Hâkim ve Savcıların Derece Yükselmesi Esaslarına İlişkin İlke Kararı, Md. 6: "*Hâkim ve savcılarını; a) Ahlakî gidişleri, b) Meslekî bilgi ve anlayışları, c) Gayret ve çalışkanlıkları, d) Gördükleri işlerin birikmesine sebep olup olmadıkları, e) Çıkardıkları işlerin miktar ve mahiyetleri, f) Göreve bağlılıkları ve devamları, g) Üst merciler ve müfettişlerce haklarında düzenlenen performans değerlendirme ve geliştirme formları, hâl kâğıtları ve sicil fişleri, h) Kanun yolu incelemesinden geçen işlerine ilişkin düzenlenen kanun yolu değerlendirme formları, i) Örnek karar ve mütalaaları ve varsa meslekî eser ve yazuları ile genel sicil durumları, göz önünde bulundurularak yükselmeye layık olup olmadıklarına karar verilir.*" Hâkim ve Savcıların Derece Yükselmesi Esaslarına İlişkin İlke Kararı (5 Nisan 2017), Karar No: 675/1, Erişim tarihi: 07/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/2ea8a077-ba65-49c5-88cd-75dd042a8517.pdf>.

kalmasını engellemesi açısından olumludur. Ancak hâkimlerin ve Cumhuriyet savcılarının terfi endişesiyle, henüz delillerin tam olarak toplanmadığı ve usuli eksikliklerin olduğu karar aşamasında olmayan dosyalara dahi karar vermeleri yahut henüz terfi döneminde olmadıklarından bazı dosyaların kararlarını terfi dönemine tabi oldukları döneme kadar vermemeleri yargılamanın sağlıklı işlemesine ve makul sürede yargılanma hakkına engel teşkil etmektedir.

Her bölgede geçerli olmak üzere hâkimlerin görevli oldukları mahkemeler, her tayin dönemi sonrasında herhangi bir kıstas olmaksızın değiştirilebilmektedir. Böylece bir hâkim ceza mahkemesine bakarken hukuk mahkemesinde görevli kılınabilmektedir. Bu halde, tıpkı tayinden kaynaklanan durumda olduğu gibi, yargılamaların gecikmesine ve ayrıca hâkimlerin kazanımlarının yok olmasına sebep olan olumsuz bir uygulamadır. Ayrıca hâkimlerin baktıkları mahkemelerin sık sık değiştirilmesi hâkimlerin belirli bir alanda uzmanlaşmasını da engellemektedir⁴⁴⁸. Bahsedildiği şekilde hâkimlerin sık sık yetkilerinin değiştirilmesi de, hâkimlerin, yetkili kılındıkları mahkemenin yargılama usulü ile dosyalarına adapte olması belirli bir zaman alacağından, makul sürede yargılanma hakkı bakımından olumsuz bir durumdur.

3.2.2.3. Avukatlardan Kaynaklanan Sebepler

Avukatlar da taraf vekili sıfatları olması nedeniyle, Avukatlık Kanunu madde 1 ve 2 ve Meslek Kuralları madde 22⁴⁴⁹ uyarınca ve dürüstlük yükümlülüğü gereğince davanın sürüncemede kalmaması ve bu bağlamda davanın makul süre içerisinde bitirilmesi için gerekli her şeyi yapmakla yükümlüdür. Avukatların aksi yöndeki davranışları belirtilen yükümlülüklerini ihlal etmiş oldukları anlamına gelecektir⁴⁵⁰.

Uygulamada avukatların davayı yavaşlatması, davanın başlangıcında yahut yürütülmesi esnasında usuli işlemlerle alakalı olarak gerçekleşebilmektedir. Avukatın tecrübesiz yahut az bilgili olması, usul kurallarını kötü niyetli kullanması ve meslek

⁴⁴⁸ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 244.

⁴⁴⁹ Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları Md. 22: “Avukat savunma için zorunlu olmadıkça davanın uzaması sonucuna varacak isteklerden kaçınır.” Türkiye Barolar Birliği Meslek Kuralları (26 Ocak 1971), Erişim tarihi: 07/02/2019, (Çevrimiçi) http://d.barobirlik.org.tr/mevzuat/avukata_ozel/meslek_kurallari/tbb_meslek_kurallari.pdf.

⁴⁵⁰ Zabunoğlu, *Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, s. 318.

ahlakının zayıf olması gibi hususlar yargılamaların hızlı bir biçimde sonuçlanmasına engel teşkil etmektedir⁴⁵¹.

Avukatın interneti etkili bir şekilde kullanabilmesi, ara kararları vaktinde yerine getirmesi ve dayandığı yazılı delillerin tamamını karşı tarafa da tebliğ ettirmesi yargılamanın süratlenmesinde etkili olabilmektedir⁴⁵².

Yukarıda da anlatıldığı üzere yargılamaların makul sürede bitirilmesi açısından yargılamaların önemli bir süjesi olan avukatların da mesleklerinin kendilerine yüklediği yükümlülük bağlamında davaların makul süre içerisinde sonlandırabilmesi için gerekli gayreti göstermeleri, yargılamayı uzatacak gereksiz taleplerde bulunmamaları gerekmektedir.

3.2.2.4. Mahkemelerin İş Yükünün Fazla Olması

Ülkemizde makul sürede yargılanma hakkı hususunda yaşanan problemlerin en büyük nedenlerinden birisi de mahkemelerdeki yoğun iş yüküdür. Adliyelerde hâkim ve savcı başına düşen iş sayısı olağan seviyenin çok üzerindedir. Avrupa ülkelerinde bir hâkime düşen dosya sayısı 200 civarında olmasına karşın, ülkemizde bu sayısı ortalama 1200'dür. Bu rakam büyükşehirlerde 3000'lere kadar çıkabilmektedir⁴⁵³.

Mahkemelerdeki dava sayısı sürekli artış göstermektedir. Durumun ciddiyetini anlamak için son on yılda meydana gelen artışa bakmak yeterlidir. 2000 yılında, hukuk mahkemelerine gelen toplam dosya sayısı 850.908 iken, 2011 yılında bu rakam 1.873,774'e yükselmiş bulunmaktadır. Mahkemelere gelen dava sayısındaki artış, Yargıtay'a giden dosya sayısını da etkilemektedir. Nitekim 2001 yılında Yargıtay'da toplam dosya sayısı 296.826 iken, 2010 yılında toplam dosya sayısı 524.909'a kadar çıkmıştır⁴⁵⁴.

2008 senesinde yapılmış olan bir araştırmada, ortalama olarak İstanbul adliyelerindeki günlük duruşma sayıları tespit edilmiştir. Bu araştırmanın neticesine

⁴⁵¹ Meral Sungurtekin Özkan, *Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, İzmir, İzmir Barosu Yayınları, 2000, s. 146-147.

⁴⁵² Görgün, *Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Hâkim, Taraf ve Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, s. 175.

⁴⁵³ Ali Okusal, *Tam Bağımsız Yargı ve Tek Celsede Adalet*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2010, s. 59.

⁴⁵⁴ Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, s. 289; İstatistikler için bkz. Erişim tarihi: 08/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.adliscil.adalet.gov.tr>.

göre; mahkemelerin % 25'inde günde ortalama 23 adet, % 25'inde 28 adet, % 25'inde 37 adet duruşma yapıldığı, kalan mahkemelerde ise günde ortalama 37'den fazla duruşma yapıldığı tespit edilmiştir.⁴⁵⁵. Yapılan bu araştırma neticesinde ortaya çıkan sonuçlar, mahkemelerdeki yoğun iş yükünü bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Mahkemelerde aşırı iş yoğunluğunun devam etmesi, bir süre sonra, oluşturulan yargısal altyapının yetersiz duruma gelmesine ve sonrasında tekrar yapısal sorunlara sebep olacak ve bu şekilde oluşan kısır döngü tekrar tekrar masraflı ve uzun sürecek yapısal çözümler oluşturma zorunluluğunu doğuracaktır.⁴⁵⁶.

Mahkemelerdeki yoğun iş yükünün azaltılması için son yıllarda olduğu gibi hâkim sayısının arttırılması gerekmektedir. Zira böylelikle hâkim başına düşen dosya sayısı azalacak, hâkimler dosyalara daha fazla vakit ayırıp daha sağlıklı karar verebilecek ve iyi hazırlanmış oldukları dosyaları makul süre içerisinde karara bağlayabileceklerdir. Ancak hâkim sayısının yanında, zabıt kâtibi gibi diğer adliye personelinin sayısının da arttırılması önem arz etmektedir.

Adliyelerdeki iş yükünün hafiflemesini dolaylı olarak sağlayacak bir diğer çözüm, alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının desteklenmesidir.⁴⁵⁷. Mahkemelere taşınan uyuşmazlıkların önemli bir kısmı belki de tarafların arasında çözülebilecek mahiyette olmasına karşın, toplum olarak uzlaşma kültürüne sahip olmadığımız için yargıya intikal ettirilmektedir. Oysa uyuşmazlıklar mahkemeye götürülmeden taraflar arasında çözüme kavuşturulduğunda dava açıldığında harcanacak zaman ve para kaybı engellenmiş olacaktır.⁴⁵⁸. Ayrıca bu doğrultudaki gayretler toplumsal barış açısından da oldukça önemlidir.⁴⁵⁹. Küçük uyuşmazlıkların adli problem durumuna gelmeden çözülmesinin sağlanması sayesinde, yargının iş yükü önemli derecede azalacak⁴⁶⁰,

⁴⁵⁵ Seda Kalem, Galma Jahic, İdil Elveriş, *Adliye Gözlemleri; İstanbul Mahkemeleri: Fiziksel Koşullar, Duruşmalar ve Gecikmeler*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 13, Erişim tarihi: 08/02/2019, (Çevrimiçi)

<http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/03/10/adliye%20gozlemleri.pdf>.

⁴⁵⁶ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 126.

⁴⁵⁷ Aktepe Artık, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, s. 290.

⁴⁵⁸ Gülgün Ildır, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003, s. 26.

⁴⁵⁹ Okusal, *Tam Bağımsız Yargı ve Tek Celsede Adalet*, s. 64.

⁴⁶⁰ Melis Taşpolat Tuğsavul, *Türk Hukukunda Arabuluculuk*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2012, s. 69.

uyuşmazlıkların etkin çözümü sağlanacaktır⁴⁶¹. Daha sonra ayrı bir başlık altında bahsedeceğimiz üzere, Türk hukukunda alternatif uyuşmazlık çözüm yolları bağlamında atılmış olumlu adımlar bulunmaktadır.

3.2.2.5. Tebligat Uygulamasından Kaynaklanan Sebepler

Hukuk alanında çok mühim bir yere sahip olan ve kişiler üzerinde ciddi hak kaybına sahip olma potansiyeli sebebiyle sıkı şekil koşullarına tabi kılınan tebligat uygulamasındaki eksiklikler de yargılamaların gecikmesine sebep olan önemli nedenlerden birisidir. Uygulayıcıların esasında detaylı olarak düzenlenmiş tebligat mevzuatında belirtilen şekil koşullarına riayet etmemesi, tebligatı geçersiz hale getirmektedir. Böylelikle de hem mahkemelerin iş sayısı artmakta (tebligatın geçerliliği hususunda ortaya çıkan ihtilaflar sebebiyle) hem de yargılama esnasındaki eksik/hatalı tebligat uygulamaları işlemin tekrar yapılmasını mecbur kılmaktadır. Eksikliğin temyiz aşamasında fark edilmesiye, dosyanın yeniden mahalline gönderilmesi sonucunu doğurmakta ve bütün bu hususlarda yargılamanın geç bitirilmesine yol açmaktadır⁴⁶².

Tebligata ilişkin problemler mevzuattaki eksiklikler, adres sistemi ve özellikle insan faktörü gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ülkemizde konut ve işyerlerinin adresleri devamlı değişmekte; cadde, sokak isimleri, kapı numaraları değiştirilmesi sisteme kayıtlı olan adreslerin bile karıştırılmasına, bulunamamasına neden olmaktadır. Bundan ötürü bu değişikliklerin yapılması sınırlandırılmalı ve değişiklik durumunda eski isimleri de belirtilmelidir⁴⁶³.

4829 sayılı kanun gerekçesinde tebligat prosedürümüzün yargılama süresini uzattığı ifade edilmiştir⁴⁶⁴. Tebligat prosedürünün ve bu anlamda sürecin hızlandırılması için CMK ile önemli bir değişiklik yapılmıştır. 1412 sayılı CMUK madde 34'de tebligat işlerinin Cumhuriyet Savcılığı tarafından yapılacağı

⁴⁶¹ Ali Yeşilirmak, *Türkiye'de Ticari Hayatın ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesi İçin Uyuşmazlıkların Etkin Çözümünde Doğrudan Görüşme, Arabuluculuk, Hakem-Bilirkişilik ve Tahkim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, İstanbul, On İki Levha Yayınları, 2011, s. 6.

⁴⁶² Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 260.

⁴⁶³ Kurt Konca, N., "Türk Hukukunda Tebligata İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri", **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 114, 2014, s. 243-244.

⁴⁶⁴ "Türk yargı sistemiyle ilgili en önemli şikayetlerden biri de yargının yavaş işlemesidir... Yargılamanın hızlanması ve adaletin gerçekleşmesi şartlarından biri ve belki de en önemlisi tebligat müessesesinin tam ve hızlı çalışmasıdır." Erişim tarihi: 09/02/2019, (Çevrimiçi) <https://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-0533.pdf>.

belirtmişken, CMK madde 36 ile mahkeme başkanı yahut hâkimin her türlü tebligatı yapacağı düzenlemesi getirilmiştir. Bu düzenleme ile bürokrasinin önüne geçilmiş ve sürecin hızlanması bağlamında bir adım atılmıştır⁴⁶⁵.

Tebliğat prosedüründe insan faktörü ile ilgili problemler tebligatı çıkaran merci, tebligat görevlisi, tebligatın muhatabı ya da tebligatın yapılmasını talep edenden kaynaklanmaktadır. Örneğin, tebligatı çıkaran merci tarafından adres değişikliğini bildiren tarafların yeni adreslerinin sistemde değiştirilmemesi veya tebligat görevlisi tarafından tebligat mazbatasının yanlış yahut eksik bir biçimde düzenlenmesi ya da tebligatın muhatabının, adresini gerçeğe aykırı şekilde bildirmesi yahut adres bilgilerini güncellememesi veya tebligat yapılmasını talep edenin, muhatabın ve kendisinin adresini hiç bildirmemesi yahut eksik veya yanlış bildirmesi gibi nedenler tebligatların doğru ve vaktinde yapılmamasına sebep olmaktadır⁴⁶⁶.

Bilgi teknolojileri alanında yaşanan gelişmelerin Tebligat Kanunu'na yansıtılması ve PTT bünyesinde salt adli tebligatlarla ilgili özel bir birimin kurulması tebligat prosedüründen kaynaklanan problemlerin azaltılması açısından faydalı olacaktır⁴⁶⁷. Daha sonra ayrı bir başlık altında bahsedeceğimiz üzere, 7201 sayılı Tebligat Kanunu uyarınca bazı gerçek ve tüzel kişiler için tebligatın elektronik yolla yapılmasının zorunlu hale getirilmesi, hem zaman hem de masraf yönünden tasarruf sağlayacaktır.

3.2.2.6. Teknik Sebepler

Adliyelerin fiziki koşulları hakkında halk arasındaki genel kanıyı ortaya koymak için halk arasında sıklıkla kullanılan “mahkemelerde süründürmek” deyişi tek başına yeterlidir. Adliyeler “mahkeme duvarı” gibi yüzü olduğu düşünülen asık suratlı insanların bulunduğu, soğuk, dar koridorlardan meydana gelen, kalabalıkta güçlükle ulaşılabilen duruşma salonlarının olduğu binalar olarak görülmektedir⁴⁶⁸.

Sulhi Dönmezer 1972 yılında yazdığı bir makalesinde, “*Çağdaş sevk ve idare esaslarına taban tabana zıt köhne binalar içinde çalışan bir idari mekanizmanın*

⁴⁶⁵ Altaş, “Ceza Davalarının Uzun Sürmesinde Rol Oynayan Etmenler”, s. 96-97.

⁴⁶⁶ Kurt Konca, “Türk Hukukunda Tebligata İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, s. 252-258.

⁴⁶⁷ Süha Tanrıver, *Hukuk Yargısının Temel Sorunları ve Bu Bağlamda Alınması Gereken Temel Önlemler, Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi Belgesi Gölgesinde Yargı Reformu Sempozyumu*, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, s. 212.

⁴⁶⁸ Çırak, “Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi”, s. 68.

yardımı altında çaba gösteren hâkimin etkin ve süratli bir adaleti yerine getirebilmesi bir hayaldir."⁴⁶⁹ ifadelerine yer vermiştir. Bu makalenin yazılmış olduğu yıldan bu yana il merkezlerinde yer alan adliyelerin fiziki koşullarında olumlu değişiklikler söz konusu olsa da özellikle küçük ilçelerde yer alan adliyelerin fiziki koşullarında kayda değer bir gelişme olmamıştır. Duruşmaların açıklığı kuralına karşın hâkimin, tarafların ve avukatların ancak sığabildiği küçüklükteki duruşma salonlarına, duruşmaları takip etmek isteyen kişiler girememektedir. Özellikle küçük adliyelerde yeterli duruşma salonu olmadığından ötürü hukuk ve ceza mahkemeleri aynı salonu, nöbetleşerek kullandığı için duruşmalara yeterli vakit ayıramamakta yahut vakit darlığından dolayı duruşmalar ertelenmektedir⁴⁷⁰.

Adliye kalemî, mahkemelerin büro hizmetlerinin yapıldığı ve bünyesinde zabıt kâtibî, mübaşir ve yazı işleri müdürlerinin istihdam edildiği bir birimdir. Bu birimlerde yazışma, dosyalama ve tebligat gibi yargısal olmayan ancak düzen ve ispat bakımından oldukça mühim faaliyetler yerine getirilmektedir. Adliye personelinin nitelik ve nicelik bakımından yeterli seviyede olması yargılamanın düzgün ve hızlı işlemesi yönünden önem teşkil etmektedir. Uygulamada kalem personeliğine atanan kişilerin hukuk bilgisinden yoksun olmaları büyük problemler meydana getirmektedir. Nitekim Adalet Bakanlığı Memur Sınav, Atama ve Nakil Yönetmeliği'nin 6. maddesi, zabıt kâtibî ve mübaşir ataması için özel koşul olarak en az lise veya dengi okul mezunu olmayı yeterli görmektedir. Yargılama aşamasında önemli bir yere sahip olan kalem personelinin, bu meslek grubu için özel eğitim veren Adalet Meslek Yüksekokulu mezunları arasından istihdam edilmesi ve mesleki eğitime tabi tutulmaları uygulamada kalem personeli sebebiyle yaşanan gecikmeleri önemli ölçüde azaltacaktır⁴⁷¹.

Yargılamada gecikmeye sebep olan bir diğer husus ise, hâkimlerin yargısal faaliyet kapsamında olmayan pek çok işle ilgilenmesidir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin tavsiye kararında, hâkimlerin yargı dışı görevlerinin diğer kişi ya da mercilere verilmek suretiyle hâkimlerin bu tür görevlerinin çoğalmasının önüne geçilmesinin ve kademeli olarak bu görevlerin sayısının azaltılmasının gerektiği ifade

⁴⁶⁹ Dönmezer, S., "Ceza Adaletinde Reform İlkeleri", **İÜHFİM**, S. 1-4, C. 37, 1972, s. 14.

⁴⁷⁰ Çırak, "Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi", s. 68.

⁴⁷¹ Çırak, "Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi", s. 68-69.

edilmiştir⁴⁷². Yargı dışı bu görevlerin⁴⁷³ hâkimler dışındaki kişi veya kurumlara havale edilmesi, yargılamaların hızlanmasını sağlayacaktır. Ayrıca çalışmaları halen süren hâkim ve savcı yardımcılığı kurumunun ihdas edilmesi de hâkim ve savcılarının iş yükünün azaltılmasına ve bu bağlamda yargılamanın hızlanmasına yardımcı olacaktır⁴⁷⁴.

3.2.2.7. Bilirkişilerden ve Adli Tıp Kurumu'ndan Kaynaklanan Sebepler

Bilirkişi, kendisine tevdi edilen dosyadaki incelemesini belirli bir süre içerisinde tamamlayarak, raporunu kendisini atayan mercie sunmak zorundadır. Bazı hallerde işin niteliği uyarınca, bilirkişinin incelemeyi hemen yaparak görüşünü rapor şeklinde sunması da olanaklıdır⁴⁷⁵.

Mahkemelerde yargılamaların gecikme sebeplerinden bir tanesi de, bilirkişilerin raporlarını mahkemelere geç sunmalarıdır⁴⁷⁶. Bu sebepten ötürü uygulamada, bilirkişilere tekit müzekkereleri yazılarak ya da bilirkişiler, kalemden aratılarak raporların ivedilikle sunulması istenilmektedir.

⁴⁷² Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Mahkemelerin Aşırı İş Yükünü Önleyici ve Azaltıcı Tedbirler Hakkında Üye Devletlere Yönelik R (86) 12 Sayılı Tavsiye Kararı (16 Eylül 1986). Erişim tarihi: 10/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/5b75f431-26a2-4d73-be74-b64e51bb68b1.pdf>.

⁴⁷³ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin tavsiye kararında çeşitli ülkelerde, bu ülkelerin kendine has özellikleri dikkate alınmak suretiyle hâkimlerden alınabilecek yargı dışı görevler şöyle sıralanmıştır: “Evlilik merasimi, Aile mallarına ilişkin anlaşmaların tesisi, Evlenme yasaklarını yayınlama, Eşlerden birini diğerini temsile yetkilendirme: rıza vermesi engellenen eşin rızasını ikame, Soyadı değiştirme – ad değiştirme, Babalık davası, Hukuki ehliyetten yoksun olanların mallarının idaresi, Hukuki ehliyetini kaybetmiş erişkinler ile kayıp kişiler için bir kanuni temsilcinin tayini, Tüzel kişilerce malların iktisabına onay verme, Ticaret erbabına ait muhasebe defterlerinin denetimi, Ticaret sicilleri: tacirler, şirketler, ticari markalar, motorlu araçlar, gemi, tekne ve uçaklar, Ticari faaliyet lisanslarını verme, Anayasada öngörülenler dışında seçim ve referandumlarda adli müdahale, Bir hâkimi başkan olarak tayin etme veya komitenin tarafsızlığını güçlendirmek için komitelerin üyeliğine getirme, Vergi ve gümrük rüsumu tahsili, Mahkeme masraflarının tahsili, Noter görevi yürütme, Ölenlerin gayrimenkulleri ile ilgili tedbirler, Medeni hal belgeleri ve siciller, Tapu sicili (malların devri ile taşınmaz malların vergilerinin devrine ait kayıtların denetimi), Kanunun öngördüğü durumlarda hakem tayini.” Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Mahkemelerin Aşırı İş Yükünü Önleyici ve Azaltıcı Tedbirler Hakkında Üye Devletlere Yönelik R (86) 12 Sayılı Tavsiye Kararı (16 Eylül 1986). Erişim tarihi: 10/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/5b75f431-26a2-4d73-be74-b64e51bb68b1.pdf>.

⁴⁷⁴ Hâkimler ve Savcılar Kurulu 2019 Yılı Performans Programı, Kasım 2018, s. 88. Erişim tarihi: 10/02/2019, (Çevrimiçi) <https://hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/6c4a4380-c06f-4b81-8bdb-66da85352037.pdf>.

⁴⁷⁵ Yaprak Öntan, “Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, s. 163.

⁴⁷⁶ Hasan Köroğlu, *Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2001, s. 72.

24/11/2016 tarihinde yürürlüğe giren 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu ile bilirkişilik müessesesi ile ilgili önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bilirkişilik Kanunu'nun gerekçesinde, “İyi işleyen bir bilirkişilik kurumu, yargı sisteminin etkin ve hızlı işleyişinde belirleyici olmakta, aksi durum sadece yargılamaların uzaması sonucunu doğurmakla kalmayıp adalet beklentisi içinde bulunan kişilerin hak kayıplarına da neden olmaktadır.”⁴⁷⁷ ifadelerine yer verilmiştir.

6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu'nun 7. maddesi uyarınca, her bölge adliye mahkemesinin kurulu bulunduğu yerde bir bilirkişilik bölge kurulu kurulacağı hüküm altına alınmış ve 8. madde ile de bilirkişilik bölge kurallarının görevleri belirlenmiştir⁴⁷⁸. 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu'nun 10. maddesinde bilirkişiliğe kabul şartları tespit edilmiş ve 13. madde ile de bilirkişilik sicilinden ve listesinden çıkarılma şartları belirlenmiştir⁴⁷⁹. 6754 sayılı yasanın belirtilen maddeleri bilirkişilik sisteminin düzenli bir şekilde işlemesi, bilirkişilik yapılması için belirli ölçütler koyması ve bu bağlamda bilirkişiliğin belirli niteliklere sahip kişiler tarafından yapılması ve belirli şartlar dâhilinde bilirkişilerin sicilden ve listeden çıkarılmalarına ilişkin düzenleme getirmesi açısından, uygulamada bilirkişiler sebebiyle yaşanan gecikmelerin azaltılması için atılmış önemli bir adımdır. Özellikle, kanuni bir sebep

⁴⁷⁷Erişim tarihi: 11/02/2019, (Çevrimiçi)
<http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlasan/2016Yili/6754%20s%C4%B1ra%20say%C4%B1s%C4%B1.pdf>.

⁴⁷⁸ Bilirkişilik Kanunu, Md. 8: “Bölge kurullarının görevleri şunlardır:

- a) Bilirkişilik hizmetlerinin ilgili mevzuata uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak.
- b) Bilirkişiliğe kabule ve bilirkişilerin sicile ve listeye kaydedilmesine karar vermek.
- c) Sicile kayıtlı bilirkişilerin temel ve alt uzmanlık alanlarına göre bilirkişilik listelerini oluşturmak.
- ç) Bilirkişilerin sicil ve listeden çıkarılmasına karar vermek.
- d) İlgili mevzuat çerçevesinde bilirkişilerin denetimini yapmak ve performansını ölçmek.
- e) Özel hukuk tüzel kişilerinin bilirkişilik faaliyetinde bulunmalarına izin vermek, izinlerini iptal etmek, bilirkişiliğe ilişkin faaliyet ve raporlarını denetlemek.
- f) Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak.” Bilirkişilik Kanunu (24 Kasım 2016), R.G., 6754/29898, Erişim tarihi: 11/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6754.pdf>.

⁴⁷⁹ Bilirkişilik Kanunu, Md. 13/1: “Bilirkişiler, aşağıdaki şartlardan birinin gerçekleşmesi hâlinde sicilden ve listeden çıkarılır:

- a) Bilirkişiliğe kabul şartlarının kaybedilmesi veya sicile kabul tarihinde gerekli şartların bulunmadığının sonradan tespit edilmesi.
- b) Kanuni bir sebep olmaksızın bilirkişilik yapmaktan kaçınılması veya raporun belirlenen süre içinde mazeretsiz olarak verilmemesi.
- c) Bilirkişilik görevi ve bu görevin gerektirdiği etik ilkelerle bağdaşmayan, güven duygusunu sarsıcı tutum ve davranışlarda bulunulması.
- ç) 3 üncü maddede belirtilen temel ilkelere aykırı olarak bilirkişilik faaliyetinde bulunulması.
- d) Bölge kurulu tarafından yapılacak performans değerlendirmeleri sonucunda yeterli bulunulmaması.
- e) Bilirkişilik süresinin dolmasına rağmen süresi içerisinde yenileme talebinde bulunulmaması.
- f) Bilirkişinin sicilden çıkarılmayı talep etmesi.” Bilirkişilik Kanunu (24 Kasım 2016), R.G., 6754/29898, Erişim tarihi: 11/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6754.pdf>.

olmaksızın bilirkişilik yapmaktan kaçınılması ya da raporun belirlenen süre içinde mazeretsiz olarak verilmemesi durumunda bilirkişilik sicilinden ve listesinden çıkarılmasının mümkün kılınmasıyla, bilirkişilerin bilirkişilik görevlerini mazeretsiz olarak reddetmesinin ve raporu ilgili mercie geç teslim etmesinin önüne geçilebilecek ve böylece yargılama hızlanabilecektir.

Uygulamada hem hukuk hem de ceza davalarında, tıbbi bilirkişiliğe ihtiyaç duyulduğunda, dosya genellikle Adli Tıp Kurumu'na gönderilmektedir. Hâlbuki büyük şehirlerimizdeki üniversite ya da tam teşekküllü devlet hastanelerindeki doktorlardan rapor alınması, davaların daha süratli bitirilmesini sağlayacaktır. Uygulamada Adli Tıp Kurumu'na tevdi edilen dosyalarda, çok uzun süre bilirkişi raporları hazırlanmamaktadır. Bu da yargılamanın gereksiz yere uzamasına sebep olmaktadır. Kurumun kimi dava dosyalarında, farklı zamanlarda aynı dava ile ilgili birbiri ile çelişen raporlar vermesi ve yığılan işleri, adli işlemlerde güvensizliğe ve gecikmelere neden olmaktadır⁴⁸⁰.

3.2.2.8. Yasama Organından Kaynaklanan Sebepler

Değişen şartların gerektirdiği hallerde, yasalarda değişiklik yapılması doğaldır. Ancak yasalarda devamlı olarak değişiklik yapılması uygulamadaki sorunların çözümü olmayacaktır. Yasalarda sıklıkla değişiklik yapılması istikrara, içtihat birliğine, değiştirilen temel yasanın özüne, kanunların benimsenmesine ve sürekli değiştirilmeyeceğine olan toplumsal inanca zarar verebilir⁴⁸¹.

Davalar sürerken hukuk ve ceza alanında yapılan yasal reformlar, yargı yetkisinin bir mahkemeden başka bir mahkemeye geçmesinde sebep olabilir. Bu da dosyaların transferi için ve duruşmaları ayarlamadan evvel ilgili davaları tanımları gerekecek yeni hâkimlerin atanması yönünden bir zaman ihtiyacı doğurur⁴⁸².

Yasaların sık sık değiştirilmesi uygulamada içtihat birliğinin oluşmasına zarar verebilecektir. Ayrıca yasal değişikliklerin getirdiği yenilikler, özellikle yüksek yargı içtihatları oluşana kadar, uygulamada değişik şekillerde tatbik edilmekte, bu hususta hem yargıya olan güveni zedelemekte hem de kimi dosyaların kanun yolu aşamasında

⁴⁸⁰ Kemal Akkurt, "AİHM Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkında Makul Süre" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s. 59-60.

⁴⁸¹ Çırak, "Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi", s. 82.

⁴⁸² Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 142.

bozulması suretiyle makul sürede yargılanma hakkı yönünden olumsuzluk teşkil etmektedir.

3.2.2.9. Makul Olmayan Sürelerle Savaşma Kültürü Eksikliği

AİHM içtihatları, konuyla alakalı yapılan araştırmalar ve tecrübeler göstermektedir ki, şimdiye kadar belirtilen tüm etkenlere ek olarak yargı süreçlerinde yer alan kişi yahut kurumların ihmal, bilgisizlik ve sorumluluk almama vb. biçimindeki eksiklikleri de yargılama sürelerinin uzamasına neden olmaktadır. Bu sorun yargılamanın taraflarından kaynaklandığı kadar görevini tam olarak yerine getirmeyen yahut iç hukuk düzenlemelerinde bu sorunu gidermek için kendilerine verilmiş olan yetkileri kullanmayan görevlilerden de kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, iç hukuk düzenlemelerinin, tanıkların usulüne uygun çağrıya karşın geçerli bir mazereti bulunmaksızın duruşmalara gelmemelerini cezalandırdığı ya da onları polisle getirmeye müsaade ettiği hallerde, AİHM ulusal mahkemelerin yargılamaları süratlendirmek için bu yetkilerini kullanmamalarını eleştirmektedir. Örneğin, “*Kuibishev/Bulgaristan*”⁴⁸³ kararında Mahkeme, Bulgaristan mahkemelerine atfedilebilecek, özelliklere tanıkların yokluğu sebebiyle verilen ertelemeler konusuna ve bu tanıkların mahkemede hazır bulundurulması adına alınan tedbirlerin yetersizliği hususuna değinmiştir⁴⁸⁴.

Uzun yargılamalarla mücadele adına kararlılık ve kültür eksikliğine bir diğer örnek, alt dereceli mahkemeden üst dereceli mahkemeye dosyanın geç gönderilmesi ya da delillerin ulaştırılmasında yaşanan gecikmedir. Aynı bina içerisinde yer alan birimlerden istenilen dosya yahut belgelerin mübaşir aracılığıyla elden celp edilerek incelenmesi yerine yazılan müzекkerelerin tekidi yoluna gidilmesi ya da dosyaların kanun yolu incelemesi için geç gönderilmesi gibi hususlar da uzun yargılamalarla mücadele kültürü eksikliğine örnek gösterilebilir. Ayrıca kalem denetiminin usulünce yapılmaması sebebiyle, gerek kolluktan gerekse diğer kurumlardan gelen yazı cevaplarının dosyasına konulmaması ya da yazılan müzекkerelerin kalemede bekletilerek ilgili yerlere ulaştırılmasında geç kalınması da belirtilen hususa örnek gösterilebilir⁴⁸⁵.

⁴⁸³ AİHM, *Kuibishev/Bulgaristan*, 30.12.2004, 39271/98, p. 69, Erişim tarihi: 13/02/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-66784>.

⁴⁸⁴ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 179-180.

⁴⁸⁵ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 180.

Yargılamaların tarafları da yargılamaların gecikmesinde önemli bir faktördür. Hukuk bilincinin tam olarak yerleşmemesi, bireylerin en temel haklarından dahi habersiz olmalarına, karşılaştıkları hukuki problemler karşısında ne yapacaklarını bilmemelerine sebep olmaktadır. Nitekim haklarında soruşturma başlatılmış olan kişiler, soruşturma işleminden çoğu zaman kendisine tebligat gönderilince haberdar olur. Fakat toplumun büyük bölümü tebligatın anlam ve önemini bilmediğinden ötürü bu tebligatı kabul etmeyerek yahut tebligattaki çağrıya karşın ifade vermeye gitmeyerek hakkında başlatılan soruşturmanın devam etmeyeceği yanılgısını taşır. Tebligatın kabul edilmemesi ve tebligata uyulmaması yargılamaları geciktirmekte ve çoğu kez bu gecikme yetkili makamlara atfedilemeyeceğinden ötürü makul sürede yargılanma hakkının ihlal edilmediğine karar verilmektedir. Ancak yine de yargılama gereksiz yere uzamaktadır⁴⁸⁶. Örneğin, Anayasa Mahkemesi bir kararında⁴⁸⁷, “Başvurucu Hakan Akşam’ın savunmasının, 18/1/2013 tarihinde, kendisine yapılan tebligattan 1 yıl 6 ay 10 gün sonra, 28/7/2014 tarihinde alınabildiği, başvurusunun kusuru nedeniyle meydana gelen bu gecikme süresi çıkarıldığında, yargılamanın 4 yıl 4 ay 25 gündən beri devam ettiği, başvuru hakkında açılan ceza davasının mahiyeti dikkate alındığında bu sürenin makul kabul edilebilecek nitelikte olduğu ve yargılama süresinin uzamasında kamu makamlarına atfedilebilecek bir kusur bulunmadığı sonucuna varılmıştır.” ifadelerine yer vermiştir.

Tebligat ile ilgili yukarıda bahsedilen durum tanıklar içinde geçerlidir. Gerek hukuk gerekse ceza mahkemelerindeki yargılamalarda tanıklar kimi zaman kendilerine gönderilen ihtar içeren tebligata karşın duruşmaya gelmemekte, bu durumda mahkeme tarafından kendileri hakkında zorla getirme kararı çıkarılmakta, bu da hem tanıkların mağdur olabilmesine hem de yargılamaların gecikmesine sebep olmaktadır.

Türk hukuk sisteminde, hukuk mahkemelerinde kural olarak taraflarca getirilmesi ilkesi geçerlidir⁴⁸⁸. Davadaki materyallerin taraflarca getirilmesi ilkesi,

⁴⁸⁶ Çırak, “Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi”, s. 60.

⁴⁸⁷ AYM, Başvuru No: 2014/5897, K.T: 25/02/2015, p. 37, Erişim tarihi: 13/02/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/5897>.

⁴⁸⁸ HMK, Md. 25: “Kanunda öngörülen istisnalar dışında, hâkim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz. Kanunla belirtilen durumlar dışında, hâkim, kendiliğinden delil toplayamaz.” Hukuk Muhakemeleri Kanunu (4 Şubat 2011), R.G., 6100/27836, Erişim tarihi: 13/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf>.

iddianın ve savunmanın dayanağı olan vakıaların ve delillerin taraflarca mahkemeye bildirilmesi manasını taşımaktadır. Bu ilke uyarınca, hâkim incelemesini, taraflarca kendisine bildirilmiş bulunan deliller üzerinden yapar. Hâkim, tarafların bildirmedığı vakıaları resen inceleyemez ve onları hatırlatabilecek davranışlarda bile bulunamaz. Hâkim, tarafların kendisine bildirdiğı vakıalar uyarınca dava konusu olayı tespit eder ve tespit ettiği olaya uygulanması gerekli hukuk kuralını tatbik eder. Hâkim, yalnızca taraflar arasında çekişmeli olan vakıaları araştırma konusu yapabilir⁴⁸⁹. Dolayısıyla tarafların tutum ve davranışları davaların yürütülmesi ve makul sürelerde neticelendirilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Nitekim daha öncede belirtildiğı üzere AİHM, bir davanın süresinin makul olup olmadığını değerlendirirken, davanın taraflarının tutum ve davranışlarını da göz önünde tutmaktadır. Dolayısıyla öncelikle davanın tarafları ve onların avukatları olmak üzere yargılama sürecinde rol alan öteki aktörlerin davranışları yargılamaların gecikmesinde etkin olan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır⁴⁹⁰.

Yargılama sürecinde rol alan öteki aktörler kavramı içerisinde avukatlar, bilirkişiler ve yargı dışı kamu kurumları ile özel kurumlar dâhildir. Avukatların yargılamaların makul süre içerisinde sonuçlandırılabilmesi noktasında, pozitif yahut negatif yönde çok önemli etkileri olduğu bir gerçektir ve bu husus AİHM içtihatlarında da belirtilmiştir⁴⁹¹. Örneğin, “*İntiba/Türkiye*”⁴⁹² kararında AİHM, toplamda 1 yıla yakın gecikmenin, başvurunun ve avukatının davranışlarından kaynaklandığını tespit etmiştir.

Yargılama sürecinde yer alan önemli aktörlerden birisi de bilirkişilerdir. Bilirkişilerin davranışları, davaların makul bir süre içerisinde sonuçlandırılması hususunda önemli bir yer teşkil etmektedir. Bilirkişilerin kendilerine tevdi edilmiş olan görevleri vaktinde yerine getirmemeleri yahut görevlerini eksik yerine getirmeleri ve bu bağlamda tekrar tekrar rapor tanziminin gerekmesi, yargılamaların gecikmesine sebep olmaktadır⁴⁹³.

⁴⁸⁹ Okan Gündüz, *Anglo - Amerikan Hukuku Işığında Medeni Yargılama Hukukunda Dava Yönetimi*, Ankara, Yetkin Yayınları, 2009, s. 69.

⁴⁹⁰ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 181.

⁴⁹¹ a.e.

⁴⁹² AİHM, *İntiba/Türkiye*, 24.05.2005, 42585/98, Erişim tarihi: 14/02/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-121756>.

⁴⁹³ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 182.

Yargılama sürecinde rol alan diğer aktörler kavramı içerisinde yargı dışı kamu kurumları ile özel kurumlar da girmektedir. Örneğin, posta memurları tarafından muhataba usulsüz bir şekilde tebligat yapılması halinde, mahkeme yahut savcılık tarafından tekrar tebligat çıkarılmak durumunda kalınmakta ve bu da hem masrafa hem de gecikmeye yol açmaktadır. Yine mahkemelerin yahut savcılıkların dosyanın çözümü için ihtiyaç duydukları bir konuda kamu veya özel kurumlara yazdıkları müzakerelere cevap verilmemesi, geç cevap verilmesi yahut ilgisiz bir biçimde cevap verilmesi ve bu bağlamda tekrardan müzakkere yahut tekit yazısı yazılmak durumunda kalınması da gereksiz masrafa ve ayrıca yargılamada gecikmeye sebep olmaktadır.

Uzun yargılama süreleri ile savaşmak için, yargı süreçlerinde yer alan kişi ve kurumların makul sürede yargılanma hakkı üzerinde farkındalıklarını arttırmak, sorumluluklarını hatırlatmak ve bu hakka hizmet eder biçimde görev yapma bilinçlerini arttırmak gerekecektir⁴⁹⁴.

3.2. TÜRK HUKUKUNDA YARGILAMANIN HIZLANDIRILMASI VE İŞ YÜKÜNÜN AZALTILMASINA DAİR DÜZENLEMELER

3.2.1. Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik

Adil yargılanma hakkının önemli bir başlığını oluşturan yargılamaların makul sürede bitirilmesi ilkesinin daha etkin olarak gözetilmesi ile uzayan yargılamaların önüne geçmek amacıyla Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu (CEPEJ) 2007 senesinde kısa adı SATURN olan Yargıda Zaman Yönetimi Merkezi'ni kurmuştur. 6 Aralık 2016 tarihindeyse CEPEJ Genel Kurulu, SATURN çalışma grubu tarafından metinleştirilen, yargılamaların belli sürede bitirilmesi için oluşturulan uygulama rehberini kabul etmiştir. Bu rehberde üye ülkeler yönünden davaların 1, 2 ve 3 yıllık sürelerde sonuçlandırılması tavsiye edilmiştir. Fakat üye ülkeler için asıl hedefin davaların bir yıllık sürede bitirilmesi olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu rehber; yargıda hedef süre tespit edilmesini, süreye uyumun takip edilmesini ve denetim mekanizmasının oluşturulması ile geciken davalar ile alakalı çözüm önerisi geliştirilmesini öngören bütünlük bir sistem getirmektedir. Bu uygulama, yargılamaların kalitesinden ödün vermeksizin süresinde sonuçlandırılması ile

⁴⁹⁴ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 182-183.

yararlanıcılara öngörülebilir bir yargısal süreç sunarak yargıda şeffaflık ve kamuoyu denetimini sağlamaktadır⁴⁹⁵.

01/07/2016 tarihli ve 6723 sayılı yasanın 25. maddesiyle yeniden düzenlenen Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun 28. maddesinin 7. fıkrasında “*Soruşturma, kovuşturma veya yargılamanın tamamlanması için öngörülen hedef sürelerin Hâkimler ve Savcılar Kurulunun görüşü alınarak Adalet Bakanlığı tarafından belirleneceği*”⁴⁹⁶ hüküm altına alınmıştır. Bu yasaya göre hazırlanan, hedef sürelerin belirlenmesi ile uygulanmasına dair usul ve esasları düzenleyen Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik ise 23/06/2017 tarihli ve 30105 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış ve 01/09/2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu yönetmeliğin 2. maddesinde, bu yönetmeliğin bölge adliye mahkemeleri ve Cumhuriyet başsavcılıkları, adli yargı ilk derece mahkemeleri ve Cumhuriyet başsavcılıkları, bölge idare mahkemeleri ile idari yargı ilk derece mahkemeleri tarafından yürütülen soruşturma, kovuşturma veya yargılamalara ilişkin hedef sürelerin belirlenmesi ve uygulanmasını kapsadığı ifade edilmiştir.

Yönetmeliğin 5. maddesinde, hedef sürelerin Hâkimler ve Savcılar Kurulu’nun görüşü alınarak Adalet Bakanlığı tarafından belirleneceği, 9. maddesindeyse hedef sürelerin en geç iki yılda bir Bakanlık tarafından güncelleneceği ifade edilmiştir.

Yönetmelikte hedef sürelerin başlangıç tarihi, daha önce ifade ettiğimiz makul sürenin başlangıç tarihi ile benzer şekilde düzenlenmiştir⁴⁹⁷.

⁴⁹⁵ Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Erişim tarihi: 15/02/2019, (Çevrimiçi) <http://sgb.adalet.gov.tr/Duyurular/yargida-hedef-sure-uygulamasi-baslamistir.html>.

⁴⁹⁶ Hâkimler ve Savcılar Kanunu (24 Şubat 1983), R.G., 2802/17971, Erişim tarihi: 15/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2802.pdf>.

⁴⁹⁷ Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, Md. 6: “*Hedef sürelerle uyumun ölçülmesi; soruşturma işlemlerinde suç şüphesinin yetkili mercilerce öğrenildiği, ceza mahkemelerinde iddianamenin kabul edildiği, hukuk, idare ve vergi mahkemelerinde davanın esas kaydının yapıldığı, bölge adliye ve bölge idare mahkemelerinde dosyanın daireye geldiği tarihte başlar. Soruşturma evresinde soruşturmayı bitiren kararlar, kovuşturma veya yargılamalarda gerekçeli kararın yazımı ile son bulur. Tatil günleri sürelerin hesabına dâhil edilir.*” Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (23 Haziran 2017), R.G., 30105, Erişim tarihi: 15/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170623-7.htm>.

Yönetmeliğin 7. maddesinde, hedef süre ile ilgili olarak ilgililerin ne suretle bilgilendirileceği düzenlenmiştir⁴⁹⁸.

Yönetmeliğin 8. maddesi uyarınca, hedef süreler riayet edilip edilmediğinin takibi UYAP sistemi üzerinden yapılacaktır. Yönetmeliğin 8. Maddesinde, “*Belirlenen hedef süreler Bakanlık Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığınca UYAP’a işlenir. Hedeflenen sürede sonuçlanmayan her bir dava ve soruşturma dosyasına ilişkin gecikme nedenleri 30/9/2016 tarihli ve 29843 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Kanun Yolu Değerlendirme Formlarının Düzenlenmesine İlişkin Yönetmelikte gösterilen değerlendirmeye esas olmak üzere dosyayı muktezaya bağlayan başkan, üye, hâkim veya Cumhuriyet savcısı tarafından UYAP’ta ilgili ekrana işaretlenir.*”⁴⁹⁹ denilmiştir.

Yargıda hedef süre uygulaması, adli yargı ilk derece mahkemeleri ile idari yargı ilk derece mahkemelerinde 03/09/2018 tarihi itibarıyla, Cumhuriyet başsavcılıklarındaysa 01/10/2018 tarihi itibarıyla uygulanmaya başlanılmıştır. Anılan tarihlerden önce açılmış olan dava ve soruşturmalar için hedef süre uygulaması söz konusu olmayıp yukarıda yazılı tarihler ve sonrasında açılan dava ve soruşturmalar için hedef süre tespit edilmiştir⁵⁰⁰.

⁴⁹⁸ Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, Md. 7: “*Cumhuriyet başsavcılıklarında kayıt numarası alan soruşturma dosyalarında, ilgilinin bizzat sözlü veya yazılı müracaatı halinde hedef süreyi içeren belge soruşturma bürosunca verilir. Bu belge ayrıca tebliğ edilmez. Ceza mahkemelerinde, sanık, müdafî veya kanuni temsilcisine iddianame ekinde hedef süreyi içeren belge gönderilir; şikâyetçi, mağdur, suçtan zarar gören, malen sorumlu veya vekiline ise duruşma gününü bildiren çağrı kâğıdıyla gönderilir. Hukuk, idare ve vergi mahkemelerinde, dava açılırken davacı veya vekiline tevzi bürosu tarafından UYAP üzerinden tanzim edilerek verilen tevzi formlarında hedef süre belirtilir. Davalı veya vekiline ise bu formlar dava dilekçesi ekinde gönderilir. Bölge adliye ve bölge idare mahkemelerinde, esas kaydı alan dosyalarda duruşma açılmaması halinde ilgilinin bizzat sözlü veya yazılı müracaatı üzerine hedef süreyi içeren belge yazı işleri müdürlüğüne verilir. Bu belge ayrıca tebliğ edilmez. Duruşma açılmasına karar verilmesi halinde ise hedef süreyi içeren belge çağrı kâğıdıyla ilgililere gönderilir. Yargılamaya ilişkin olarak ilgililere verilecek tevzi formlarında veya yapılacak bildirimlerde “Belirtilen sürede soruşturmanın/yargılamanın sonuçlandırılması hedeflenmekte olup, bu hedefin gerçekleştirilmesinde tarafların ve avukatların katkı ve desteği büyük önem arz etmektedir. Taraflardan kaynaklanan sebeplerle meydana gelen gecikmelerin hedef sürenin hesabında dikkate alınmadığı da göz önünde bulundurulur, bu hususlara hassasiyet göstermenizi rica ediyoruz.” açıklamasına yer verilir.” Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (23 Haziran 2017), R.G., 30105, Erişim tarihi: 15/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170623-7.htm>.*

⁴⁹⁹ Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (23 Haziran 2017), R.G., 30105, Erişim tarihi: 15/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170623-7.htm>.

⁵⁰⁰ Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Erişim tarihi: 15/02/2019, (Çevrimiçi) <http://sgb.adalet.gov.tr/Duyurular/yargida-hedef-sure-uygulamasi-baslamistir.html>.

Yargıda hedef süre uygulaması, Adalet Bakanlığı tarafından “*Her bir dava ve soruşturma için hedef süre öngörerek hedeflenen sürede tamamlanamayan dava ve soruşturmaların hızlandırılması amacıyla çözümler üretilmesini ve bu sayede yargılama ve soruşturma sürelerinin kısaltılmasını amaçlayan bir dava yönetim sistemidir.*”⁵⁰¹ şeklinde tanımlanmıştır.

Hemen belirtilmesi gerekir ki yargıda hedef süre uygulaması, makul sürede yargılanma ile aynı manaya gelmemektedir. Hedef süreler, yargılamanın ne kadar sürede bitirilmesi gerektiğini belirleyen ancak bu sürelerle uyulmaması durumunda davanın tarafları yönünden bir hak doğurmayan, yargısal öngörülebilirliğin tesisi için tespit edilen sürelerdir. AİHM ve AYM içtihatları uyarınca, makul sürenin ne olması gerektiği her davanın kendi somut şartları göz önüne alınmak suretiyle belirlenmektedir. Örneğin, asliye ceza mahkemesinde belirli bir suç tipinin incelendiği bir davada farklı sanık ve tanık sayısı, bilirkişi raporundan kaynaklanabilecek farklı problemler ve farklı teknik sorunlar olabilecektir. Tespit edilen hedef süre bir davanın sonuçlanması yönünden makul süre olabilecekken, aynı suç tipine yönelik diğer davada ise makul sürenin ihlaline neden olabilecektir⁵⁰².

Yargıda hedef süre uygulaması, öngörülebilir bir yargısal süreç ve yargıda şeffaflık sağlayabilecek olması bakımından önemli bir uygulamadır. Fakat daha önce bahsettiğimiz gecikmeye yol açan problemler çözülmedikçe tek başına büyük bir etki oluşturması pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca daha önce bahsettiğimiz üzere makul süre, davaların çabuk bitirilmesini, özellikle her ne pahasına olursa olsun süratli sonuçlandırılmasını amaç edinmiş bir ilke değildir. Yargıda hedef süre uygulaması, uygulayıcıların hedef süreyi aşmamak için “her ne pahasına olursa olsun” yargılamayı hızla bitirme çabası içerisine girebilmesine sebep olabilecektir. Ayrıca davanın süratle bitirilmesi, davanın taraflarında, gerekli titizliğin gösterilmediği algısını oluşturabilecektir.

⁵⁰¹ Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Erişim tarihi: 15/02/2019, (Çevrimiçi) <http://sgb.adalet.gov.tr/Duyurular/yargida-hedef-sure-uygulamasi-baslamistir.html>.

⁵⁰² Çırak, “Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi”, s. 115.

3.2.2. Makul Sürede Yargılanma Hakkının Tesisine Hizmet Eden Yasal Düzenlemeler

3.2.2.1. 6217 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenlemeler

31/03/2011 kabul tarihli ve 6217 sayılı Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un gerekçesinde “*Bu Tasarı, devlet hizmetlerinin ve adaletin hızlandırılmasını, süratli, verimli ve ekonomik bir şekilde yürütülmesini sağlamak, mahkemelerin iş yükünü azaltmak ve yargılama faaliyetinde zaman ve emek kaybını önlemek amacıyla hazırlanmıştır.*”⁵⁰³ ifadelerine yer verilmiştir.

6217 sayılı yasa ile birtakım suçlar, kabahate dönüştürülmek suretiyle ceza mahkemelerinin iş yoğunluğunun azaltılması hedeflenmiştir. Ayrıca ceza yargılamasında kanun yolu başvurularında harç alınması esası kabul edilerek yargılamayı uzatma maksadı taşıyan kanun yolu başvurularının engellenmesi hedeflenmiştir⁵⁰⁴. Bu düzenleme, istinaf ve temyiz mercilerinin iş yükünü azaltabileceğinden ötürü olumlu bir düzenleme olsa da hem AİHS’de hem de Anayasamızda yer alan temel bir hak olan, hak arama hürriyeti bakımından tartışmaya açıktır⁵⁰⁵.

⁵⁰³ Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/1012), s. 1, Erişim tarihi: 16/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6217ss.pdf>.

⁵⁰⁴ Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/1012), s. 1-2, Erişim tarihi: 16/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamalari/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6217ss.pdf>.

⁵⁰⁵ Bu hususla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi “*Harç, kamu kurum ve kuruluşlarının sunduğu hizmetlerden yararlananlardan, bu yararlanmaları karşılığı alınan bedeldir. Ceza yargılamasında resen araştırma ilkesi geçerli ve ilgilinin kendi rızası dışında hakkında kamu davası açılması söz konusu ise de, Yargıtay ceza daireleri tarafından verilen temyiz incelemesi biçimindeki yargı hizmeti, harca tabi olmayan on beş sene ve daha fazla hapis cezalarına hükmedilmesi hâli dışında, temyiz hakkı bulunanın kendi iradesiyle yaptığı temyiz başvurusu üzerine verilmektedir. Söz konusu hizmeti talep edenlerden, bunun karşılığında harç alınması, harçlara ilişkin genel prensiplere aykırı değildir. Kanun koyucunun yargı hizmetlerinin verilmesi karşılığında harç alınması biçiminde düzenleme yapma yetkisi bulunmakla birlikte, bunun Anayasa'nın 36. maddesi kapsamında bulunan mahkemeye erişim hakkını engellememesi için, 'harcın miktarının makul olması', 'harcın alınmasında haklı bir amacın olması', 'ulaşılacak istenen amaç ile harç miktarı arasında orantı olması' ve 'ödeme gücü olmayanlar bakımından etkili adli yardım sisteminin olması' kriterlerine uyulması gerekir. Ödeme gücü olmayanlara etkili adli yardım sağlayacak bir sistem itiraz konusu kuralla birlikte düzenlenmediği gibi, genel olarak ceza yargılaması alanında da, harçlar dâhil 'yargılama giderlerinden muafiyet' sağlayan adli yardım düzenlemesi bulunmamaktadır. Yine hukukumuzda adli yardıma ilişkin tek düzenleme olan 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun ilgili hükümlerinin, kuralla getirilen temyiz harcı bakımından da uygulanmasını sağlayacak herhangi bir atf yapılmamıştır. Dolayısıyla kural, ödeme gücü olmayanlar bakımından mahkemeye erişim hakkını engelleyecek niteliktedir.” ifadelerine yer vermek suretiyle 6217 sayılı yasanın 13. maddesiyle, 2/7/1964 tarihli ve 492 sayılı Harçlar Kanunu'nun;*

Cumhuriyet başsavcılıkları arasında yetkisizlik kararı verilmek suretiyle soruşturma evrakının sürüncemede kalmasının ve gereksiz biçimde yargılama sürecinin gecikmesinin önlenmesine yönelik olarak 6217 sayılı yasa ile Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 161/7. maddesine “*Yetkisizlik kararı ile gelen bir soruşturmada Cumhuriyet savcısı, kendisinin de yetkisiz olduğu kanaatine varırsa yetkisizlik kararı verir ve yetkili savcılığın belirlenmesi için soruşturma dosyasını, yargı çevresinde görev yaptığı ağır ceza mahkemesine en yakın ağır ceza mahkemesine gönderir. Mahkemece bu konuda verilen karar kesindir.*”⁵⁰⁶ hükmü getirilmiştir. Bu hüküm soruşturma dosyalarının sürüncemede kalmasını ve gereksiz biçimde yargılamanın uzamasını engelleyebilecek olması yönüyle, makul sürede yargılanma hakkının tesisine hizmet edebilecektir.

6217 sayılı yasa ile Kabahatler Kanununda yapılan değişiklikle idari yaptırım kararına karşı yapılan müracaat hakkında sulh ceza mahkemesince verilen son karara karşı yapılan itirazın Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerine paralel bir şekilde yapılması ve böylelikle ağır ceza mahkemesinin iş yoğunluğunun azaltılması hedeflenmiştir. 6217 sayılı yasa ile bölge adliye mahkemeleri ve Yargıtay'ın iş yükünün azaltılması maksadıyla, ilk derece mahkemeleri tarafından verilen adli para cezasına mahkûmiyet kararlarına karşı kanun yolu başvurularında parasal bir sınır getirilmiştir. Yine yargının hızlandırılması ve iş yükünün azaltılması maksadıyla, bölge adliye mahkemelerinde ve Yargıtay'da tebliğname düzenlenmesi uygulamasından geçici olarak vazgeçilmiştir⁵⁰⁷.

(1) sayılı Tarifesinin “A- Mahkeme Harçları” bölümünün “Hukuk ve ticaret davalarıyla, idarî davalarda ihtilafsız yargı konularında ve icra tetkik mercilerinde” başlığında yer alan “Hukuk” ibaresinden sonra gelmek üzere eklenen “ceza” ibaresinin Anayasa'ya aykırı olmadığına ve itirazın reddine, değiştirilen “IV. Temyiz, istinaf ve itiraz harçları” kısmının “Yargıtay ceza dairelerine yapılacak temyiz başvurularında 40 TL” biçimindeki (b) fıkrasının Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline karar vermiştir. AYM, E.: 2011/54, K.: 2011/142, K.T: 20/10/2011, Erişim tarihi: 16/02/2019, (Çevrimiçi) <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/3344cc58-240b-4d2d-8475-a1044bf0c1eb?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>.

⁵⁰⁶ Ceza Muhakemesi Kanunu (17 Aralık 2004), R.G., 5271/25673, Erişim tarihi: 16/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>.

⁵⁰⁷ Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/1012), s. 2, Erişim tarihi: 16/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6217ss.pdf>; Anayasa Mahkemesi tebliğname düzenlemesinin geçici olarak kaldırılması ile ilgili olarak “*Dava konusu kuralla, ceza hukukunun temel ilkelerine bağlı kalmak koşuluyla yasa koyucunun takdir yetkisi kapsamında, kanun yolu mercileri önünde birikmiş olan iş yükünün azaltılması gerekçesiyle bu merciler nezdinde bulunan başsavcılıklarca tebliğname düzenlemesi uygulamasının kaldırılmış olmasında Anayasa'ya aykırı bir yön bulunmamaktadır.*” ifadelerine yer vermek suretiyle düzenlemenin iptali istemini reddetmiştir. AYM, E.: 2011/64, K.: 2012/168, K.T: 01/11/2012, Erişim tarihi: 16/02/2019, (Çevrimiçi)

Yine 6217 sayılı kanun ile Cumhuriyet savcılarının geçici süreli olarak asliye ceza mahkemelerinde yapılan duruşmalarda bulunmamasına ilişkin düzenleme yapılmış ve bağlamda asliye hukuk mahkemelerinde görülen özellikle nüfus kayıtlarının düzeltilmesine ilişkin davaların duruşmalarında da bulunmalarına yönelik zorunluluktan vazgeçilmiştir. Böylelikle Cumhuriyet savcılarının soruşturmaları daha etkin ve süratli bir biçimde yürütmeleri hedeflenmiştir⁵⁰⁸.

3.2.2.2. 650 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname’de Yer Alan Düzenleme

650 sayılı Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname’nin 26. maddesi uyarınca, bu Kanun Hükmünde Kararname’nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl süreyle Bakanlığın teklifi ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun kararı ile bir yıllık staj süresini dolduran adli ve idari yargı hâkim ve savcı adaylarının, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca mesleğe kabul edilmeleri durumunda, hâkimlik ve savcılık mesleğine atanabilecekleri öngörülmüştür. Böylelikle hâkim ve savcı sayısının yetersiz olması ve bu bağlamda yargılamalarda gecikme yaşanması sebebiyle, hâkim ve savcı adaylarının mesleğe başlangıçlarının hızlandırılması yoluna gidilmiştir. Ancak hâkim ve savcı adaylarının kısa bir eğitime tabi tutulmaları, nitelikli ve yeterli bir meslek öncesi eğitim

<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/ef564832-dfba-4acd-b46d-f8aad3846b73?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>.

⁵⁰⁸ Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/1012), s. 2, Erişim tarihi: 16/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariyasamaları/Kanunlasan/2011Yili/kanmetni/6217ss.pdf>; Anayasa Mahkemesi bu düzenlemenin iptali istemiyle açılan davada “*Yasama belgelerinin incelenmesinden, itiraz konusu kuralın, bir yandan Cumhuriyet savcılarının soruşturmaları daha etkin ve süratli bir şekilde yürütebilmelerine imkân sağlanması, diğer yandan sulh ceza mahkemelerinin kapatılması ve bölge adliye mahkemelerinin yakın zamanda faaliyete geçirilmesinin planlanması nedeniyle ortaya çıkan Cumhuriyet savcısı ihtiyacının karşılanması amacıyla getirildiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, Cumhuriyet savcısının duruşmada bulunmaması ve katılma konusunda görüşünün alınmaması kanun koyucunun takdiri kapsamında olup, söz konusu yetkinin bu yönde kullanılması yargı yerinin mahkeme sıfatını kaybetmesi sonucuna yol açmaz. Ceza muhakemesinde mahkeme, dava açıldıktan sonra pasif konumda olmayıp, hüküm vermek için yeterli kanaate ulaşmaya kadar maddi gerçeği araştırmaya devam etmek zorundadır. Maddi gerçeği resen araştırma ilkesi uyarınca mahkemeler, Cumhuriyet savcısının ortaya koyduğu delillerle bağlı olmadıkları gibi hüküm için gerekli tüm araştırmaları kendiliğinden yapmak ve tarafların haklarını korumakla yükümlüdürler. Bu nedenle, Cumhuriyet savcısının duruşmada bulunmaması ve katılma hususunda görüşünün alınmaması, adil yargılanma ilkesi ile mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkelerine aykırılık oluşturmamaktadır.*” ifadelerine yer vermek suretiyle düzenlemenin iptali istemini reddetmiştir. AYM, E.: 2015/9, K.: 2015/94, K.T: 22/10/2015, Erişim tarihi: 16/02/2019, (Çevrimiçi) <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/421f1936-279d-49c0-a143-5b2e0dafa376?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>.

alabilmelerine engel olabilecek ve bu husus uygulamada başka problemlere yol açabilecektir.

3.2.2.3. 6352 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenlemeler

6352 sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun'un genel gerekçesinde “*Son yıllarda yargının iş yükünün aşırı şekilde ağırlaşması ve yargılama sürecinin yavaş işlemesi, Anayasamızın ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin kabul ettiği makul sürede yargılanma hakkı ve devletin makul sürede yargılama yükümlülüğünün gereğinin yerine getirilmesini önemli derecede engellemektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ihlali nedeniyle Türkiye'nin tazminat ödemek zorunda kaldığı fiillerin önemli bir kısmının da makul sürede yargılama ilkesinin ihlaliyle ilgili olduğu düşünüldüğünde, makul sürede yargılama yükümlülüğünün önemi daha da artmaktadır.*” ifadelerine yer verilmiştir⁵⁰⁹.

6352 sayılı yasanın 3. maddesi ile 2004 sayılı İcra İflas Kanunu'nun 8. maddesinden sonra gelmek üzere “Elektronik işlemler” başlığı ile 8/a maddesi eklenmiştir⁵¹⁰. Yine 6352 sayılı yasanın 95. maddesi ile 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 38. maddesinden sonra gelmek üzere “Elektronik işlemler” başlığı ile 38/A maddesi eklenmiştir⁵¹¹. Bu düzenlemeler, UYAP sisteminin ve elektronik imzanın aktif olarak kullanılmasını sağlamakla, yargının teknoloji yardımıyla

⁵⁰⁹ 6352 Sayılı Kanun'un Genel Gerekçesi, Erişim tarihi: 17/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.adaletbiz.com/iik/6352-sayili-kanunun-tam-metni-h4312.html>.

⁵¹⁰ CMK, Md. 38/A-1-2: “(1) Her türlü ceza muhakemesi işlemlerinde Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) kullanılır. Bu işlemlere ilişkin her türlü veri, bilgi, belge ve karar, UYAP vasıtasıyla işlenir, kaydedilir ve saklanır. (2) Kanunlarda gösterilen istisnalar hariç olmak üzere, dosyalar güvenli elektronik imza kullanılarak UYAP'tan incelenebilir ve her türlü ceza muhakemesi işlemi yapılabilir.” Ceza Muhakemesi Kanunu (17 Aralık 2004), R.G., 5271/25673, Erişim tarihi: 17/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>.

⁵¹¹ İİK, Md. 8/a-1-2: “(1) İcra ve iflas dairelerince yapılacak her türlü icra ve iflas iş ve işlemlerinde Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi kullanılır; her türlü veri, bilgi, belge ve karar, Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi vasıtasıyla işlenir, kaydedilir ve saklanır. (2) Usulüne göre güvenli elektronik imza ile oluşturulan elektronik veriler senet hükmündedir. Güvenli elektronik imza, elle atılan imza ile aynı ispat gücünü haizdir. Güvenli elektronik imza, kanunlarda güvenli elektronik imza ile yapılamayacağı açıkça belirtilmiş olan işlemler dışında, elle atılan imza yerine kullanılabilir. Güvenli elektronik imzayla oluşturulan belge ve kararlarda, kanunlarda birden fazla nüshanın düzenlenmesi ve mühürleme işlemi öngören hükümler uygulanmaz.” İcra ve İflas Kanunu (19 Haziran 1932), R.G., 2004/2128, Erişim tarihi: 17/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.2004.pdf>.

hızlandırılmasına destek vermekte ve bu bağlamda makul sürede yargılama hakkı için olumlu bir katkı sağlamaktadır.

6352 sayılı yasanın geçici 1. maddesiyle erteleme prosedürüne ilişkin ayrı bir düzenleme getirilmiştir. 6352 sayılı yasanın geçici 1. maddesiyle, “31/12/2011 tarihine kadar, basın ve yayın yoluyla ya da sair düşünce ve kanaat açıklama yöntemleriyle işlenmiş olup; temel şekli itibarıyla adli para cezasını ya da üst sınırı beş yıldan fazla olmayan hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı; a) Soruşturma evresinde, 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 171 inci maddesindeki şartlar aranmaksızın kamu davasının açılmasının ertelenmesine, b) Kovuşturma evresinde, kovuşturmanın ertelenmesine, c) Kesinleşmiş olan mahkûmiyet hükmünün infazının ertelenmesine, karar verilir.”⁵¹² hükmüne yer verilmiştir. Hükmün tatbik edilebilmesi için işlenen yahut işlendiği iddia edilen suçun, 31/12/2011 tarihinden evvel gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Şüpheli, sanık yahut hükümlünün ertelemeyi kabul etmesi aranmamakta ve düzenleme bu yönüyle TCK madde 51’de düzenlenmiş olan hapis cezasının ertelenmesi kurumuna benzemektedir. Bu düzenleme, özellikle hükümden evvel verilmiş olan erteleme kararları için ayrıca bir soruşturma-kovuşturma yürütülmeyle yargının iş yoğunluğunun azaltılmasına katkı sağlayacağı için makul sürede yargılanma hakkı açısından olumlu bir katkı sağlamaktadır⁵¹³.

3.2.2.4. 6526 Sayılı Yasa’da Yer Alan Düzenlemeler

6526 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un genel gerekçesinde “...Ceza Muhakemesinin amacının, sanığı cezalandırmak olduğu eski dönemlerdeki alışkanlığı sürdüren toplumlarda tutuklama; peşin bir ceza olarak değerlendirilmekte, tutukluluğun keyfi olması veya somut olayın koşullarında orantısız olması ya da makul süreyi aşması, ilkel düşüncelerin etkisiyle doğal karşılanmaktadır. Oysa çağdaş hukuk sistemlerinde tutuklama; peşin bir ceza değil, ceza muhakemesinin amacına

⁵¹² Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun, (05 Temmuz 2012), R.G., 28344, Erişim tarihi: 17/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kgm.adalet.gov.tr/Tasariasamaları/Kanunlasarı/2012Yılı/Kanmetni/6352%20say%C4%B11%20YARGI%20H%C4%B0ZMETLER%20B0N%20ETK%20B0NLE%20C5%9ET%20B0R%20B0LMES%20B0.pdf>.

⁵¹³ Çırak, “Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi”, s. 124.

ulaşmasını sağlamak için başvurulmuş geçici bir önlem olarak kabul edilmektedir. Tek başına Tutuklama bile, henüz kesin hükümlerle suçluluğu sabit olmadan kişiyi özgürlüğünden alıkoyduğundan gerek anayasa ve yasalarda, gerekse insan haklarına ilişkin uluslararası metinlerde sıkı koşullara bağlanmıştır. Çağdaş Hukuk Sistemlerinin Ceza Muhakemesinde Tutuklamaya, ancak yasada aranan tüm koşullar gerçekleştiği ve başka önlemlerle tutuklamadan beklenen sonuca ulaşılması mümkün olmadığı hallerde başvurulmaktadır. Anayasanın 19. maddesi hükmüne göre tutuklanan kişilerin; makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Anayasanın 141. maddesinin son fıkrası hükmünde; davaların, en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması öngörülmüştür. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine göre bir suç işlediği hakkında geçerli şüphe bulunan veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olmak zorunluluğu inancını doğuran makul nedenlerin bulunması dolayısıyla yakalanan veya tutulu durumda bulunan herkesin, makul bir süre içinde yargılanmaya veya adli kovuşturma sırasında serbest bırakılmaya hakkı vardır.”⁵¹⁴ ifadelerine yer verilmiştir.

6526 sayılı kanun öncesi gözaltı koruma tedbiri için suçun işlendiğini düşündürebilecek emare şartı aranırken, 6526 sayılı kanunla suçun işlendiği şüphesini gösteren somut delil aranmıştır. Yine bu kanun öncesi tutuklama koruma tedbiri için kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olgular yeterliyken, 6526 sayılı yasa ile kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delil şartı aranmıştır. Yine 6526 sayılı yasanın 7. maddesi ile 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 94. maddesi, “Hâkim veya mahkeme tarafından verilen yakalama emri üzerine soruşturma veya kovuşturma evresinde yakalanan kişi, en geç yirmi dört saat içinde yetkili hâkim veya mahkeme önüne çıkarılır. Yakalanan kişi, en geç yirmi dört saat içinde yetkili hâkim veya mahkeme önüne çıkarılmıyorsa, aynı süre içinde yakalandığı yer adliyesinde, mevcut değil ise en yakın adliyede kurulu sesli ve görüntülü iletişim sisteminin

⁵¹⁴ 6526 Sayılı Kanun’un Genel Gerekçesi, Erişim tarihi: 18/02/2019, (Çevrimiçi) <http://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/kanunmaddeleri?pkanunlarno=148569&pkanunnumarasi=6526>.

kullanılması suretiyle yetkili hâkim veya mahkeme tarafından bu kişinin sorgusu yapılır veya ifadesi alınır.”⁵¹⁵ şeklinde değiştirilmiştir.

6526 sayılı yasanın özellikle özgürlükleri kısıtlayıcı tedbirlerin uygulanması bakımından daha katı kurallar getirmesi, kişiler hakkındaki delillerin soruşturma aşamasında daha etkin ve süratli toplanmasını sağlayabilecek bu da yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmasına yardımcı olabilecektir. Ayrıca 6526 sayılı yasa, yakalanan kişilerin bir an evvel yetkili hâkim yahut mahkeme önüne çıkartılmasını ve bu bağlamda gerekmesi halinde SEGBİS kullanımını öngörmesi itibariyle makul sürede yargılanma hakkına hizmet etmektedir.

3.2.2.5. 6572 Sayılı Yasa’da Yer Alan Düzenlemeler

6572 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un genel gerekçesinde *“...adaletin gecikmesi, hukuksal ihtilafların çözümünü için adres olan yargıya olan güveni ve ülkemizin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önündeki görünümünü olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle, hukuk ve yargılanma güvenliğine hanel getirmeden adli süreçleri hızlandırmak, vatandaşlarımızın haklarına gecikmeden ulaşmalarını sağlamak teklifin temel önceliğidir. Hazırlanan teklifle, yüksek yargı organlarının önünde bekleyen dosyaların bir an önce sonuçlandırılması, makul olmayan sürelerle yargılama iddialarına dayanan hak ihlali başvurularının önlenmesi ve toplumda aşınan yargıya güven duygusunun yeniden tesisi amaçlanmaktadır.”⁵¹⁶ ifadelerine yer verilmiştir.*

6572 sayılı yasa ile yüksek yargı organlarının önünde bekleyen dosyaların bir an evvel neticelendirilmesi amacıyla Yargıtay’da sekiz adet, Danıştay’da ise iki adet yeni daire kurulmuştur.

6572 sayılı kanununun 45. maddesi ile 31 Aralık 2019 tarihine kadar, asliye ceza mahkemelerinde yapılan duruşmalarda Cumhuriyet savcısının bulunmayacağı ve katılma hususunda Cumhuriyet savcısının görüşünün alınmayacağı öngörülmüştür. Tıpkı 6217 sayılı yasada olduğu gibi bu düzenlemeyle de Cumhuriyet savcılarının

⁵¹⁵ Ceza Muhakemesi Kanunu (17 Aralık 2004), R.G., 5271/25673, Erişim tarihi: 18/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5271.pdf>.

⁵¹⁶ 6572 Sayılı Kanun’un Genel Gerekçesi, Erişim tarihi: 19/02/2019, (Çevrimiçi) <http://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/kanunmaddeleri?pkanunlarno=167263&pkanunnumarasi=6572>.

soruşturma işlemlerini daha etkin ve süratli bir şekilde yerine getirebilmeleri hedeflenmiştir. 6572 sayılı yasa ile yargılamanın hızlandırılmasına dair yapılan bu düzenlemeler makul sürede yargılanma hakkının tesisine hizmet etmektedir.

3.2.2.6. 3402 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenleme

Küçük ilçelerde yer alan adliyelerde kadastro mahkemesi bulunmasına karşın bazılarında yeterince dosya olmadığı bilinmektedir. Ayrıca küçük ilçelerde görevli hâkimlerin görev yerleri, mevzuat ve görevin niteliği uyarınca 2-3 yıllık sürelerde değiştirilmektedir. Sık sık hâkim değişikliği neticesini meydana getiren bu hal, kadastro davalarının aşırı uzun sürmesinin en önemli sebeplerinden bir tanesidir⁵¹⁷.

Sözü edilen problemle mücadele adına 3402 sayılı Kadastro Kanunu'na 33/A maddesi eklenmek suretiyle, iş yoğunluğu ve coğrafi durum göz önüne alınarak bir kadastro mahkemesinin kaldırılmasına ve başka bir kadastro mahkemesinin yargı çevresine dâhil edilmesine, Adalet Bakanlığının teklifi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından karar verilebileceği öngörülmüştür. Bunun neticesi olarak il merkezlerinde daha uzun süre ile görev yapan kadastro hâkimleri, ilçelerdeki kadastro davalarına bakabilecek ve bu da davaların daha süratli ve etkin bir biçimde bitirilmesine olanak sağlayacaktır⁵¹⁸.

3.2.2.7. 7036 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenlemeler

7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanunu'nun genel gerekçesinde "*Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının verilerine göre 2016 yılı Aralık ayı itibarıyla 14 milyona yakın işçi ve 1 milyon 750 bine yakın işyerinin bulunduğu ülkemizde işçi ve işveren arasındaki uyuşmazlıklar, hem çalışma hayatının hem de yargının gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda 2017 yılı Mayıs ayı itibarıyla 50'si sosyal güvenlik hukukunda uzman olmak üzere 320 iş mahkemesinde 376 hâkim bu uyuşmazlıkları çözmek için çalışmaktadır. İş mahkemesi kurulmayan yerlerde ise 514 asliye hukuk mahkemesi, iş mahkemesi sıfatıyla iş uyuşmazlıklarına ilişkin davalara bakmaktadır. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü verilerine göre iş davalarının yıllık ortalama görülme süresi 2010 yılında 466, 2011 yılında 488, 2012 yılında 483, 2013 yılında 381, 2014 yılında 417, 2015 yılında 431, 2016 yılında 434 gün olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü verilerine göre, 2016 yılı*

⁵¹⁷ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 227.

⁵¹⁸ a.e.

sonu itibarıyla ilk derece mahkemelerindeki 3 milyon 525 bin civarındaki hukuk uyuşmazlığının yaklaşık yüzde 15'i iş uyuşmazlıklarından kaynaklanmaktadır. Yargıtay'dan alınan istatistikî verilere göre 2016 yılında bakılan 780 bin civarındaki hukuk uyuşmazlığının yaklaşık yüzde 30'u iş hukukundan kaynaklanmaktadır. Tasarıda yer alan dava şartı olarak arabuluculuğa ilişkin madde ile diğer düzenlemelerde iş yargısının temeli olan çabukluk, basitlik, emredicilik, zayıfın korunması ve ucuzluk ilkeleri dikkate alınmıştır.”⁵¹⁹ ifadelerine yer verilmiştir.

25/10/2017 tarihinde yürürlüğe giren 7036 sayılı yasa ile iş mahkemelerinde görülen bazı davalarda, arabulucuya başvurmak dava şartı olarak düzenlenmiştir. 7036 sayılı yasanın 3/1. maddesinde, “Kanuna, bireysel veya toplu iş sözleşmesine dayanan işçi veya işveren alacağı ve tazminatı ile işe iade talebiyle açılan davalarda, arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır.”⁵²⁰ denilmiştir. Aynı yasanın 3/2. maddesinde, “Davacı, arabuluculuk faaliyeti sonunda anlaşmaya varılamadığına ilişkin son tutanağın aslını veya arabulucu tarafından onaylanmış bir örneğini dava dilekçesine eklemek zorundadır. Bu zorunluluğa uyulmaması hâlinde mahkemece davacıya, son tutanağın bir haftalık kesin süre içinde mahkemeye sunulması gerektiği, aksi takdirde davanın usulden reddedileceği ihtarını içeren davetiye gönderilir. İhtarın gereği yerine getirilmez ise dava dilekçesi karşı tarafa tebliğe çıkarılmaksızın davanın usulden reddine karar verilir. Arabulucuya başvurulmadan dava açıldığının anlaşılması hâlinde herhangi bir işlem yapılmaksızın davanın, dava şartı yokluğu sebebiyle usulden reddine karar verilir.”⁵²¹ ifadelerine 3/3. maddesindeyse, “İş kazası veya meslek hastalığından kaynaklanan maddi ve manevi tazminat ile bunlarla ilgili tespit, itiraz ve rücu davaları hakkında birinci fıkra hükmü uygulanmaz.”⁵²² ifadelerine yer verilmiştir. 7036 sayılı yasanın 7/1. maddesindeyse, “İş mahkemelerinde basit yargılama usulü uygulanır.”⁵²³ denilmiştir.

⁵¹⁹ 7036 Sayılı Kanun'un Genel Gerekçesi, Erişim tarihi: 20/02/2019, (Çevrimiçi) <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/kanunmaddeleri?pkanunlarno=211767&pkanunnumarasi=7036>.

⁵²⁰ İş Mahkemeleri Kanunu (25 Ekim 2017), R.G., 7036/30221, Erişim tarihi: 20/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.7036.pdf>.

⁵²¹ İş Mahkemeleri Kanunu (25 Ekim 2017), R.G., 7036/30221, Erişim tarihi: 20/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.7036.pdf>.

⁵²² İş Mahkemeleri Kanunu (25 Ekim 2017), R.G., 7036/30221, Erişim tarihi: 20/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.7036.pdf>.

⁵²³ İş Mahkemeleri Kanunu (25 Ekim 2017), R.G., 7036/30221, Erişim tarihi: 20/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.7036.pdf>.

7036 sayılı yasa ile iş mahkemelerinin görevli olduğu kimi davalarda öngörülen arabuluculuk dava şartına ilişkin hüküm, 01/01/2018 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş durumdadır. 02/01/2018 ila 27/05/2018 tarihleri aralığında arabulucu görevlendirmesi yapılan dosya sayısı 127.845, arabuluculuk görüşmeleri neticesinde anlaşma sağlanan dosya sayısı 38.667, anlaşma sağlanamayan dosya sayısı ise 20.510 olmuştur⁵²⁴. Bu bağlamda birçok dava dosyasının mahkeme önüne getirilmeksizin arabuluculuk yöntemiyle çözüme kavuşturulması ve iş mahkemelerinde basit, kolay ve yargılamaların daha kısa sürede bitirilmesine yönelik olan basit yargılama usulünün benimsenmesi, iş mahkemelerinde görülen davaların daha süratli ve etkin bir biçimde bitirilmesini sağlayabilecek ve bu da makul sürede yargılanma hakkının tesisine yardımcı olabilecektir.

3.2.2.8. 5237 Sayılı Yasa'da Yer Alan Düzenleme

Bu başlık altında makul sürede yargılanma hakkı bağlamında 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 75. maddesinde düzenlenmiş bulunan önödeme kurumundan bahsetmek yerinde olacaktır. Önödeme, yasada belirtilen sınırlar içerisinde kalan ve tür yahut miktar itibarıyla belirli bir cezayı gerektiren suçlarda, bu suçu işleyen kişinin Cumhuriyet savcısı yahut hâkim tarafından tespit edilen parayı, belirli süre içerisinde Devlet hazinesine ödemesi durumunda, hakkında kamu davasının açılmaması veya açılmışsa bu davanın düşmesi neticesini meydana getiren bir kurumdur⁵²⁵.

Önödeme kurumunun, mahkemelerin iş yoğunluğunu hafifletmek için belirli ağırlık derecesine ulaşmayan suçların yargılama aşamasına özellik getirerek, mahkemelere intikal eden işlerde önemli miktarda azalmaya sağlayacağı ve mahkemelere diğer işleriyle gerektiği biçimde ilgilenmelerine imkân vereceği düşünülmektedir⁵²⁶. Nitekim Yargıtay bu hususla ilgili olarak "*Önödemenin amaçlarından birisi mahkemelerin işlerinin önemli oranda azaltılması ve*

⁵²⁴ Adalet Bakanlığı Arabuluculuk Daire Başkanlığı, Erişim tarihi: 20/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.adb.adalet.gov.tr/Sayfalar/istatistikler/istatistikler/davasarti.pdf>.

⁵²⁵ İzzet Özgenç, *Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi Genel Hükümler*, Ankara, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı, 2006, s. 747; Veli Özer Özbek v.d., *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2017, s. 740.

⁵²⁶ Özgenç, *Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi Genel Hükümler*, s. 748.

*çabuklaştırılması, ikincisi de sanığın mahkûmiyet hükmü ile karşı karşıya kalmasının, dolayısıyla sabıkalı duruma düşmesinin önlenmesidir.*⁵²⁷ ifadelerine yer vermiştir.

Önödeme kurumunun asıl uygulama alanı soruşturma aşamasıdır. TCK madde 75/1 uyarınca, şüpheli Cumhuriyet savcısı tarafından belirlenen parayı soruşturma giderleri ile beraber, Cumhuriyet savcılığı tarafından kendisine yapılacak tebliğ üzerine on gün içerisinde öderse hakkında kamu davası açılmaz. Ayrıca CMK madde 75/2 ve madde 75/3 uyarınca, eğer özel kanun hükümleri gereğince iş doğrudan mahkemeye intikal etmişse yahut Cumhuriyet savcılığı tarafından madde kapsamına giren suç sebebiyle önödeme işlemi yapılmaksızın dava açılmışsa ya da dava konusu fiilin niteliğinin değişmesi suretiyle madde kapsamına giren bir suça dönüşmüşse fail, kendisine yapılacak bildirim üzerine hâkim tarafından tespit edilen miktarda parayı yargılama giderleriyle beraber ödediği takdirde kamu davası düşer.

Önödeme kurumu ile ilgili yukarıda yapılan açıklamalar ile bu kurumun hem soruşturma hem de kovuşturma aşamasında tatbik edilebilir olması birlikte değerlendirildiğinde, bu kurumun mahkemelerin iş yoğunluğunu azaltarak yargılamaların makul süre içerisinde bitirilmesine katkı sağlayabileceği söylenebilecektir.

3.2.2.9. Yargı Organları Dışındaki Kurumların Kimi Yargısal Konularda Yetkilendirilmesi ve Bu Bağlamda Yer Alan Yasal Düzenlemeler

1512 sayılı Noterlik Kanununda değişiklik yapılmak suretiyle, kimi çekişmesiz yargı işlerinin (mirasçılık belgesi verilmesi ve terk eden eşe eve dön ihtarı gibi) mahkemelerin yanı sıra noterlerce de yapılabilmesine olanak sağlanmıştır. Bu şekilde bazı dosyaların mahkemeler önüne götürülmeksizin noterler aracılığıyla çözümünün sağlanması ve böylelikle de mahkemelerin iş yoğunluğunun azaltılması hedeflenmiştir⁵²⁸.

6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun 68/1. maddesi uyarınca, değeri belirli bir parasal sınırın⁵²⁹ altında olan uyuşmazlıklarda öncelikle

⁵²⁷ Yargıtay CGK., 1989/2-367 E., 1990/6 K., K.T: 05/02/1990, Erişim tarihi: 21/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.kazanci.com>.

⁵²⁸ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 233.

⁵²⁹ Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, Md. 68/1: “*Tarafların İcra ve İflas Kanunundaki hakları saklı olmak kaydıyla; değeri dört bin Türk Lirasının altında bulunan uyuşmazlıklarda ilçe tüketici hakem heyetlerine, altı bin Türk Lirasının altında bulunan uyuşmazlıklarda il tüketici hakem heyetlerine, büyükşehir statüsünde bulunan illerde ise dört bin Türk Lirası ile altı bin Türk Lirası*

tüketici hakem heyetlerine başvurulması zorunlu tutulmuştur. Yine aynı yasanın 70/1. maddesinde, tüketici hakem heyetleri tarafından verilen kararların taraflar açısından bağlayıcı olduğu, 70/3. maddesinde ise, tarafların tüketici hakem heyetleri tarafından verilen kararlara karşı tebliğ tarihinden itibaren 15 günlük süre içerisinde tüketici hakem heyetinin bulunduğu yerdeki tüketici mahkemesine itirazda bulunabileceği ifade edilmiştir.

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, yargı organları dışındaki kurumların bazı yargısal konularda yetkilendirilmesi, mahkemelerin önüne intikal eden dosya sayısını düşürebilecek ve bu da yargılamaların makul süre içerisinde sonuçlandırılmasını sağlayabilecektir.

3.2.2.10. 7155 Sayılı Yasa’da Yer Alan Düzenleme

7155 sayılı yasanın 20. maddesi ile 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 5. maddesinden sonra gelmek üzere “Dava şartı olarak arabuluculuk” başlığı ile 5/A maddesi⁵³⁰ eklenmiştir. Bu düzenleme ile 01/01/2019 tarihi itibariyle Türk Ticaret Kanunu’nun 4. maddesinde ve diğer kanunlarda belirtilmiş olan ticari davalardan, konusu belirli bir miktar paranın ödenmesi olan alacak ve tazminat talepleri hakkında dava açılmadan evvel arabulucuya başvurulmuş olması dava şartı olarak belirlenmiştir.

Bu düzenleme ile birçok dava dosyasının mahkeme önüne getirilmeksizin arabuluculuk yöntemiyle çözüme kavuşturulması, böylelikle mevcut davaların daha süratli ve etkin bir biçimde bitirilmesi mümkün olabilecek ve bu da makul sürede yargılanma hakkının tesisine katkı sağlayabilecektir.

3.2.2.11. 7101 Sayılı Yasa’da Yer Alan Düzenleme

7101 sayılı İcra ve İflâs Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un genel gerekçesinde “... *tasarıyla elektronik tebligat zorunluluğu*

arasındaki uyuşmazlıklarda il tüketici hakem heyetlerine başvuru zorunludur. Bu değerlerin üzerindeki uyuşmazlıklar için tüketici hakem heyetlerine başvuru yapılamaz.” Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (28 Kasım 2013), R.G., 6502/28835, Erişim tarihi: 22/02/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6502.pdf>.

⁵³⁰ Türk Ticaret Kanunu, Md. 5/A: “(1) *Bu Kanunun 4 üncü maddesinde ve diğer kanunlarda belirtilen ticari davalardan, konusu bir miktar paranın ödenmesi olan alacak ve tazminat talepleri hakkında dava açılmadan önce arabulucuya başvurulmuş olması dava şartıdır. (2) Arabulucu, yapılan başvuruyu görevlendirildiği tarihten itibaren altı hafta içinde sonuçlandırır. Bu süre zorunlu hâllerde arabulucu tarafından en fazla iki hafta uzatılabilir.*” Türk Ticaret Kanunu (14 Şubat 2011), R.G., 6102/27846, Erişim tarihi: 06/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6102.pdf>.

kapsamı genişletilerek tüm kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, köyler, şirketler, kooperatifler, dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek birlikleri, KİT'ler, sermayesinin çoğu kamuya ait şirketler, avukatlar, noterler, bilirkişiler, arabulucular ve kurumların hukuk müşavirleri hakkındaki tebligatlar zorunlu olarak elektronik ortamda yapılacaktır. Böylece 2017 yılı verileri itibarıyla yaklaşık 40 milyon tebligatın 28 milyonunun elektronik ortamda yapılması öngörülmektedir. Günümüzde uzun yargılamaların en önemli sebebi tebligat sürecinin uzamasıdır. Yargılama sürecinin kısaltılması ve adil yargılama hakkının temini açısından tebligat sürelerinin kısaltılması önemlidir. Uzun yargılama süreci, yatırımcının yatırım yapacağı ülke tercihlerini de etkilemektedir. Tebligat, kişilerin Anayasa ve temel kanunlarla güvence altına alınan adil yargılanma, iddia ve savunmada bulunma, idari işlem ve eylemlerden haberdar olma ve gerektiğinde bunlara karşı kanun yoluna başvurma haklarının korunması bakımından önemlidir. Elektronik tebligatla; yargılama süreçleri kısaltılacak ve yatırımcının Ülkemizi tercih etmesi yolunda bir adım daha atılmış olacaktır.”⁵³¹ ifadelerine yer verilmiştir.

7101 sayılı yasanın 48. maddesi ile 7201 sayılı Tebligat Kanunu'nun 7/a maddesi değiştirilmiş, bu bağlamda maddede belirtilmiş olan gerçek ve tüzel kişilere⁵³² yapılacak tebligatların elektronik yolla yapılması mecburi kılınmıştır. Yine madde metninde elektronik tebligat yapılması zorunlu olan gerçek ve tüzel kişiler

⁵³¹ 7101 Sayılı Kanun'un Genel Gerekçesi, Erişim tarihi: 07/03/2019, (Çevrimiçi) <https://mevzuat.tbmm.gov.tr/mevzuat/faces/kanunmaddeleri?pkanunlarno=223497&pkanunnumarasi=7101>.

⁵³² Tebligat Kanunu, Md. 7/a: “1. 10/12/2003 tarihli ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa ekli (I), (II), (III) ve (IV) sayılı cetvellerde yer alan kamu idareleri ile bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar.

2. 5018 sayılı Kanunda tanımlanan mahallî idareler.

3. Özel kanunla kurulmuş diğer kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan fonlar ve kefalet sandıkları.

4. Kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunların bağlı ortaklıkları, müessese ve işletmeleri.

5. Sermayesinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait diğer ortaklıklar.

6. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları.

7. Kanunla kurulanlar da dâhil olmak üzere tüm özel hukuk tüzel kişileri.

8. Noterler.

9. Baro levhasına yazılı avukatlar.

10. Sicile kayıtlı arabulucular ve bilirkişiler.

11. İdareleri, kamu iktisadi teşebbüslerini veya sermayesinin yüzde ellisinden fazlası kamuya ait diğer ortaklıkları; adli ve idari yargı mercileri, icra müdürlükleri veya hakemler nezdinde vekil sıfatıyla temsile yetkili olan kişilerin bağlı bulunduğu birim.” Tebligat Kanunu (19 Şubat 1959), R.G., 7201/10139,

Erişim tarihi: 07/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.7201.pdf>.

dışındaki gerçek ve tüzel kişilere, istekleri halinde elektronik tebligat adresi verilebileceği ve böyle bir durumda artık bu kişilere de tebligatın elektronik yolla yapılmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca elektronik yolla tebligatın zorunlu bir nedenle yapılamaması durumunda tebligatın 7201 sayılı yasada belirtilen diğer usullerle yapılacağı ifade edilmiştir.

7201 sayılı yasanın 7/a maddesinin 4. fıkrasında, “*Elektronik yolla tebligat, muhatabın elektronik adresine ulaştığı tarihi izleyen beşinci günün sonunda yapılmış sayılır.*”⁵³³ denilmiştir. 7201 sayılı yasanın 7/a maddesinin 5. fıkrası uyarınca, bu yasa gereğince yapılacak elektronik tebligat işlemleri, Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi tarafından kurulan ve işletilen Ulusal Elektronik Tebligat Sistemi üzerinden yürütülecektir.

Elektronik tebligat ile ilgili olarak yukarıda bahsetmiş olduğumuz yasal düzenlemeler 01/01/2019 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. Sadece 2019 yılının ocak ve şubat aylarında 1.450,000 tebligatın posta memuru yerine, elektronik tebligat yoluyla muhataplarına ulaşmış olduğu ifade edilmektedir⁵³⁴.

Elektronik tebligat yapılması mecburi kılınan gerçek ve tüzel kişilerin kapsamının genişletilmesi, özellikle avukatlara yapılacak tebligatların elektronik yolla yapılmasının zorunlu tutulması, uygulamada tebligattan ötürü yaşanan gecikmeleri asgari seviyeye indirebilecek ve bu da yargılamaların makul süre içerisinde bitirilmesine katkı sağlayabilecektir.

3.2.3. Suç Olmaktan Çıkarma Hareketleri

Suç olmaktan çıkarma, ceza müeyyidesine bağlı ve ceza kanunları çerçevesinde olan fiil tiplerinin ceza sistemi alanından çıkarılmasıdır⁵³⁵. Toplumsal olarak istenmeyen davranışların tamamının suç olarak tanımlanması ve klasik ceza yargılaması organları tarafından takibi gerekmemektedir. Zira bunun yerine alternatif çözümler ihdas edilerek hem kaynaklar daha verimli bir biçimde kullanılabilir hem

⁵³³ Tebligat Kanunu (19 Şubat 1959), R.G., 7201/10139, Erişim tarihi: 07/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.7201.pdf>.

⁵³⁴ Erişim tarihi: 07/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-gul-yargi-reformu-belgemizi-yakin-zamanda-kamuoyu-ile-paylasacagiz-41140206>.

⁵³⁵ Bayraktar, K., “Ceza Hukukunda Suç Olmaktan Çıkarma Akımı”, **İÜHFİM**, S. 1-4, C. 50, 1984, s. 198.

de herkesin, her eylemin türüne bakılmaksızın ceza hukuk sisteminin ağır neticelerine maruz kalması engellenebilecektir⁵³⁶.

Bu kapsamda Türk Ceza Hukuku sisteminde, eskiden mahkemeler tarafından takip edilen bazı eylemlerin idari organlar vasıtasıyla soruşturulması ve neticeye bağlanması sağlanmıştır. 1111 sayılı Askerlik Kanunu ve 1632 sayılı Askeri Ceza Kanununda yapılan değişiklikler ile bakaya, yoklama kaçağı ve saklı suçlarına ilişkin eylemleri ilk kez işleyenler açısından hapis cezaları kabahate çevrilmek suretiyle idari yaptırıma bağlanmıştır. 5682 sayılı Pasaport Kanununda değişiklik yapılmış ve kanunda bulunan kimi suçlar kabahate çevrilmek suretiyle mahkemelerin görev alanı dışına çıkarılmıştır. 6831 sayılı Orman Kanununda bulunan basit orman suçları kabahate çevrilmiş ve idari para cezası yaptırımına tabi tutulmuştur. 5326 sayılı Kabahatler Kanununda yapılan değişikliklerle hafif nitelikte olan ve suç olarak düzenlenmiş kimi fiiller (emre aykırı davranış, kumar, sarhoşluk, dilencilik, gürültü vb.) idari para cezası yaptırımına bağlanmıştır. Bahsedilen bu yasal düzenlemelerle adalet hizmetlerinin hızlandırılması, süratli, verimli ve ekonomik bir biçimde yürütülmesi, savcılıklar ile mahkemelerin iş yoğunluğunun azaltılması ve görevlilerin zaman ve emek kaybının önlenmesi hedeflenmiştir⁵³⁷.

Suç olmaktan çıkarma hareketleri, kimi fiilleri cezasız bırakmayı değil aksine mücadelenin daha etkili bir biçimde yürütülmesini hedeflemektedir. Hafif ihlallerin ceza mahkemelerinde yargılanması, yargının iş yoğunluğunu önemli ölçüde artırarak daha mühim suçların yargılanması gereken zamanı harcamakta ve yargılama maliyetlerini olumsuz biçimde etkilemektedir⁵³⁸.

3.2.4. Bireysel Başvuru Yolu

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hukukunun başarıya ulaşmış olmasındaki en önemli nedenlerden biri de AİHM'ne bireysel başvuru yolunun tanınmış bulunmasıdır⁵³⁹. Ulusal hukukta da bu şekilde bir sistem kurulması, hem ilgili devletin

⁵³⁶ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 228.

⁵³⁷ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 228-229.

⁵³⁸ Çırak, "Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi", s. 130-131.

⁵³⁹ Atilla Nalbant, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku ve Anayasal Bireysel Başvuru", *AİHM ve Türkiye-II (Anayasa Şikâyeti ve AİHM)*, Ed.: Ahmet Taşkın, Ankara, Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, 2010, s. 216.

Anayasasında düzenlenmiş olan haklar hem de AİHS’de yer alan haklar bakımından etkin, yerinde ve hızlı bir koruma sağlayabilecektir⁵⁴⁰.

Daha öncede ifade edildiği üzere AİHM, Taraf Devletlere makul sürede yargılanma hakkı ihlallerinin engellenmesi ve gerçekleşmiş ihlaller yönündense çeşitli telafiler aracılığıyla etkin iç hukuk yolları oluşturulması yükümlülüğünü yüklemiştir. Bu bağlamda Türkiye hakkında da değişik kararlar verilmiş ve iç hukukta makul sürede yargılanma hakkı ihlallerine yönelik etkin bir yol oluşturulmamış olması nedeniyle Türkiye eleştirilmiştir⁵⁴¹. Nitekim 12 Eylül 2010 tarihinde halkoylamasına sunularak kabul edilen 7 Mayıs 2010 tarihli 5982 sayılı yasa ile Anayasada yapılan değişiklikle, Türkiye’de Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu kabul edilmiştir. Anayasanın 148/3. maddesinde “*Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.*”⁵⁴² ifadelerine yer verilmiştir. Anayasanın 148/4. ve 148/5. maddelerindeyse, bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamayacağı ve bireysel başvuruya dair usul ve esasların kanunla düzenleneceği ifade edilmiştir.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’un 45/1. maddesinde “*Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve*

⁵⁴⁰ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 214.

⁵⁴¹ a.e.; AİHM, Daneshpayeh/Türkiye kararında şu ifadelerle yer vermiştir: “*AİHM, mevcut davayla ilgili olarak öncelikle, başvuranın yargılama süresine ilişkin şikâyetini sunabileceği özel bir hukuk yolunun bulunduğu Hükümet tarafından dile getirilmediğini tespit etmiştir. Üstelik Hükümet iddiasını desteklemek için bu konuyla ilgili herhangi bir ulusal yargı kararı sunmamıştır. Bu bağlamda, Mahkeme, Türk hukuk düzeninin, ceza yargılaması (Tendik ve diğerleri v. Türkiye, no. 23188/02, § 36, 22 Aralık 2005), hukuk davası (Ebru ve Tayfun Engin Çolak v. Türkiye, no. 60176/00, § 107, 30 Mayıs 2006) veya idari dava (Ayık v. Türkiye, no. 10467/02, § 30, 21 Ekim 2008) süresine ilişkin şikâyetlerin dile getirilmesi için Sözleşme’nin 13. maddesi uyarınca etkili bir başvuru yolunu yargılanabilir kişilere sunmadığını daha önce de saptamamış olduğunu hatırlatmaktadır. Hükümet’in ulusal hukuk düzeninin bu arada böyle bir başvuru yolu oluşturduğunu dile getirmemesinden dolayı, Mahkeme, somut olayda bu içtihadından sapmak için herhangi bir sebep görmemektedir. Dolayısıyla, Hükümet’in iç hukuk yollarının tüketilmediğinden dolayı başvurunun kabul edilemez olduğu yönündeki iddiası reddedilmektedir. Sonuç olarak, AİHM, somut olayda Sözleşme’nin 6. maddesinin 1. paragrafı bağlamında başvuranın davasının makul sürede görülmesi hakkının ihlal edilmesi neticesinde müeyyide uygulanmasına imkân verecek bir başvuru yolunun iç hukukta mevcut olmamasından dolayı Sözleşme’nin 13. maddesinin ihlal edildiği kanısına varmıştır.*” AİHM, Daneshpayeh/Türkiye, 16.10.2009, 21086/04, Erişim tarihi: 10/03/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120172>.

⁵⁴²Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982), Erişim tarihi: 10/03/2019, (Çevrimiçi) http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf.

özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.”⁵⁴³ ifadelerine yer verilmiştir. Yine aynı yasanın 3/c maddesi uyarınca Anayasa Mahkemesinin görevlerine, Anayasa'nın 148/3. maddesine paralel olarak, “Anayasanın 148 inci maddesi uyarınca yapılan bireysel başvuruları karara bağlamak”⁵⁴⁴ dâhil edilmiştir.

AYM, AİHS metni ile AİHM kararlarından meydana gelen ve adil yargılanma hakkının somut görünümleri olan alt ilkelerin ve hakların, Anayasanın 36. maddesinde yer verilen adil yargılanma hakkının unsurları olduğunu belirtmiştir. AYM, Anayasanın 36. maddesi uyarınca inceleme yaptığı pek çok kararında, ilgili hükmü AİHS'nin 6. maddesi ve AİHM içtihatları ışığında yorumlamak suretiyle, gerek Sözleşme'nin lafzi içeriğinde bulunan gerek AİHM içtihatlarıyla adil yargılanma hakkının kapsamına dâhil edilen ilkelere ve haklara, Anayasanın 36. maddesi doğrultusunda yer vermektedir. Bu bağlamda, makul sürede yargılanma hakkı da adil yargılanma hakkının kapsamında değerlendirilmektedir⁵⁴⁵.

Anayasa'da makul süre başlığı altında, Anayasa Mahkemesinin makul sürede yargılanma hakkı bağlamında başvuruları inceleme usullerinden bir kısmı bahsedilmiş olduğundan tekrara düşmemek amacıyla sözü edilen başlık altında bahsedilmeyen inceleme usullerinden söz edilecektir.

Anayasa Mahkemesi de AİHM'nin yaklaşımı gibi diğer başvuruların istisnası olarak makul süre başvurularında başvuru yollarının tüketilmesinin mutlak olarak gerekli olmadığı düşüncesindedir. Bu nedenle devam etmekte olan davalarla alakalı olarak, makul sürenin aşıldığına yönelik başvuruları bu süreç devam ederken bile kabul etmektedir. Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru sahibinden dava

⁵⁴³ Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun (3 Nisan 2011), R.G., 6216/27894, Erişim tarihi: 10/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6216.pdf>.

⁵⁴⁴ Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun (3 Nisan 2011), R.G., 6216/27894, Erişim tarihi: 10/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6216.pdf>.

⁵⁴⁵ Kartal, “Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun Söz Konusu Hakkı Korumadaki İşlevleri”, s. 48; AYM, Başvuru No: 2012/13, K.T: 02/07/2013, p. 38, Erişim tarihi: 10/03/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13>; AYM, Başvuru No: 2013/8321, K.T: 08/09/2014, p. 18, Erişim tarihi: 10/03/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/8321>.

sonuçlandıktan sonra başvuru yapmasının beklenmesinin, makul olmadığı iddia edilen davanın daha da gecikmesine ve başvurucu yönünden zararın artmasına sebep olacağını ifade etmektedir⁵⁴⁶.

Anayasa Mahkemesi, klasik yargı teşkilatı dışında kalan kanun kurulmuş önceden tespit edilmiş usuli kurallar çerçevesinde faaliyet gösteren, kesin ve bağlayıcı nitelikte karar veren organları da (ilçe seçim kurulu gibi) yargı yeri olarak kabul ederek AİHM'nin düşüncesine paralel yorum geliştirmiştir⁵⁴⁷.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 50. maddesi uyarınca, başvurucunun hakkının ihlal edildiğine karar verilmesi durumunda AYM ihlalin ve neticelerinin ortadan kaldırılması için neler yapılmasına gerektiğini kararında belirtir. Bu doğrultuda AYM ihlalin giderilmesi için öncelikle yeniden yargılama gerekiyorsa (eski hale iade) buna karar verir fakat bunun mümkün olmaması durumunda uygun bir tazminata hükmeder⁵⁴⁸.

AİHM, Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru yolunu, uzun yargılama hususunda AİHS'nin 35/1. maddesi uyarınca tüketilmesi gerekli bir iç hukuk yolu olarak görmektedir. Nitekim AİHM, kimi kararlarında AİHS tarafından korunan hakların ve özgürlüklerin ihlallerinin doğrudan ve süratli bir biçimde telafi edilmesinin sağlanması için 6216 sayılı yasa ile Anayasa Mahkemesine yetkiler verildiğini ve bunun başvurulabilecek yeni bir iç hukuk yolu olduğunu, başvuranın Anayasa Mahkemesi önündeki yeni hukuk yoluna başvurması gerektiğini belirtmek suretiyle kabul edilemezlik kararı vermiştir⁵⁴⁹. Nitekim AİHM, Tosun Tayfun Ergun ve Güher Ergun/Türkiye davasında⁵⁵⁰, Anayasa Mahkemesinin, 17 Eylül 2013 tarihli

⁵⁴⁶ Adem Çelik, *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, s. 73-74; AYM, Başvuru No: 2012/13, K.T: 02/07/2013, p. 27, Erişim tarihi: 10/03/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/13>; AYM, Başvuru No: 2012/12, K.T: 17/09/2013, p. 33, Erişim tarihi: 10/03/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/12>.

⁵⁴⁷ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 216-217; AYM, Başvuru No: 2013/3912, K.T: 06/02/2014, p. 48, Erişim tarihi: 11/03/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/3912>.

⁵⁴⁸ Hüseyin Ekinci, Musa Sağlam, *66 Soruda Bireysel Başvuru*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 2015, s. 34-35.

⁵⁴⁹ Kartal, "Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun Söz Konusu Hakkı Korumadaki İşlevleri", s. 49; AİHM, Mehmet Karahan/Türkiye, 01/10/2013, 64999/09, Erişim tarihi: 11/03/2019, (Çevrimiçi) <http://inhak.adalet.gov.tr/ara/karar/karahan.pdf>.

⁵⁵⁰ AİHM, Tosun Tayfun Ergun ve Güher Ergun/Türkiye, 24/06/2014, 9333/14, Erişim tarihi: 11/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.inhak.adalet.gov.tr/ara/karar/tayfunergun.pdf>.

kararında, başvuranların taraf olduğu mülkiyet hakkına dair dava çerçevesinde yürütülen yargılamanın aşırı uzun sürmesi sebebiyle Anayasa'nın 36. maddesi ile 141/4. maddesinin ihlal edildiği neticesine varmış olduğunu belirterek, başvuranların makul süre şikâyetini AYM tarafından ihlal kararı verildiği gerekçesiyle reddederek kabul edilemez bulmuştur. Yine AİHM, Olcay Koç/Türkiye davasında⁵⁵¹, Anayasa Mahkemesinin uzun yargılama şikâyetine dair bir bireysel başvuruda hükmettiği tazminat miktarının yeterli olduğuna ve mağduriyetin etkin bir biçimde giderildiğine karar vererek, davayı kabul edilemez bulmuştur. Sözü edilen kararlar AİHM, bireysel başvuru yolunun özellikle uzun yargılamaya dair şikâyetlerin giderilmesi için uygun perspektifler sunduğuna ve bu yolla kişilerin mağduriyetlerinin etkin bir biçimde ortadan kaldırıldığına işaret etmektedir.⁵⁵²

AİHM, Türkiye'ye makul sürede yargılanma hakkının ihlaline yönelik ulusal hukukta başvurulabilecek bir hukuk yolu oluşturması gerektiğini belirttiği Ümmühan Kaplan davasında bu ulusal hukuk yolunun hangi nitelikleri taşıması gerektiğini de belirtmişti. Bu bağlamda gerek aşağıda ayrı bir başlık altında bahsedilecek olan geçici nitelikteki tazminat komisyonu yolu gerekse de süreklilik arz eden bireysel başvuru (anayasal şikâyet) yolu etkin gözükmektedir. Fakat bu etkinliği tehdit eden en büyük tehlikelerden biri, bizzat AİHM'nin de tecrübe ettiği gibi çok fazla sayıda başvuruya gereken hızlilikta cevap verilememesi durumunda AYM önünde oluşacak yığılma ve tıkanma sonucunda bireysel başvurularla ilgili karar verme sürecinin uzamasıdır.⁵⁵³ Anayasa Mahkemesine 2016 yılında 80.756, 2017 yılında 40.530, 2018 yılındaysa 38.186 başvuru yapılmış olup, 23/09/2012 ila 31/12/2018 tarihleri arasında adil yargılanma hakkı güvencelerine ilişkin olarak verilen 5.140 ihlal kararından, 2.966 tanesi makul sürede yargılanma hakkına ilişkin bulunmaktadır.⁵⁵⁴

Böylelikle, Türkiye'de kişiler, AİHS'de güvence altına alınan hakların ve özgürlüklerin ihlali durumunda başvurabilecekleri kolay ve etkin bir iç hukuk yoluna

⁵⁵¹ AİHM, Olcay Koç/Türkiye, 24/06/2014, 8362/14, Erişim tarihi: 24/06/2014, (Çevrimiçi) <http://www.inhak.adalet.gov.tr/ara/karar/olcaykoc.pdf>.

⁵⁵² Kartal, "Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun Söz Konusu Hakkı Korumadaki İşlevleri", s. 49.

⁵⁵³ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s.220.

⁵⁵⁴ Erişim tarihi: 12/03/2019, (Çevrimiçi) https://www.anayasa.gov.tr/media/5601/bb_istatistik_2018.pdf.

kavuşmuş ve bu hakların ihlali durumunda AİHM'ne gidilmesine ihtiyaç duyulmayacak bir zemin oluşturulmuştur⁵⁵⁵.

3.2.5. Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu

Yukarıda bahsedilen Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu tam olarak 23 Eylül 2012 tarihi itibarıyla başvurulabilecek bir iç hukuk yoludur. Ancak bu tarihe kadar AİHM önünde Türkiye aleyhine makul sürede yargılanma hakkı ihlallerine yönelik başvurular çok fazla sayıdaydı. Nitekim AİHM, Ümmühan Kaplan/Türkiye davasında, mahkemeler önündeki davaların süresinin aşırı uzun olmasından ve Sözleşme'nin 6/1. maddesi tarafından konulan makul süre gereğine karşılık verememesinden dolayı Türkiye aleyhine yöneltilmiş olan çok sayıda başvuru olduğunu tespit ettiğine dikkat çekmiştir. (idari dava için, bkz. Ayık/Türkiye, No: 10467/02, p. 30, 21/10/2008; sivil dava için, bkz. Ebru ve Tayfun Engin Çolak/Türkiye, No: 60176/00, p. 107, 30/05/2006; ceza davası için, bkz. Tendik ve diğerleri/Türkiye, No: 23188/02, p. 36, 22/12/2005; İş Mahkemesi önündeki dava için, bkz. Hüseyin Ertürk/Türkiye, No: 54672/00, p. 32-33, 22/09/2005; ticari dava için, bkz. Kadriye Sülün/Türkiye, No: 33158/03, p. 29, 06/02/2007; Kadastro Mahkemesi önündeki dava için, bkz. Veli Uysal/Türkiye, No: 57407/00, p. 36, 04/03/2008)⁵⁵⁶

AİHM, Ümmühan Kaplan/Türkiye davasında⁵⁵⁷, hâlihazırda kendi önünde derdest olan ve Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının tanınmış olduğu 23 Eylül 2012 tarihinden önce kaydedilmiş olan uzun yargılama şikâyetine dair başvurular hakkında, Türkiye'de yeterli ve uygun tazmin sunan etkili bir iç hukuk yolunun oluşturulması gerekliliğine karar vermiştir. Gerek bu kararın bir neticesi olarak gerekse de Türkiye'nin AİHM önündeki ve uluslararası platformdaki olumsuz görünümünün düzeltilmesi yönünde sürdürülen çalışmalar doğrultusunda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun Tasarısı hazırlanmış ve 9 Ocak 2013 tarihinde Türkiye Büyük

⁵⁵⁵ Kartal, "Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun Söz Konusu Hakkı Korumadaki İşlevleri", s. 49.

⁵⁵⁶ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 220; AİHM, Ümmühan Kaplan/Türkiye, 20/03/2012, 24240/07, p. 46, Erişim tarihi: 12/03/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120398>.

⁵⁵⁷ AİHM, Ümmühan Kaplan/Türkiye, 20/03/2012, 24240/07, Erişim tarihi: 13/03/2019, (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120398>.

Millet Meclisi'nde kabul edilerek yasalaşmış, 19 Ocak 2013 tarihinde ise Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir⁵⁵⁸.

Ülkemizde davaları makul süre içerisinde bitirilemeyen yahut mahkeme kararlarının icrasına dair hak ihlali iddiasında olan kişiler, 23 Eylül 2012 tarihinden sonra AİHM'ne başvuru yapmadan evvel, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun gereğince, Anayasa Mahkemesine başvurmak zorundadır. Bu durum neticesinde Anayasa Mahkemesinde ciddi bir iş yükü oluşmuştur. Anayasa Mahkemesi yargılamaların makul sürede bitirilememesi ve mahkeme kararlarının icrasına dair hak ihlali iddiasıyla yapılan bireysel başvuruların bir bölümünü karara bağlamış olmakla beraber, yapılan bireysel başvuruların yoğunluğu ve diğer ihlal alanlarına yönelik mevcut başvurular sebebiyle, daha etkin ve süratli karar alınabilmesi maksadıyla yapılan çalışmalar neticesinde, 31 Temmuz 2018 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 7145 sayılı yasanın 20. maddesi ile 6384 sayılı yasaya eklenen geçici madde 2 ile; 6384 sayılı kanunun ikinci maddesinin birinci fıkrasının (a) ve (b) bentleri kapsamında olup, (makul sürede yargılanma hakkı şikâyetleri ile mahkeme kararlarının geç icrası/eksik icrası ya da hiç icra edilmemesi şikâyetleri) münhasıran, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla, Anayasa Mahkemesinde derdest bulunan bireysel başvuruların, Tazminat Komisyonu tarafından incelenmesi kararlaştırılmıştır⁵⁵⁹. Dolayısıyla 01/08/2018 tarihinde ve sonrasında yapılacak başvuruların Anayasa Mahkemesine yapılması gerekmektedir.

Tazminat Komisyonu'na başvuru için yasada üç ayrı süre öngörülmüştür. AİHM'ne yapılan başvurular yönünden altı aylık ve bir aylık süreler, Anayasa Mahkemesine yapılan başvurular yönünden ise üç aylık süre öngörülmüştür. Buna göre, altı aylık süre, 6384 sayılı yasanın müracaatın şekli ve süresini düzenleyen 5. maddesinin yürürlüğe girdiği (19/02/2013) ya da Bakanlar Kurulu Kararlarının Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihlerden (16 Mart 2014 ve 9 Mart 2016) itibaren işlemeye başlamaktadır. Bir aylık süre ise, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince, iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması gerekçesine dayanan kabul edilemezlik kararının tarafa tebliğ ile işlemeye başlamaktadır. Anayasa Mahkemesine yapılmış başvurular

⁵⁵⁸ Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu Başkanlığı, Erişim tarihi: 13/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.ihtk.adalet.gov.tr/hakkida.html>.

⁵⁵⁹ Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu Başkanlığı, Erişim tarihi: 13/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.ihtk.adalet.gov.tr/hakkida.html>.

yönünden geçerli üç aylık süreyle, 7145 sayılı kanunun 20. maddesi ile 6384 sayılı kanuna eklenen Geçici Madde 2'nin yürürlüğe girdiği tarih itibariyle (31/07/2018) Anayasa Mahkemesinde derdest olan bireysel başvurular yönünden, başvuru yollarının tüketilmemesi sebebiyle verilen kabul edilemezlik kararının tebliğinden itibaren işlemeye başlayacaktır⁵⁶⁰.

6384 sayılı yasanın 2. maddesinde AİHM'ne yapılmış hangi başvurular hakkında Tazminat Komisyonu'na müracaat edilebileceği düzenlenmiştir. 6384 sayılı yasanın 2. maddesinde, *“Bu Kanun; a) Ceza hukuku kapsamındaki soruşturma ve kovuşturmalara ile özel hukuk ve idare hukuku kapsamındaki yargılamaların makul sürede sonuçlandırılmadığı, b) Mahkeme kararlarının geç veya eksik icra edildiği ya da hiç icra edilmediği, iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine yapılmış başvuruları kapsar. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türkiye'nin taraf olduğu ek protokoller kapsamında korunan haklara ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yerleşik içtihatları doğrultusunda Ülkemiz aleyhine verilen ihlal kararlarının yoğunluğu dikkate alınmak suretiyle, diğer ihlal alanları bakımından da Cumhurbaşkanı kararıyla bu Kanun hükümleri uygulanabilir. İdari nitelikteki soruşturmalardan kaynaklanan başvurular hakkında bu Kanun hükümleri uygulanmaz.”*⁵⁶¹ hükmüne yer verilmiştir.

6384 sayılı kanuna eklenen Geçici Madde 2 ile, Anayasa Mahkemesine yapılmış hangi başvurular hakkında Tazminat Komisyonu'na müracaat edilebileceği düzenlenmiştir. Geçici Madde 2 ile; yürürlük tarihi itibariyle (31/07/2018), Anayasa Mahkemesinde mevcut bulunan ve kanunun (6384 sayılı) ikinci maddesinin birinci fıkrasının (a) ve (b) bentleri kapsamında, makul sürede yargılanma hakkı ihlali şikâyetleri ile mahkeme kararlarının geç icrası/eksik icrası ya da hiç icra edilmemesi şikâyetlerine dair ihlal başvuruları Tazminat Komisyonu'nun görev alanına dâhil edilmiştir⁵⁶².

⁵⁶⁰ Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu Başkanlığı, Erişim tarihi: 13/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.ihtk.adalet.gov.tr/hakkida.html>.

⁵⁶¹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine Yapılmış Bazı Başvuruların Tazminat Ödenmek Suretiyle Çözümüne Dair Kanun (19 Ocak 2013), R.G., 6384/28533, Erişim tarihi: 14/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6384.pdf>.

⁵⁶² Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu Başkanlığı, Erişim tarihi: 14/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.ihtk.adalet.gov.tr/hakkida.html>.

6384 sayılı yasanın 4. maddesi uyarınca, Tazminat Komisyonu, Adalet Bakanı tarafından atanan dört hâkim ile Hazine ve Maliye Bakanı tarafından atanacak bir kişi olmak üzere toplamda beş kişiden oluşmaktadır. Yine 6384 sayılı yasa uyarınca, Komisyon, müracaatın esası hakkındaki kararını AİHM'ne yapılmış başvurular yönünden dokuz ay, Anayasa Mahkemesine yapılmış başvurular yönünden ise on altı ay içinde, AİHM'nin emsal kararlarını da gözetmek suretiyle gerekçeli olarak verecektir. Ayrıca Tazminat Komisyonu'nun kararlarına karşı tebliğ tarihinden itibaren on beş gün içinde Komisyon aracılığıyla Ankara Bölge İdare Mahkemesine itiraz edilebileceği ve bu itirazın öncelikli işlerden sayılarak Ankara Bölge İdare Mahkemesince üç ay içinde karara bağlanacağı hüküm altına alınmıştır.

İlgili yasanın Tazminat Komisyonu uygulamasını etkin hale getirmek amacıyla düzenlediği hususlardan birisi de Tazminat Komisyonu'nun tazminat ödenmesine karar vermesi durumunda, bu kararın kesinleşmesinden itibaren en geç 3 ay içinde Bakanlık tarafından gereğinin yerine getirileceğine dair hükümdür⁵⁶³.

2013 yılı Şubat ayından bu yana faaliyet göstermekte olan Tazminat Komisyonu 26 Eylül 2013 tarihine kadar toplam 3.900 müracaat almış, bu dosyalardan 900 kadarı yine bu tarihe kadar karara bağlanmış ve tazminata hükmedilmiş olan dosyalarda 3 aydan kısa sürede hak sahiplerine ödemeler yapılmıştır⁵⁶⁴.

Anayasa Mahkemesi, *“Başvurucunun ihlal iddiaları dikkate alındığında ilk bakışta ulaşılabilir ve ihlal iddialarıyla ilgili başarı şansı sunma ve yeterli giderim sağlama kapasitesi olduğu görünen (Komisyona) başvuru yolu tüketilmeden yapılan başvurunun incelenmesinin bireysel başvurunun ikincil niteliği ile bağdaşmayacağı sonucuna varılmıştır.”*⁵⁶⁵ ifadelerine yer vermek suretiyle Tazminat Komisyonu yolunun tüketilmesi gerekli etkili bir iç hukuk yolu olduğuna dikkat çekmiştir. Benzer şekilde AİHM, Müdür Turgut ve diğerleri/Türkiye kararında⁵⁶⁶, oluşturulan Tazminat Komisyonu'nun tüketilmesi gereken bir başvuru yolu olduğuna dikkat çekmiş ve bu yol tüketilmeden kendisine yapılan başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.

⁵⁶³ Hendek, *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, s. 222.

⁵⁶⁴ Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu Başkanlığı, Erişim tarihi: 15/03/2019, (Çevrimiçi) <http://www.ihtk.adalet.gov.tr/4.pdf>.

⁵⁶⁵ AYM, Başvuru No: 2014/13828, K.T: 12/09/2018, p. 35, Erişim tarihi: 15/03/2019, (Çevrimiçi) <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2014/13828>.

⁵⁶⁶ AİHM, Müdür Turgut ve Diğerleri/Türkiye, 26/03/2013, 4860/09, Erişim tarihi: 15/03/2019, (Çevrimiçi) <https://legalbank.net>.

İnsan Hakları Tazminat Komisyonuyla, makul sürede yargılanma hakkının ihlaline dair bazı şikâyetlerin AİHM yerine ülkemizde görülmesi ve hakkı ihlal edilmiş olan kişilerin kolay ve hızlı bir biçimde tazminat almaları sağlanmıştır⁵⁶⁷.

⁵⁶⁷ Kartal, “Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun Söz Konusu Hakkı Korumadaki İşlevleri”, s. 50.

SONUÇ

Makul sürede yargılanma hakkını da bünyesinde barındıran adil yargılanma hakkı kavramı, esasen devamlı surette ulaşılmaya çalışılan, milletlerarası düzeyde kabul görmüş yüksek bir yargısal idealdir. Devletler uzun yıllardır bu ideale kavuşmak maksadıyla türlü çalışmalar yapmaktadır.

Demokratik bir toplumda, adaletin tesisi kadar mühim olan bir konu da adaletin tesis edilme sürecidir. Dolayısıyla ulaşılan netice kadar bu neticeye varılırken geçirilen süreç de önem arz etmektedir. Bundan dolayıdır ki makul sürede yargılanma hakkı, AİHS'nin 6/1. maddesi ile açık bir biçimde ve Anayasamızın 36/1. maddesindeyse adil yargılanma hakkının zımni bir parçası olarak güvence altına alınmış ve aynı zamanda Anayasamızın 141/4. maddesinde yargılamaların mümkün olan süratle sonuçlandırılmasının yargının görevleri arasında olduğu belirtilmiştir.

Makul sürede yargılanma hakkı yönünden, AİHM, çok yoğun bir içtihat meydana getirmiş olup, geciken adaletin adalet olmayacağı düsturu kararlarına sirayet etmiş bulunmaktadır. Yine makul sürede yargılanma hakkı açısından, AİHM, davanın karmaşıklığı, başvuruçunun davranışları, yetkili makamların kusur ve ihmali, yapısal sorunlar ve uyumsuzluk konusunun başvuru yönünden önemi gibi belirli kriterleri baz almak suretiyle değerlendirme yapmaktadır. Bundan dolayı, AİHM tarafından makul süre yönünden kesin bir süre tespit edilmeyerek, her somut olayın kendine has özellikleri ayrıntılı bir biçimde göz önünde tutulmak suretiyle neticeye varılmaktadır. AİHM, esasa dair davayı takip eden kararın icrası da yargılamanın bir parçası olarak değerlendirmekte ve makul süre değerlendirmesi yönünden dikkate almaktadır. Sözü edilen ve AİHM içtihatları çerçevesinde tespit edilen bu hususlar, AİHM içtihatları yönünde bir yaklaşım izlenmesi sebebiyle Türk Hukuku bakımından da geçerlidir.

Makul süre, davaların çabucak sonuçlandırılmasını, özellikle her ne pahasına olursa olsun bir an evvel bitirilmesini hedefleyen bir ilke değildir. Güvenli ve doğru bir şekilde yargılama yapılması, yargılamanın esas amacıdır. Yargılamanın doğru ve güvenli bir şekilde gerçekleştirilmesi onun bir an evvel bitirilmesini değil; akla, yol ve yöntemine uygun sürede, başka bir deyişle, makul sürede yapılmasını

gerektirmektedir. Nitekim bir hukuk yargılamasının ilk celse sona erdirilmesi fakat hukuki dinlenilme hakkının ihlal edilmesi ya da bir ceza yargılamasının ilk celsede sonuçlandırılması fakat savunma hakkının ihlal edilmesi, bu yargılamaların makul süre içerisinde bitirildiği anlamına gelmeyeceği gibi bireylere etkin hukuki korumanın sağlanamadığını, uyuşmazlıklara gerekli özenin gösterilmediğini, diğer bir ifadeyle, yargılamanın doğru ve güvenli bir biçimde gerçekleştirilmediğini ortaya koyacaktır.

Makul süreden beklenen amaç yahut amaçların gerçekleştirilebilmesi için Taraf Devletlerin, Sözleşme uyarınca, yargılamalarını makul sürede sonuçlandırmaya yönelik bütün tedbirleri almaları gerekmektedir. Türkiye de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf bir devlet olması sebebiyle, Sözleşme'de bulunan tüm hakları olduğu gibi makul sürede yargılanma hakkını da güvence altına almakla yükümlüdür.

Yargılamanın, devlet tarafından ve devlet namına yapılan bir kamu hizmeti olması ve geciken adaletin adalet olmayacağı düsturu karşısında, yargılamaların mümkün olan en kısa sürede bitirilmesinde yargılama organlarına çok önemli bir görev düşmektedir. Nitekim yargılamanın makul olup olmadığının belirlenmesinde göz önünde tutulan diğer kriterlerden davanın karmaşıklığı ve başvuruçunun davranışları nedeniyle, yargılama sırf bu sebeplerle uzamış bulunduğu, yargılamanın makul süre içerisinde sonuçlandırılmadığı iddiasına ilişkin şikâyetlerde bir ihlal tespiti söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla yargılamadaki gecikme probleminin kaynağını tespit edip, gerekli müdahalede bulunmak devletin görevidir. Yargılamadaki gecikme problemi mevzuattan kaynaklanıyorsa, mevzuatta gerekli değişiklik yapılarak gecikme probleminin ortadan kaldırılması gerekecektir. Eğer yargılamadaki gecikme sorunu, hâkim/savcı ve idari personel eksikliğinden kaynaklanıyorsa, devletin bu eksiklikleri gidermesi gerekecektir.

Türk Hukukunda gecikme problemiyle mücadele etmek, yargılamanın hızlanmasını sağlamak ve iş yükünü azaltmak amacıyla pek çok olumlu adım atılmıştır. Kimi basit suçların kabahate dönüştürülmesi ve bu fiillere uygulanacak yaptırımların idari makamlara devredilmesi, hâkim/savcı ve idari personel sayısının artırılması, teknolojinin yargı alanında etkin bir biçimde kullanılması (UYAP, SEGBİS, elektronik tebligat vb.), merkezi bütçeden yargıya ayrılan payın artırılması, ceza yargılamasında uzlaştırmanın kapsamının genişletilmesi, soruşturma yapılmasına yer olmadığına dair karar verilebilme imkânının getirilmesi, yargıda hedef süre

düzenlemesi, iş mahkemelerinde ve asliye ticaret mahkemelerinde görülecek kimi davalarda arabuluculuğun dava şartı olarak düzenlenmesi, yapılan düzenlemeyle avukatlara yapılacak tebligatların elektronik yolla yapılmasının zorunlu kılınması ve yargı organları dışındaki kurumların kimi yargısal konularda yetkilendirilmesi gibi makul sürede yargılanma hakkının tesisine yönelik atılmış oldukça olumlu ve mühim birçok adım bulunmaktadır. Ancak bu bağlamda atılacak daha fazla adımın olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Yargılamanın hızlanmasını sağlamak ve iş yükünü azaltmak amacıyla son zamanlarda yapılan düzenlemelerden bazıları uygulamada kısa süre içerisinde önemli bir etki göstermiş, yargılamaların hızlanmasına ve iş yükünün azaltılmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Örneğin, iş mahkemelerin görülen kimi davalarda arabuluculuğun dava şartı olarak düzenlenmesiyle birçok dosyada anlaşma sağlanmış ve böylelikle iş mahkemelerindeki iş yoğunluğu azalmış ve bu da iş mahkemelerinin derdest dosyalara yoğunlaşmasına ve dolayısıyla yargılamanın hızlanmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda bir başka örnek olarak, baro levhasına kayıtlı avukatlara yapılacak tebligatların elektronik yolla yapılmasının mecburi tutulmasına yönelik düzenleme gösterilebilir. Bu düzenlemeyle uygulamada, avukatlara yapılan usulsüz tebligatlardan dolayı yeniden tebligat çıkarılmak zorunda kalınması nedeniyle yaşanan gecikme giderilmiş ve bu da yargılamaların hızlanmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Türk Hukukunda gecikme problemine yönelik olarak yukarıda belirtilen hususlar oldukça olumlu ve önemli olsa da düzenlemelerin uygulanabilir hale getirilmesi ve etkinliğinin sağlanması neticesinde kayda değer gelişmeler yaşanabilecektir. Bu bağlamda da makul olmayan sürelerle savaşıma kültürünün edinilmesi gerekecektir. Bu kültürün edinilebilmesi için de yargılama sürecinde rol alan tüm aktörlerin makul sürede yargılanma hakkı üzerinde farkındalıklarını arttırmak, sorumluluklarını hatırlatmak ve bu hakka hizmet eder şekilde görev yapma bilinçlerini arttırmak gerekecektir.

Makul sürede yargılanma hakkı, makul sürede yargılanmadığını iddia eden bireylere bu şikâyetlerini ileri sürebilecekleri, yargılamanın hızlandırılmasını temine ilişkin ve bir ihlal söz konusu ise bu ihlalin ortadan kaldırılmasını sağlayacak etkili bir iç hukuk yoluna başvurma hakkını güvence altına almaktadır. AİHS'nin 13. maddesi

uyarınca, Taraf Devletler makul sürede yargılanmadığını iddia eden bireyler için iç hukuklarında başvurabilecekleri etkili bir hukuk yolunu oluşturmak durumundadır. Bu noktada Türk Hukukunda “Bireysel Başvuru Yolu” ve “Adalet Bakanlığı İnsan Hakları Tazminat Komisyonu” olmak üzere ihdas edilmiş iki kurum bulunmaktadır. AİHM’nin, gerek bireysel başvuru yolunun gerek Tazminat Komisyonu’nun tüketilmesi gerekli başvuru yolları olduğuna dikkat çektiği, bu yollar tüketilmeksizin kendisine yapılan başvuruları kabul edilemez bulduğu ve bu iki kurumun pek çok başvuruyu karara bağladığı ifade edilmişti. Gerek bireysel başvuru yolu gerekse Tazminat Komisyonu ile bireyler, makul sürede yargılanma hakkı da dâhil olmak üzere AİHS’de güvence altına alınan haklarının ve özgürlüklerinin ihlali halinde başvurabilecekleri kolay, hızlı ve etkin bir iç hukuk yoluna kavuşmuştur. Aynı zamanda bu hak ve özgürlüklerin ihlali durumunda AİHM’ne gidilmesine ihtiyaç duyulmayacak bir zemin oluşturulmuş, bu da AİHM önünde ve uluslararası platformda ülkemizin imajını olumlu yönde etkilemiştir.

KAYNAKÇA

Acar, S., Gürsoy, H., (2012), “Türkiye Mahkemelerinde Sesli Görüntülü Kayıt ve Video Konferans Sistemi Uygulamasına Geçiş: Ceza Mahkemeleri Örneği”, **Ankara Barosu Dergisi**, S. 4, s. 109-137.

Akıllıoğlu, T., (1995), *İnsan Hakları -I- Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları No: 17.

Akkurt, K., (2012), “AİHM Kararları Işığında Adil Yargılanma Hakkında Makul Süre” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aktepe Artık, S., (2014), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Medeni Usul Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Altaş, S.E., (2009), “Ceza Davalarının Uzun Sürmesinde Rol Oynayan Etmenler” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Altıparmak, K., (1998), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Altıparmak, K., (1998, Ocak-Aralık), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesinin Uygulama Alanı”, **AÜSBFD**, S. 1-4, C. 53, s. 1-35.

Arslan, R., Tanrıver, S., (2001), *Yargı Örgütü Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Aşçıoğlu, Ç., (1995), *Doğru ve Güvenli Yargılanma Hakkımız Var*, Ankara: Adalet Matbaacılık.

Aydın, M., (2006), “İddianamenin Unsurları ve İadesi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, S. 1-2, C. 10, s. 367-416.

Başar, M.O., (2011), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Makul Sürede Yargılanma Hakkı*, İstanbul: On İki Levha Yayınları.

Bayburtlu, E., (2013), “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Tutukluluk Süreleri” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dicle Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Bayraktar, K., (1984), “Ceza Hukukunda Suç Olmaktan Çıkarma Akımı”, **İÜHF**, S. 1-4, C. 50, s. 197-212.

Boşgelmez, A., (2006), *Bir Adli Organ Olarak Savcılık Sempozyumu*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Centel, N., (1998), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Mahkemelerin Bağımsızlığı ile Tarafsızlığı ve Türk Hukuku*, Nurullah Kunter'e Armağan, İstanbul: İÜHF Yayınları.

Centel, N., Zafer, H., (2016), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.

Çağran, M.E., (2006), *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, Ankara: Platin Yayınları.

Çelik, A., (2007), *Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Çelik, A., (2008, Ocak), “Makul Süre İçerisinde Yargılanma Hakkı”, **Adalet Dergisi**, S. 30, s. 128-140.

Çelik, A., (2014), *Adil Yargılanma Hakkı Rehberi*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

Çınar, İ., (2013), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Yargı Yetkisi ve Mağdurluk Statüsü, Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri*, Ankara: Şen Matbaa.

Çırak, E., (2018), “Ceza Muhakemesinde Makul Sürede Yargılanma İlkesi” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Çoşkun, V., (2006), *İnsan Hakları, Liberal Açısından Bir Tahlil*, Ankara: Liberte Yayınları.

Dinç, G., (2006), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Adil Yargılanma Hakkı*, İzmir: İzmir Barosu Yayınları.

Doğru, O., Nalbant, A., (2012), *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar (Cilt 1)*, Ankara: Yargıtay Yayınları.

Doğru, O., (1998), *İnsan Hakları Uluslararası Mevzuatı*, İstanbul: Beta Yayınları.

Donay, S., (1982), *İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları ve Türk Hukuku*, İstanbul: İÜHF Yayınları.

Dönmezer, S., (1972), “Ceza Adaletinde Reform İlkeleri”, **İÜHF**, S. 1-4, C. 37, s. 1-35.

Ekinci, H., Sağlam, M., (2015), *66 Soruda Bireysel Başvuru*, Ankara: Anayasa Mahkemesi Yayınları.

Elmas, B., (2016, Ekim), “Yargıtay Kararları Işığında İddianamenin İadesi”, **TAAD**, S. 28, s. 207-234.

Erdoğan, M., (2001), *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Eser, E., (2018), “Makul Sürede Yargılanma Hakkının İhlali Neticesinde Bireysel Başvuru Yolu” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Çağ Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Feyzioğlu, M., (1999), “Suçsuzluk Karinesi: Kavram Hakkında Genel Bilgiler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi”, **AÜHFD**, S. 1-4, C. 48, s. 135-160.

Gemalmaz, M.S., (2003), *Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş*, İstanbul: Beta Yayınları.

Gökşen, M., (2010), “AİHM Yargısında Adil Yargılanma Hakkı ve Makul Süre” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gölcüklü, F., (1992), *Yargılama Makamları Önünde Makul Süre, İnsan Haklarının Uluslararası Korunması ve T.B.M.M. Sempozyumu*, Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Gölcüklü, F., (1994, Ocak-Haziran), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Âdil Yargılama”, **AÜSBFD**, S. 1-2, C. 49, s. 199-233.

Gölcüklü, F., (1995, Nisan), “Yargılama Makamları Önünde Makul Süre”, **İnsan Hakları Merkezi Dergisi**, S. 2, C. 3, s. 10-13.

Görgün, Ş., (2000), *Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Hâkim, Taraf ve Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, İzmir: İzmir Barosu Yayınları.

Gündüz, O., (2009), *Anglo - Amerikan Hukuku Işığında Medeni Yargılama Hukukunda Dava Yönetimi*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Güriz, A., (1997), “*Hak Kavramı*”, *Çağdaş Hukuk Felsefesi ve Hukuk Kuramı İncelemeleri*, Ed.: Hayrettin Ökçesiz, İstanbul: Alkım Yayınevi.

Güriz, A., (2009), *Hukuk Felsefesi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gözler, K., (2010), *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınevi.

Gözler, K., (2010), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa: Ekin Yayınevi.

Gözler, K., (2017), *İnsan Hakları Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Yayınevi.

Gözübüyük, A.Ş., Gölcüklü, F., (2011), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Hendek, H., (2016), *Makul Sürede Yargılama Zorunluluğu*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Hırş, E., (2001), *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, Çev.: Selçuk Baran (Veziroğlu), Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını.

Ildır, G., (2003), *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, Medeni Yargıya Alternatif Yöntemler*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

İnceoğlu, A.A., Karan, U., (2008), “Türkiye’de Ceza Davalarında Uzlaşma Uygulamaları: Hukuki Çerçevenin Değerlendirilmesi”, *Onarıcı Adalet, Mağdur-Fail Arabuluculuğu ve Uzlaşma Uygulamaları: Türkiye ve Avrupa Bakışı*, Ed.: Galma Jahic, Burcu Yeşiladalı, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

İnceoğlu, S., (2005), *İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Adil Yargılanma Hakkı*, İstanbul: Beta Yayınları.

İnceoğlu, S., (2018), *Adil Yargılanma Hakkı Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4*, Ankara: MRK Baskı.

Kaboğlu, İ.Ö., (1993), *Özgürlükler Hukuku*, İstanbul: Alfa Yayınları.

Kaboğlu, İ.Ö., (1996), *Dayanışma Hakları*, İstanbul: TODAİE Yayınları.

Kalabalık, H., (2013), *İnsan Hakları Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Karakehya, H., (2008), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. Maddesi (Adil Yargılanma Hakkı) Bağlamında Ceza Muhakemesinde Duruşma*, Ankara: Savaş Yayınevi.

Karaosmanoğlu, F., (2011), *İnsan Hakları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Karlı, A., (2012), *Medeni Muhakeme Hukuku*, İstanbul: Alternatif Yayınları.

Kartal, A., (2014, Aralık), “Makul Sürede Yargılanma Hakkı ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu ile İnsan Hakları Tazminat Komisyonunun Söz Konusu Hakkı Korumadaki İşlevleri”, **Terazi Hukuk Dergisi**, S. 100, C. 9, s. 40-51.

Kaşıkar, M.S., (2009), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Adil Yargılanma Hakkı ve Türkiye*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Köroğlu, H., (2001), *Türk Mahkemelerinde Bilirkişilik ve Bilirkişi Kurumları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kurt Konca, N., (2014), “Türk Hukukunda Tebligata İlişkin Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 114, s. 239-274.

Kuru, B., Arslan, R., Yılmaz, E., (2011), *Medenî Usul Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Mumcu, A., Küzeci, E., (2003), *İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri*, Ankara: Savaş Yayınevi.

Nalbant, A., (2010), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Hukuku ve Anayasal Bireysel Başvuru”, *AİHM ve Türkiye-II (Anayasa Şikâyeti ve AİHM)*, Ed.: Ahmet Taşkın, Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları.

Okusal, A., (2010), *Tam Bağımsız Yargı ve Tek Celsede Adalet*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Öntan, Y., (2011), “Ceza Muhakemesi Hukukunda Bilirkişilik” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özbek, V.Ö., (2016, Aralık), “Ceza Muhakemesi Hukukunda Uzlaştırma Kurumunun 6763 Sayılı Kanun Hükümleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, **Ceza Hukuku Dergisi**, S. 32, C. 11, s. 7-28.

Özbek, V.Ö., v.d., (2016), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özbek, V.Ö., v.d., (2017), *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özbeş, Ö., (2004), *İnsan Hakları Evrensel İlkelerinin Avrupa Mahkemesinde Uygulanması*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Özbudun, E., (2000), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Özdek, Y., (2004), *Avrupa İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye*, Ankara: TODAİE Yayınları.

Özekes, M., (2003), *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Özgenç, İ., (2006), *Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi Genel Hükümler*, Ankara: Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı.

Öztaş, B., (2010), *Medenî Hukuk'un Temel Kavramları*, Ankara: Turhan Kitabevi.

Öztürk, B., v.d., (2017), *Nazari ve Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Pekcanitez, H., (1997, Nisan), "Medeni Yargıda Adil Yargılama", **İzmir Barosu Dergisi**, S. 2, s. 35-55.

Pekcanitez, H., Atalay, O., Özekes, M., (2012), *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Hükümlerine Göre Medenî Usul Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Sungurtekin Özkan, M., (2000), *Yargılamanın Gecikmesi ve Hızlanmasında Avukatların Rolü, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, İzmir: İzmir Barosu Yayınları.

Sungurtekin Özkan, M., (2013), *Türk Medeni Yargılama Hukuku*, İzmir: Barış Yayınları.

Şahin, C., Göktürk, N., (2014), *Ceza Muhakemesi Hukuku II*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Şanlı, C., (1995), *Evrensel Bir Hak Olarak Savunma Hakkı, İnsan Hakları Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Hukuk Müşavirliği Yayınları.

Şentuna, M.T., (2002, Ocak-Nisan), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ceza Yargılama Yasamız Açısından Tutuklulukta Makul Süre”, **Yargıtay Dergisi**, S. 1-2, C. 28, s. 234-245.

Şentürk, C., Bayzit, T., (2011, Aralık), “Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, **Ceza Hukuku Dergisi**, S. 17, s. 126-256.

Tanör, B., (1994), *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul: BDS yayınları.

Tanrıver, S., (2004, Temmuz-Ağustos), “Hukuk Yargısı (Medenî Yargı) Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 53, s. 191-215.

Tanrıver, S., (2008), *Hukuk Yargısının Temel Sorunları ve Bu Bağlamda Alınması Gereken Temel Önlemler, Adalet Bakanlığı Yargı Reformu Stratejisi Belgesi Gölgesinde Yargı Reformu Sempozyumu*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

Taşpolat Tuğsavul, M., (2012), *Türk Hukukunda Arabuluculuk*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Tezcan, D., Erdem, M.R., Sancakdar, O., (2004), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tezcan, D., v.d., (2011), *İnsan Hakları El Kitabı*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Töngür, A.R., (2015, Haziran), “Metrukiyete Uğramış Bir Kurum: Kamu Davasının Açılmasının Ertenmesi”, **Fasikül Hukuk Dergisi**, S. 67, C. 7, s. 7-16.

Tunaya, T.Z., (1980), *Siyasal Kuramlar ve Anayasa Hukuku*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Tunç, H., (1999), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara: Nobel Yayınevi.

Turan, H., (2012, Ekim), “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Makul Sürede Yargılanma Hakkı”, **TAAD**, S. 11, s. 47-73.

Uluslararası Af Örgütü, (2000), *Adil Yargılanma Hakkı*, Çev.: Fadıl Ahmet Tamer, Erol Kaplan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Uygun, O., (2000), *İnsan Hakları Kuramı, İnsan Hakları Derlemeleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ünal, Ş., (1994), *Anayasa Hukuku Açısından Mahkemelerin Bağımsızlığı ve Hakimlik Teminatı*, Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Ünal, Ş., (1997), *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Ünal, Ş., (2001), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri)*, Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Ünver, Y., Hakeri, H., (2017), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Adalet Yayınevi.

Versan, R., (1990), “Adil Yargılama Üzerine”, **İstanbul Barosu Dergisi**, S. 1-2-3, C. 64, s. 123-129.

Yavuz, H.A., (2015, Ekim), “Onarıcı Adalet ve Uzlaştırma Kurumu Bağlamında Ceza Adalet Sisteminde Mağdurun Konumu”, **TAAD**, S. 23, s. 85-115.

Yenisey, F., Nuhoğlu, A., (2017), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yeşilirmak, A., (2011), *Türkiye’de Ticari Hayatın ve Yatırım Ortamının İyileştirilmesi İçin Uyuşmazlıkların Etkin Çözümünde Doğrudan Görüşme, Arabuluculuk, Hakem-Bilirkişilik ve Tahkim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: On İki Levha Yayınları.

Yılmaz, E., (2013), *Hukuk Muhakemeleri Kanunu Şerhi*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Yücel, M.T., (2008), *Hukuk Sosyolojisi*, Ankara: Afşar Matbaacılık.

Yücel, M.T., (2015, Mart-Nisan), “Adli Yargıda “Makul Süre” Felsefesi ve Matematiği”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S. 117, s. 36-53.

Zabunoğlu, Y.K., (2000), *Adil Yargılanma Hakkı ve İdari Yargı, Yargı Reformu 2000 Sempozyumu*, İzmir: İzmir Barosu Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://hudoc.echr.coe.int>.
<http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr>.
<http://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr>.
<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr>.
<http://legalbank.net>.
<http://mevzuat.tbmm.gov.tr>.
<http://www.adaletbiz.com.tr>.
<http://www.adalet.gov.tr>.
<http://www.adb.adalet.gov.tr>.
<http://www.adlisicil.adalet.gov.tr>.
<http://www.barobirlik.org.tr>.
<http://www.hsk.gov.tr>.
<http://www.hurriyet.com.tr>.
<http://www.ihtk.adalet.gov.tr>.
<http://www.inhak.adalet.gov.tr>.
<http://www.kazanci.com>.
<http://www.kgm.adalet.gov.tr>.
<http://www.mevzuat.gov.tr>.
<http://www.resmigazete.gov.tr>.
<http://www.sgb.adalet.gov.tr>.
<http://www.tbmm.gov.tr>.

FAYDALANILAN AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARI

Albert ve Le Compte/Belçika, K.T: 10.02.1983, Başvuru No: 7299/75-7496/76.

Alithia Publishing Company/Kıbrıs, K.T: 11.10.2002, Başvuru No: 53594/99.

Allenet de Ribemont/Fransa, K.T: 10.02.1995, Başvuru No: 15175/89.

Baraona/Portekiz, K.T: 08.07.1987, Başvuru No: 10092/82.

Barbagallo/İtalya, K.T: 27.02.1992, Başvuru No: 13132/87.

Barbera, Messegue ve Jabardo/İspanya, K.T: 06.12.1988, Başvuru No: 10590/83.

Beaumartin/Fransa, K.T: 24.11.1994, Başvuru No: 15287/89.

Belilos/İsviçre, K.T: 29.04.1988, Başvuru No: 10328/83.

Benham/Birleşik Krallık, K.T: 10.06.1996, Başvuru No: 19380/92.

Benthem/Hollanda, K.T: 23.10.1985, Başvuru No: 8848/80.

Bock/Almanya, K.T: 29.03.1989, Başvuru No: 11118/84.

Boddaert/Belçika, K.T: 12.10.1992, Başvuru No: 12919/87.

Bodén/İsveç, K.T: 27.10.1987, Başvuru No: 10930/84.

Brennan/Birleşik Krallık, K.T: 16.10.2001, Başvuru No: 39846/98.

Buchholz/Almanya, K.T: 06.05.1981, Başvuru No: 7759/77.

Bulut/Avusturya, K.T: 22.02.1996, Başvuru No: 17358/90.

Bunkate/Hollanda, K.T: 26.05.1993, Başvuru No: 13645/88.

Büker/Türkiye, K.T: 24.10.2000, Başvuru No: 29921/96.

Capuano/İtalya, K.T: 25.06.1987, Başvuru No: 9381/81.

Ciricosta and Viola/İtalya, K.T: 04.12.1995, Başvuru No: 19753/92.

Corigliano/İtalya, K.T: 10.12.1982, Başvuru No: 8304/78.

Daneshpayeh/Türkiye, K.T: 16.10.2009, Başvuru No: 21086/04.

Delcourt/Belçika, K.T: 17.01.1970, Başvuru No: 2689/65.

Deumeland/Almanya, K.T: 29.05.1986, Başvuru No: 9384/81.

Deweer/Belçika, K.T: 27.02.1980, Başvuru No: 6903/75.

Dombo Beheer B.V./Hollanda, K.T: 27.10.1993, Başvuru No: 14448/88.

Eckle/Almanya, K.T: 15.07.1982, Başvuru No: 8130/78.

Editions Periscope/Fransa, K.T: 26.03.1992, Başvuru No: 11760/85.

Engel ve Diğerleri/Hollanda, K.T: 08.06.1976, Başvuru No: 5100/71-5101/71-5102/71-5354/72-5370/72.

Ezeh ve Connors/Birleşik Krallık, K.T: 09.10.2003, Başvuru No: 39665/98-40086/98.

Fayed/Birleşik Krallık, K.T: 21.09.1990, Başvuru No: 17101/90.

Feldbrugge/Hollanda, K.T: 27.07.1987, Başvuru No: 8562/79.

Ferrantelli ve Santangelo/İtalya, K.T: 07.08.1996, Başvuru No: 19874/92.

Ferraro/İtalya, K.T: 19.02.1991, Başvuru No: 13440/87.

Fischer/Avusturya, K.T: 26.04.1995, Başvuru No: 16922/90.

Foti ve Diğerleri/İtalya, K.T: 10.12.1982, Başvuru No: 7604/76-7719/76-7781/77-7913/77.

Francesco Lombardo/İtalya, K.T: 26.11.1992, Başvuru No: 11519/85.

Girolami/İtalya, K.T: 19.02.1991, Başvuru No: 13324/87.

Glaserapp/Almanya, K.T: 28.08.1986, Başvuru No: 9228/80.

Golder/Birleşik Krallık, K.T: 21.02.1975, Başvuru No: 4451/70.

G.S./Avusturya, K.T: 21.12.1999, Başvuru No: 26297/95.

Guincho/Portekiz, K.T: 10.07.1984, Başvuru No: 8990/80.

Gustafsson/İsveç, K.T: 25.04.1996, Başvuru No: 15573/89.

H./Belçika, K.T: 30.11.1987, Başvuru No: 8950/80.

H/Birleşik Krallık, K.T: 08.07.1987, Başvuru No: 9580/81.

H/Fransa, K.T: 24.10.1989, Başvuru No: 10073/82.

Hamer/Fransa, K.T: 07.08.1996, Başvuru No: 19953/92.

Helmerts/İsveç, K.T: 29.10.1991, Başvuru No: 11826/85.

İntiba/Türkiye, K.T: 24.05.2005, Başvuru No: 42585/98.

Jabari/Türkiye, K.T: 11.07.2000, Başvuru No: 40035/98.

Kaic ve Diğerleri/Hırvatistan, K.T: 17.07.2008, Başvuru No: 22014/04.

Katte Klitsche/İtalya, K.T: 27.10.1994, Başvuru No: 12539/86.

Kolomijets/Rusya, K.T: 22.02.2007, Başvuru No: 76835/01.

König/Almanya, K.T: 28.06.1978, Başvuru No: 6232/73.

Kremzow/Avusturya, K.T: 21.09.1993, Başvuru No: 12350/86.

Kudla/Polonya, K.T: 26.10.2000, Başvuru No: 30210/96.

Kuibishev/Bulgaristan, K.T: 30.12.2004, Başvuru No: 39271/98.

Kurt/Türkiye, K.T: 25.05.1998, Başvuru No: 24276/94.

Le Compte, Van Leuven ve De Meyere/Belçika, K.T: 23.06.1981, Başvuru No: 7238/75.

Lingens/Avusturya, K.T: 08.07.1986, Başvuru No: 9815/82.

Luberti/İtalya, K.T: 23.02.1984, Başvuru No: 9019/80.

Lughofer/Avusturya, K.T: 30.11.1999, Başvuru No: 22811/93.

Makbule Akbaba ve Diğerleri/Türkiye, K.T: 10.07.2012, Başvuru No: 48887/06.

Mansur/Türkiye, K.T: 08.06.1995, Başvuru No: 16026/90.

Martins Moreira/Portekiz, K.T: 26.10.1988, Başvuru No: 11371/85.

Mehmet Karahan/Türkiye, K.T: 01/10/2013, Başvuru No: 64999/09.

Meilus/Litvanya, K.T: 06.11.2003, Başvuru No: 53161/99.

Mikulic/Hırvatistan, K.T: 07.02.2002, Başvuru No: 53176/99.

Minelli/İsviçre, K.T: 25.03.1983, Başvuru No: 8660/79.

Monnet/Fransa, K.T: 27.10.1993, Başvuru No: 13675/88.

M.Ö/Türkiye, K.T: 19.05.2005, Başvuru No: 26136/85.

Müdür Turgut ve Diğerleri/Türkiye, K.T: 26/03/2013, Başvuru No: 4860/09.

Neumeister/Avusturya, K.T: 27.06.1968, Başvuru No: 1936/63.

Neves e Silva/Portekiz, K.T: 27.04.1989, Başvuru No: 11213/84.

Olçay Koç/Türkiye, K.T: 24/06/2014, Başvuru No: 8362/14.

Olsson/İsveç, K.T: 24.03.1988, Başvuru No: 10465/83.

Öztürk/Almanya, K.T: 21.02.1984, Başvuru No: 8544/79.

Procola/Lüksemburg, K.T: 28.09.1995, Başvuru No: 14570/89.

Quaranta/İsviçre, K.T: 24.05.1991, Başvuru No: 12744/87.

Rasmussen/Danimarka, K.T: 28.11.1984, Başvuru No: 8777/79.

Ravnsborg/İsveç, K.T: 23.03.1994, Başvuru No: 14220/88.

Ringeisen/Avusturya, K.T: 23.06.1973, Başvuru No: 2614/65.

Ruiz Torija/İspanya, K.T: 09.12.1994, Başvuru No: 18390/91.

Salabiaku/Fransa, K.T: 07.10.1988, Başvuru No: 10519/83.

Schenk/İsveçre, K.T: 12.07.1988, Başvuru No: 10862/84.

Silva Pontes/Portekiz, K.T: 23.03.1994, Başvuru No: 14940/89.

Skorobogatova/Rusya, K.T: 01.12.2005, Başvuru No: 33914/02.

Sporrong ve Lönnroth/İsveç, K.T: 23.09.1982, Başvuru No: 7151/75-7152/75.

Sramek/Avusturya, K.T: 22.10.1984, Başvuru No: 8790/79.

Steel ve Diğerleri/Birleşik Krallık, K.T: 23.09.1998, Başvuru No: 24838/94.

Stogmüller/Avusturya, K.T: 10.11.1969, Başvuru No: 1602/62.

T./Birleşik Krallık, K.T: 16.12.1999, Başvuru No: 24724/94.

Tosun Tayfun Ergun ve Güher Ergun/Türkiye, K.T: 24/06/2014, Başvuru No: 9333/14.

Tumminelli/İtalya, K.T: 27.02.1992, Başvuru No: 13362/87

Ümmühan Kaplan/Türkiye, K.T: 20/03/2012, Başvuru No: 24240/07.

Weber/İsviçre, K.T: 22.05.1990, Başvuru No: 11034/84.

Wemhoff/Almanya, K.T: 27.06.1968, Başvuru No: 2122/64.

X/Fransa, K.T: 31.03.1992, Başvuru No: 18020/91.

Zimmermann ve Steiner/İsviçre, K.T: 13.07.1983, Başvuru No: 8737/79.

FAYDALANILAN ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

E.: 1991/1, K.: 1991/16, K.T: 21/06/1991.

E.: 1999/1, K.: 1999/33, K.T: 20/07/1999.

E.: 2004/43, K.: 2008/56, K.T: 07/02/2008.

E.: 2011/43, K.: 2012/10, K.T: 19/01/2012.

E.: 2011/54, K.: 2011/142, K.T: 20/10/2011.

E.: 2011/64, K.: 2012/168, K.T: 01/11/2012.

E.: 2015/9, K.: 2015/94, K.T: 22/10/2015.

Başvuru No: 2012/12, K.T: 17/09/2013.

Başvuru No: 2012/13, K.T: 02/07/2013.

Başvuru No: 2012/1198, K.T: 07/11/2013.

Başvuru No: 2013/695, K.T: 09/01/2014.

Başvuru No: 2013/1607, K.T: 17/11/2014.

Başvuru No: 2013/2995, K.T: 20/02/2014.

Başvuru No: 2013/3442, K.T: 20/03/2014.

Başvuru No: 2013/3578, K.T: 25/02/2015.

Başvuru No: 2013/3912, K.T: 06/02/2014.

Başvuru No: 2013/4701, K.T: 23/01/2014.

Başvuru No: 2013/9643, K.T: 17/03/2016.

Başvuru No: 2014/99, K.T: 11/03/2015.

Başvuru No: 2014/3076, K.T: 10/03/2015.

Başvuru No: 2014/4147, K.T: 10/06/2015.

Başvuru No: 2014/5347, K.T: 16/03/2016.

Başvuru No: 2014/5486, K.T: 16/03/2015.

Başvuru No: 2014/5897, K.T: 25/02/2015.

Başvuru No: 2014/13828, K.T: 12/09/2018.

Başvuru No: 2014/18932, K.T: 08/09/2015.

FAYDALANILAN YARGITAY KARARLARI

Yargıtay CGK., 1989/2-367 E., 1990/6 K., K.T: 05/02/1990.

Yargıtay CGK., 2012/6-1142 E., 2013/17 K., K.T: 22/01/2013.

Yargıtay 13. HD., 1992/2432 E., 1992/2924 K., K.T: 26/03/1992.

Yargıtay 15. HD., 1998/3093 E., 1998/3514 K., K.T: 23/09/1998.

Yargıtay 4. HD., 2002/7810 E., 2002/12411 K., K.T: 6/11/2002.

Yargıtay 4. CD., 2007/8603 E., 2007/9977 K., K.T: 27/11/2007.

Yargıtay 12. CD., 2015/15916 E., 2016/765 K., K.T: 20/01/2016.

EK-1

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Soyisim, İsim : Kaymak, Murat
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 16.05.1992 / Çankırı
Medeni Hali : Bekar
E-posta : muratkaymak181@gmail.com

EĞİTİM

DERECE	KURUM	MEZUNİYET YILI
Lise	Çankırı Lisesi	2010
Lisans	Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi	2014

İŞ DENEYİMİ

YIL	YER	POZİSYON
2014 - 2015	Ankara Barosu	Stajyer Avukat
2015 - 2016	Adalet Bakanlığı	Hâkim Adayı
2016 - Halen	Merzifon Adliyesi	Hâkim